

การศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจูดในจังหวัดนราธิวาส พัทลุง และสุราษฎร์ธานี

ปริญญานิพนธ์
ของ
แก้วทอง สอนสังข์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา
มิถุนายน 2546
ลิขสิทธิ์เป็นของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

๗๔๕.๖

๐๖๖๖๖

๐.๐

การศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจูดในจังหวัดนราธิวาส พัทลุง และสุราษฎร์ธานี

บทคัดย่อ

ของ

แก้ววาทอง สอนสังข์

- 3 ต.ค. 2546

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

มิถุนายน 2546

๒ ๑๗๒๑๖

แก้วทอง สอนสังข์ . (2546). การศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจูดในจังหวัดนราธิวาส พัทลุง และ

สุราษฎร์ธานี . ปรินิพนธ์ กศ.ม. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม : ผู้ช่วยศาสตราจารย์พทุทธิ

ศุภเศรษฐศิริ, รองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ.

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์งานศิลปหัตถกรรมกระจูดในจังหวัดนราธิวาส พัทลุง และสุราษฎร์ธานี ในประเด็น ขั้นตอนกรรมวิธีการผลิต ลายสาน และรูปแบบผลิตภัณฑ์ ตลอดจนเปรียบเทียบผลงานศิลปหัตถกรรมกระจูดในประเด็น ลักษณะเฉพาะของถิ่น ความเหมือนและความแตกต่าง รวมทั้งการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านงานหัตถกรรมกระจูด กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาได้แก่ กลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมกระจูดบ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส กลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมกระจูดบ้านทะเลน้อย ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง และกลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมกระจูดบ้านบ่อกรัง ตำบลท่าสะทอน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เก็บข้อมูลโดยการลงศึกษาพื้นที่ทั้งสามแหล่งผลิตด้วยการสังเกต สัมภาษณ์ บันทึกเสียง และถ่ายภาพขั้นตอนกรรมวิธีการผลิต ลายสาน และรูปแบบผลิตภัณฑ์ของทั้งสามแหล่งผลิต จากนั้นนำมาศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบตามประเด็นต่าง ๆ ผลการศึกษามีดังนี้

ขั้นตอนกรรมวิธีการผลิตหัตถกรรมกระจูดของทั้งสามแหล่งผลิตมีลักษณะที่เหมือนกันเป็นส่วนใหญ่ ตั้งแต่ขั้นเตรียมกระจูด จนถึงขั้นผลิตเป็นหัตถกรรมกระจูด และแตกต่างกันบ้างในกรรมวิธีบางอย่าง เช่น การใช้วัสดุประกอบเป็นผลิตภัณฑ์ การใช้สารเคลือบผิว เป็นต้น ลายสานกระจูดบ้านทอนมีลายสานแบบดั้งเดิมมากที่สุดถึง 15 ลาย ขณะที่บ้านทะเลน้อย และบ้านบ่อกรัง มีลายสานแบบดั้งเดิมเพียงลายเดียว คือลายสอง บ้านทะเลน้อยมีลายสานแบบพัฒนามากที่สุดซึ่งมีมากกว่า 30 ลาย ทว่าบ้านทอน และบ้านบ่อกรังมีลายสานแบบพัฒนาไม่มากนัก ลายสานกระจูดบ้านทอนมีความแตกต่างทางลักษณะของลายสานอันเนื่องมาจากลักษณะเฉพาะของพื้นที่นับถือศาสนาอิสลาม รูปแบบผลิตภัณฑ์ทั้งสามแหล่งผลิตมีลักษณะของผลิตภัณฑ์แบบดั้งเดิมเหมือนกันซึ่งผลิตเพื่อเป็นของขวัญของที่ระลึกตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ส่วนผลิตภัณฑ์แบบพัฒนาทั้งสามแหล่งผลิตมีทั้งเหมือนกันและแตกต่างกัน รูปแบบผลิตภัณฑ์แบบพัฒนาทั้งสามแหล่งผลิตสร้างขึ้นตามความต้องการของตลาด การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิตมีลักษณะที่เหมือนกันคือสืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่ผลิตงานหัตถกรรมกระจูดเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน และพัฒนาปรับเปลี่ยนมาจนถึงปัจจุบัน โดยจากความคิดสร้างสรรค์ของชาวบ้านผู้ผลิตเอง และจากความช่วยเหลือในการฝึกให้จากหน่วยงานของรัฐ

ผลจากการวิจัยครั้งนี้จะเห็นได้ว่า งานศิลปหัตถกรรมกระจูด เป็นงานหัตถกรรมจักสานประเภทหนึ่งที่มีการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษของชาวภาคใต้ ซึ่งแต่เดิมผลิตขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน แล้วได้รับการพัฒนามาจนถึงปัจจุบันจนกลายเป็นอาชีพหนึ่งซึ่งสร้างรายได้ให้กับชุมชน เราจึงควรที่จะอนุรักษ์ ส่งเสริม งานหัตถกรรมประเภทนี้ให้คงอยู่กับชุมชนท้องถิ่นของชาวภาคใต้เพื่อลูกหลานได้ช่วยกันสืบสานอนุรักษ์ และพัฒนาต่อไป

A STUDY OF KRAJOOD HANDICRAFT IN NARATHIWAT PHATTHALUNG AND SURATTHANI
PROVINCE

AN ABSTRACT
BY
KLAEWATANONG SONSANG

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree in Art Education
at Srinakharinwirot University
June 2003

Klaewtanong Sonsang . (2003) . *A Study of Krajood Handicraft in Narathiwat Phatthalung and Surat Thani Province* . Master thesis , M.Ed. (Art Education) . Bangkok : Graduate School , Srinakharinwirot University . Advisor Committee : Assist .Prof . Prit Supasetsiri , Assist . Prof . Wannarat Tangjareon .

This study was aimed at analyzing the artistic work of *krajood* * in Narathiwat , Phatthalung , and Surat Thani . The key features of this study were the working process, weaving patterns, and forms of the products. In addition, comparison of the products for the following aspects were made : their being unique handicraft to the locality, their likeness and difference . What's more, the way the handicraft was inherited was studied . The sampling groups were the *krajood* handicraft producers of Banton, Tambon Kokkien, Muang District, Narathiwat ; the *krojood* handicraft producing group of Talae Noi , Tambon Bangtung, Kuan Kanoon District, Phatthalung ; and the group of *krajood* handicraft producers of Bokrang , Tambon Ta Saton , Phunphin District , Surat Thani . The data were collected by fieldwork at the three localities employing observation , interviewing , tape recording, and photograph taking through the processes of production : weaving of patterns and forms of the products . The acquisitions were then used in the analytical study .

The findings were as follows :

The steps in production of the *krajood* handicraft at the three places were mostly similar . The similarity was witnessed from the preparing process to the finished product . There were, however, some differences in small details, as in the use of component materials and enamel chemicals for the products . The Banton's *krajood* designs comprised of as many as 15 primary patterns while the Talae Noi 's and those of Ban Boekrang's were of only one original design, that is the twill . The products of Ban Talae Noi had the most developed patterns . Here, there were as many as 30 designs . The other two places – the Banton and Ban Bokrang – had only few developed patterns . The Banton's products, the residents of which were mostly Islamic, had quite different patterns from the other two . In general, the forms of the products from the three places were of the same characteristics, that is, all were purposed for everyday use as what had been in old times . As for the developed products from the three locations, it was shown that they were made to serve the needs of the markets . The folk wisdom perpetuation in the form of the *krajood* handicraft from the three locations expressed the likeness in that they could be classified only as casual products . Nevertheless, the development and improvement as

seen currently reflected the creative ideas of the folk people with some help from the government agencies .

In conclusion, the *krsjood* artistic work was a form of handicraft having been carried on the forefathers' wisdom of the South of Thailand . Originally, these materials were produced to serve the needs in their everyday life; currently they were developed into an occupation yielding quite an income for the locals . Hence, this type of artistic craft should be preserved to perpetually keep it in existence with the local in order that craft could be effectively and beneficially utilized by the younger generation and be developed for a better opportunity for earnings in the days to come .

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

การศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจูดในจังหวัดนราธิวาส พัทลุง และสุราษฎร์ธานี

ของ

นายแก้วทวง สอนสังข์

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.นภาพร หะวานนท์)

วันที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ. 2546

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

..... ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์พฤทธิ์ สุขเศรษฐศิริ)

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ศาสตราจารย์ ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์อำนาจ เย็นสบาย)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีด้วยความกรุณาของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พฤทธิ ศุภเศรษฐศิริ ประธาน และ รองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ กรรมการ ซึ่งมีส่วนในการให้แนวคิด ข้อเสนอแนะในการแก้ไข ข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงต่อ ศาสตราจารย์ ดร. วิรุณ ตั้งเจริญ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์อำนาจ เย็นสบาย กรรมการแต่งตั้งเพิ่มเติม ซึ่งได้ให้ข้อคิด ข้อเสนอแนะในงานวิจัยเรื่องนี้ เพื่อการแก้ไขและพัฒนาต่อไป

ขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงต่อ รองศาสตราจารย์ไพฑูรย์ ดวงจันทร์ ที่กรุณาเป็นที่ปรึกษาให้กับผู้วิจัย ซึ่งได้ให้แนวทางและข้อคิดในงานวิจัยเกี่ยวกับงานศิลปะพื้นบ้านกับผู้วิจัยเป็นอย่างดี

ขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงต่อคุณ อามีเนาะ สาและ ประธานกลุ่มจักสานกระจูดบ้านทอน คุณ หนู ชีพ จันทิเศษ ประธานกลุ่มจักสานกระจูดบ้านทะเลน้อย คุณ ปรีชา แดงมา ประธานกลุ่มจักสานกระจูดบ้านบ่อกรัง และชาวบ้านที่เกี่ยวข้องทุกคนในความกรุณาให้สัมภาษณ์ข้อมูล ความรู้ ถ่ายทอดประสบการณ์ให้แก่ผู้วิจัยซึ่งทำให้งานวิจัยนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

ท้ายสุดนี้ขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงต่อ คุณพ่อ คุณแม่ สำหรับกำลังใจ และกำลังทรัพย์ซึ่งทำให้ งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

แก้วทง สอนสังข์

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
	ภูมิหลัง.....	1
	ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า.....	3
	ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า.....	3
	ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	3
	นิยามศัพท์เฉพาะ	4
	วิธีดำเนินการวิจัย	4
	ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	4
	แนวทางในการศึกษา.....	5
	วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล	5
	การวิเคราะห์ข้อมูล.....	6
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
	หัตถกรรมพื้นบ้าน.....	7
	เครื่องจักสาน.....	14
	ลวดลายในงานจักสาน	16
	กระจูดและหัตถกรรมกระจูด.....	18
	บ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส	21
	บ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอดวนขุน จังหวัดพัทลุง.....	22
	บ้านปอกรัง ตำบลท่าสะทอน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี	24
3	ขั้นตอนและกรรมวิธีการผลิตหัตถกรรมกระจูด	26
	ขั้นเตรียมกระจูด.....	26
	ขั้นตอนการผลิตหัตถกรรมกระจูด	43
4	ลายสานและรูปแบบผลิตภัณฑ์	53
	ลายสานกระจูดบ้านทอน	53

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 (ต่อ) รูปแบบผลิตภัณฑ์บ้านทอน	61
ลายสานกระจูดบ้านทะเลน้อย	68
รูปแบบผลิตภัณฑ์บ้านทะเลน้อย	83
ลายสานกระจูดบ้านปอกรัง	94
รูปแบบผลิตภัณฑ์บ้านปอกรัง	102
การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับงานหัตถกรรมกระจูด.....	115
 5 บทย่อ สรุปผล และข้อเสนอแนะ	121
บทย่อ	121
สรุปผล	124
ข้อเสนอแนะ	132
 บรรณานุกรม.....	133
 ภาคผนวก	137
 ประวัติย่อผู้วิจัย	141

บัญชีตาราง

ตาราง		หน้า
1	เปรียบเทียบข้อดี และข้อเสียของการใช้ไม้ดำ และเครื่องรีดกระดาษ 37	37
2	เปรียบเทียบความแตกต่างของขั้นตอน และกรรมวิธีการผลิต หัตถกรรมกระดาษทั้งสามแหล่งผลิต..... 51	51
3	เปรียบเทียบผลงานหัตถกรรมกระดาษทั้งสามแหล่งผลิต 111	111

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 ลักษณะของพุทกระจุตามธรรมชาติ.....	27
2 ลักษณะของลำต้นและดอกกระจุ.....	27
3 การถอนกระจุ.....	28
4 การคัดขนาดกระจุ.....	29
5 ต้นกระจุที่คัดขนาดแล้ว.....	30
6 การนำกระจุคลุกน้ำดินโคลน	31
7 การตากกระจุแบบเส้นตรง.....	31
8 การตากกระจุโดยผูกปลายกระจุ.....	32
9 การตากกระจุแบบกระโจม.....	33
10 กระจุที่ตากแห้งแล้วนำมามัดรวมแยกเป็นมัด	33
11 การกลิ้งกระจุ.....	34
12 การตีหรือตำกระจุ.....	35
13 การรีดกระจุด้วยเครื่องรีดยาง.....	36
14 เส้นตอกกระจุที่รีดด้วยเครื่องรีดยางแล้ว กับที่ยังไม่ได้รีด.....	38
15 การแบ่งมัดกระจุก่อนนำไปล้างน้ำดินโคลนออก.....	39
16 การนำมัดกระจุล้างน้ำดินโคลน	39
17 การผสมสีเคมีที่ใช้ในการย้อมกระจุ.....	40
18 การย้อมสีกระจุ	41
19 การตากกระจุที่ย้อมสีแล้ว.....	41
20 เส้นตอกกระจุที่ย้อมสีแล้ว.....	42
21 การรวมกลุ่มกันสานกระจุของชาวบ้านทอน	44
22 การรวมกลุ่มกันสานกระจุของชาวบ้านทะเลน้อย.....	44
23 การรวมกลุ่มกันสานกระจุของชาวบ้านปอกรัง.....	45
24 การนั่งสานกระจุคนเดียวบริเวณชานบ้าน.....	45
25 การเย็บกุนริม.....	46
26 การ " เม่้ม " หรือ " ลือเปะ "	47
27 ชิ้นส่วนของผลิตภัณฑ์ที่รอการประกอบเป็นกระเป๋.....	48

บัญชีภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
28 ชิ้นส่วนของผลิตภัณฑ์ (หุกระเป๋) ที่รอการประกอบ.....	48
29 การเย็บกุนริมโดยจักรอุตสาหกรรม.....	49
30 วัสดุอุปกรณ์ทั่วไป.....	50
31 เครื่องรีดกระจุค.....	50
32 บุงอกากีแปะ (ลายฐานสี่)	54
33 บุงอตาเปาะสะโต (ลายกันมั่งคุด)	55
34 บุงอกรุดูใต้ะ (ลายดอกบัว)	55
35 บุงบือแม (ลายดอกคัล้า)	56
36 บุงอานะปาณะ (ลายลูกศร).....	56
37 บุงอมูตึง (ลายดอกโพะ)	57
38 ลายสี่เหลี่ยม	58
39 ลายสก็อต.....	58
40 ลายสานพัฒนาไม่ปรากฏชื่อลายแบบที่ 1.....	59
41 ลายสานพัฒนาไม่ปรากฏชื่อลายแบบที่ 2	59
42 เสื่อกระจุคลายดอกผืนใหญ่.....	62
43 เสื่อกระจุคลายดอกผืนเล็ก.....	62
44 เสื่อกระจุคธรรมดาและเสื่อลายดอก.....	63
45 กระสอบนั่ง.....	63
46 กระสอบหมาก.....	64
47 ซองกระจุค.....	64
48 สมุก , กระบุงหกเหลี่ยม หรือ ตูมู 6 มุม	65
49 กระสอบต่าง ๆ	65
50 กระเป๋าดีสตรีแบบที่ 1.....	66
51 กระเป๋าดีสตรีแบบที่ 2.....	66
52 กระเป๋าดีสตรีแบบที่ 3.....	67
53 ลายสอง	68
54 ลายลูกกบ.....	70
55 ลายพรม.....	70
56 ลายสก็อต	71
57 ลายหนึ่งหน่วยใน.....	71

บัญชีภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
58 ลายสีหน่วยใน.....	72
59 ลายดอกจิก.....	72
60 ลายลูกแก้วเนื่อง.....	73
61 ลายผีเสื้อ.....	73
62 ลายดอกพุทธร.....	74
63 ลายดอกจันแซก.....	74
64 ลายดอกกุหลาบ.....	75
65 ลายช่อดอกไม้.....	75
66 ลายแอปเปิ้ล.....	76
67 ลายใบโพธิ์.....	76
68 ลายบวก.....	77
69 ลายดอกมะลิ.....	77
70 ลายลูกแก้ว.....	78
71 ลายกางเขน.....	78
72 ลายเก้าหน่วยใน.....	79
73 ลายดาวล้อมเดือน.....	79
74 ลายพัด.....	80
75 ลายปลา.....	80
76 ลายลูกดาว.....	81
77 ลายพัดสามดอก.....	81
78 ลายพัดดอกเดียว.....	82
79 แจกัน, กระบุง, สมุก กระจุย.....	85
80 ถาดผลไม้กระจุย.....	85
81 ที่รองแก้ว, ที่รองจานกระจุย.....	86
82 พัดกระจุย.....	86
83 กระเป๋ากะจุยแบบที่ 1.....	87
84 กระเป๋ากะจุยแบบที่ 2.....	87
85 กระเป๋ากะจุยแบบที่ 3.....	88
86 กระเป๋ากะจุยแบบที่ 4.....	88
87 เสื้อชูโตะกระจุย.....	89

บัญชีภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
88 หมวกกระจุตชาย.....	89
89 หมวกกระจุตหญิง.....	90
90 ตะกร้าผ้ากระจุต.....	90
91 หีบกระจุต.....	91
92 ตะกร้ากระจุตแบบที่ 1	91
93 ตะกร้ากระจุตแบบที่ 2	92
94 เสื้อกระจุตแบบดั้งเดิมและรุ่นใหม่.....	92
95 ที่ใส่ของจดหมายแบบที่ 1	93
96 ที่ใส่ของจดหมายแบบที่ 2 (รูปนก)	93
97 ลายสานแบบดั้งเดิม (ลายสอง)	94
98 ลายลูกกบ.....	95
99 ลายสองสลับสี แบบที่ 1 และ 2	96
100 ลายสองสลับสีแบบที่ 3	96
101 ลายดอกพิกุล.....	97
102 ลายสก็อต.....	97
103 ลายกลีบ (ตาเล็ก)	98
104 ลายลูกศร.....	98
105 ลายดอกจัน.....	99
106 ลายวงแหวนแบบที่ 1	99
107 ลายวงแหวนแบบที่ 2	100
108 ลายเข็นคร.....	100
109 เสื้อกระจุตลายดอก (เสื้อรุ่นใหม่).....	103
110 ถาดผลไม้และกระปุกกระจุต.....	103
111 แพ้ไม้ไผ่เอกสารกระจุต.....	104
112 หมอนกระจุตแบบที่ 1	104
113 หมอนกระจุตแบบที่ 2	105
114 กระบุง หรือถังกระจุต	105
115 ถาดผลไม้กระจุต.....	106
116 หมวกกระจุต.....	106

บัญชีภาพประกอบ(ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
117 แจกันกระจุย.....	107
118 ตะกร้ากระจุย.....	107
119 กระเป๋ากะจุยแบบที่ 1	108
120 กระเป๋ากะจุยแบบที่ 2	108
121 กระเป๋ากะจุยแบบที่ 3	109
122 กระเป๋ากะจุยแบบที่ 4	109
123 ที่ทำการกลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมกระจุย บ้านทอน.....	118
124 ที่ทำการกลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมกระจุย บ้านทะเลน้อย.....	118
125 ที่ทำการกลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมกระจุย บ้านบ่อกรัง.....	119
126 แผนที่อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส แสดงตำบลต่าง ๆ.....	138
127 แผนที่แสดงตำบลต่าง ๆ ในอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง.....	139
128 แผนที่แสดงตำบลท่าสะท่อน อำเภอพนมพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี.....	140

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

หัตถกรรมเป็นงานฝีมือของมนุษย์ ที่เกิดจากการนำเอาวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประดิษฐ์เป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันหรือในโอกาสพิเศษต่างๆ หัตถกรรมจึงเกิดจากความจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นเบื้องต้น แต่เนื่องจากมนุษย์มีวิสัยทัศน์กว้างไกลจึงทำให้การผลิตหัตถกรรมคำนึงถึงความสวยงามตามมาด้วย หัตถกรรมที่ผลิตขึ้นในท้องถิ่นมักจะมีการสืบทอดรูปแบบและวิธีการผลิตต่อกันมา จนมีลักษณะเฉพาะประจำถิ่นนั้น ๆ ซึ่งเรียกกันว่า “หัตถกรรมท้องถิ่น” หรือ “หัตถกรรมพื้นบ้าน”

คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาหัตถกรรมไทย (2526:4) ได้ให้ความหมายของหัตถกรรมไว้ว่า “หัตถกรรม หมายถึง สิ่งที่ต้องใช้ฝีมือในการประดิษฐ์และมีความงามด้านศิลปะแฝงอยู่ โดยอาจใช้เครื่องจักรเครื่องมือ หรือเครื่องทุ่นแรงช่วยก็ได้” ซึ่งสอดคล้องกับที่ พรชัย สุจิตต์ และสุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2529:4051) ที่กล่าวไว้ว่า “ หัตถกรรมหมายถึง งานที่ต้องใช้ฝีมือในการดัดแปลงวัตถุดิบที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวันหรือโอกาสพิเศษในครอบครัวหรือในสังคม กระบวนการดัดแปลงวัตถุดิบหรือจะเรียกว่า “ เทคโนโลยี ” ของหัตถกรรมนั้น ส่วนมากจะเป็นงานประเภทที่ใช้แรงมือทำ และอาจจะมีอุปกรณ์ เครื่องมือเข้ามาช่วยบ้าง เช่น กี่ทอดผ้าและแป้นหมุนที่ใช้ในการปั่นขึ้นทรงหม้อดินเผา เป็นต้น ผลงานหัตถกรรมอาจเรียกได้ว่าเป็นผลงานด้านศิลปะเช่นเดียวกัน

หัตถกรรมมีบทบาทต่อการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์ มนุษย์จึงรู้จักผลิตงานหัตถกรรมเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ประเภทต่างๆ เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน และค่อยปรับปรุงให้สวยงามขึ้นเพื่อตอบสนองทางด้านจิตใจด้วย

การสร้างเครื่องใช้สอยเพื่อประกอบการดำรงชีวิตย่อมจะมีกำเนิดขึ้นและมีการวิวัฒนาการควบคู่กับการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนหนึ่งๆ หากสืบค้นไปถึงต้นกำเนิดก็จะพบว่า มนุษย์ได้สร้างสิ่งต่างๆ ขึ้นตามพฤติกรรมทางการสร้างสรรค์ เพื่อสนองความต้องการทางกาย คือ เพื่อประโยชน์ใช้สอยเป็นสิ่งแรก แล้วจึงค่อยปรับปรุงให้มีความงดงามขึ้น เพื่อสนองความต้องการทางอารมณ์และสนองความต้องการทางสังคมเป็นลำดับไป (อภัย นาคคง 23:1)

หัตถกรรมนอกจากจะมีคุณค่าทางด้านประโยชน์ใช้สอยและทางด้านจิตใจ ดังกล่าวแล้วยังเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของชาวบ้าน ตลอดจนสภาพสังคมของท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย ดังที่บุญลย์ ลิ้มสุวรรณ (2536:359) ได้กล่าวไว้ว่า

หัตถกรรมพื้นบ้านเป็นสิ่งแสดงให้เห็นวัฒนธรรมของกลุ่มชนหรือท้องถิ่น เพราะผลงานหัตถกรรมพื้นบ้านนั้นมิได้มีประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันเท่านั้นหากแต่ยังสะท้อนสติปัญญาและเรื่องราวทางสังคม

เศรษฐกิจของยุคสมัยด้วย และถ้ามองไปย้อนกลับไปในอดีตแล้วจะเห็นว่างานหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นผลงานที่เก่าแก่ที่สุดของมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากความคิด สติปัญญา และการสร้างสรรค์ด้วยมือ

หัตถกรรมมีอยู่หลายประเภท เช่น เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสาน การทอผ้า การแกะสลัก หัตถกรรมโลหะ การปั้นรูปและลวดลายประดับ เป็นต้น ในบรรดาหัตถกรรมต่างๆ เหล่านี้ หัตถกรรมประเภทหนึ่งที่มีการผลิตกันมาช้านานและเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางมาจนถึงปัจจุบันคือ “เครื่องจักสาน” การผลิตเครื่องจักสานก็เหมือนกับการผลิตหัตถกรรมประเภทอื่น ๆ ทั่วไป คือจะสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และสภาพทางสังคม วัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น ศาสนา ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น การทำเครื่องจักสานเป็นการแสดงให้เห็นถึงความรอบรู้ความสามารถของช่างที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษในท้องถิ่นนั้น ๆ

ภาคใต้ของประเทศไทยเป็นแหล่งหนึ่งที่มีการผลิตหัตถกรรมเครื่องจักสานมาช้านาน จนเป็นที่รู้จักและยอมรับกันโดยทั่วไปถึงคุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอยและด้านความงาม มีวัสดุธรรมชาติที่นำมาใช้จักสานหลายชนิด เช่น ไม้ไผ่ กก หวาย เตย ย่านลิเภา กระจุต เป็นต้น ในบรรดาเครื่องจักสานที่ใช้วัสดุต่างๆ เหล่านี้ “เครื่องจักสานกระจุต” เป็นหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงและผลิตกันแพร่หลายอย่างหนึ่งในภาคใต้ จนมีลักษณะเฉพาะถิ่นหลายแห่งในภูมิภาคนี้

เครื่องสานทุกชนิดที่ผลิตขึ้นจากต้นกระจุตเป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้รับความนิยมจากผู้ใช้นาน มีความทนทาน ใช้สะดวก วัสดุหาง่าย ผลิตได้ทั้งในรูปภาชนะบรรจุสิ่งของ และเครื่องปลูกที่ชาวภาคใต้โดยทั่วไปเรียกกันว่า “ลาดจุต” ซึ่งชาวชนบทยังนิยมใช้กันอย่างแพร่หลาย จึงถือได้ว่าเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของภาคใต้ประเภทหนึ่ง (สุภาภรณ์ อินทองคง 39:1)

กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม (2529:19) ได้กล่าวถึงแหล่งผลิตหัตถกรรมกระจุตที่สำคัญๆ ในภาคใต้มีดังนี้

1. บ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส
2. บ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง
3. บ้านปอกรัง ตำบลท่าสะทอน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี
4. บ้านควนยาว ตำบลเคร็ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช

ในบรรดาแหล่งผลิตหัตถกรรมกระจุตทั้ง 4 แหล่งนี้ ผู้วิจัยเลือกที่จะทำการศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจุตในแหล่งผลิตสามจังหวัด คือที่บ้านทอน จังหวัดนราธิวาส บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง และที่บ้านปอกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพราะจากการศึกษาเบื้องต้นผู้วิจัยเห็นว่าแหล่งผลิตที่บ้านควนยาว ตำบลเคร็ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช นั้น มีพื้นที่ที่อยู่ติดกันกับแหล่งผลิตที่บ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง และยังเป็นกลุ่มร่วมผลิตวัตถุดิบใช้ร่วมกันอีกด้วย คือปัจจุบันวัตถุดิบคือ ต้นกระจุตที่ชาวบ้านทะเลน้อยใช้จักสานหัตถกรรมกระจุต รับซื้อมาจากที่บ้านควนยาว ตำบลเคร็ง อำเภอชะอวด เป็นส่วนใหญ่ เพราะเป็นพื้นที่ใกล้เคียงกันและเนื่องจากแหล่งพืกระจุตธรรมชาติของบ้านควนยาวมีความสมบูรณ์มากกว่าบ้านทะเลน้อย แต่ชาวบ้านทะเลน้อยกลับเป็นผู้ผลิตงานศิลปหัตถกรรมกระจุตมากกว่า ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าการศึกษาศิลปหัตถกรรมกระจุตของบ้านควนยาว และบ้านทะเลน้อยจึงไม่แตกต่างกันมากนัก ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาที่บ้านทะเลน้อยเพราะเป็นแหล่งผลิตที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักมากกว่า

ทั้งนี้เนื่องจากผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาในเรื่องของหัตถกรรมกระจูด โดยมีพื้นฐานความคิดว่า หัตถกรรมพื้นบ้านโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับเครื่องจักสานทุกท้องถิ่นของประเทศไทย ย่อมมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่แตกต่างกัน หรือเหมือนกันบ้าง และย่อมมีการพัฒนาในด้านรูปแบบ ลายสาน ความงาม และประโยชน์ใช้สอยไปตามอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งปัจจุบันมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาสนับสนุนกลุ่มชาวบ้านในการผลิตหัตถกรรมกระจูด ทำให้มีการพัฒนารูปแบบไปมาก ประกอบกับผู้วิจัยเองเป็นคนท้องถิ่นภาคใต้ เติบโตมาในวัฒนธรรมที่ใช้ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมกระจูดกระจูด และ เนื่องจากแหล่งผลิตหัตถกรรมกระจูด ที่บ้านทอน ตำบลโคกเทียน อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส และบ้านทะเลน้อย ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง และบ้านปอกรัง ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นแหล่งผลิตหัตถกรรมกระจูดที่ใหญ่และสร้างชื่อเสียงให้กับแหล่งผลิตมากที่สุดในพื้นที่ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเปรียบเทียบลายสานและรูปแบบผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมกระจูด ของทั้งสามแหล่งผลิตนี้ ว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร รวมทั้งพัฒนาไปอย่างไรบ้าง โดยคิดว่าจะมีประโยชน์ต่อผู้เกี่ยวข้องและหน่วยงานทั้งหลายที่ต้องการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเดิมของชุมชนภาคใต้ หรือแม้แต่การส่งเสริมเป็นอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ได้นำมาเป็นข้อมูลเพื่อพัฒนาศิลปหัตถกรรมกระจูดได้ต่อไป

1. ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

- 1.1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์ผลงานศิลปหัตถกรรมกระจูดในจังหวัดนราธิวาส พัทลุง และสุราษฎร์ธานี ในประเด็น รูปแบบ ลวดลาย และ กรรมวิธี
- 1.2 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบผลงานศิลปหัตถกรรมกระจูดในจังหวัดนราธิวาส พัทลุง และสุราษฎร์ธานี ในประเด็น ลักษณะเฉพาะของถิ่น ความเหมือนและความแตกต่าง
- 1.3 เพื่อศึกษาการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวภาคใต้ในด้านงานศิลปหัตถกรรมกระจูด

2. ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

- 2.1 เพื่อเป็นการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านด้านศิลปหัตถกรรมกระจูดของภาคใต้ ที่สืบทอดกันมาในท้องถิ่น อันจะทำให้คนในท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจและตระหนักในคุณค่า
- 2.2 เพื่อเป็นการรวบรวมลายสานและรูปแบบผลิตภัณฑ์ของหัตถกรรมกระจูดของแหล่งผลิตที่สำคัญ 3 แหล่งผลิต อันจะเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาผลงานผลิตภัณฑ์พื้นถิ่นให้ดียิ่งขึ้น ต่อไป
- 2.3 เพื่อเป็นประโยชน์ต่อทางราชการและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ที่จะใช้ผลการวิจัยนี้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการส่งเสริมและพัฒนาศิลปหัตถกรรมกระจูดในท้องถิ่นภาคใต้ต่อไป

3. ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจูดภาคในจังหวัด นราธิวาส พัทลุง และ สุราษฎร์ธานี ดังนี้

3.1 **ขอบเขตด้านพื้นที่** การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจุตภาคได้ใน 3 แหล่งผลิตที่สำคัญและใหญ่ที่สุด คือ

3.1.1 บ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส

3.1.2 บ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

3.1.3 บ้านปอกรัง ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

3.2 **ขอบเขตด้านเนื้อหา** งานวิจัยฉบับนี้จะมุ่งศึกษาถึงเรื่องเนื้อหา ดังนี้

3.2.1 ขั้นตอนและวิธีการผลิตหัตถกรรมกระจุต

3.2.2 ลายสาน และรูปแบบผลิตภัณฑ์ หัตถกรรมกระจุตในสามแหล่งผลิตใหญ่ บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง บ้านทอน จังหวัดนราธิวาส และบ้านปอกรัง ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

3.2.3 ลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ความเหมือน และความแตกต่าง การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ของผลงานศิลปหัตถกรรม กระจุตในจังหวัดนราธิวาส พัทลุง และสุราษฎร์ธานี

4. นิยามศัพท์เฉพาะ

หัตถกรรมกระจุต หมายถึง ผลิตภัณฑ์จักสานจากต้นกระจุตอันเป็นต้นกกชนิดหนึ่ง

ลายสาน หมายถึง ผลจากการนำเอาเส้นตอกกระจุตมาสอดขัดกันเป็นลักษณะต่าง ๆ

ผลิตภัณฑ์ หมายถึง รูปลักษณะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการประดิษฐ์คิดค้น เพื่อนำมาซึ่งความสวยงามและประโยชน์ใช้สอย

5. วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจุตภาคได้ 3 จังหวัด ครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาในขอบเขตพื้นที่ 3 จังหวัด ที่เป็นแหล่งผลิตศิลปหัตถกรรมกระจุตที่สำคัญและใหญ่ที่สุด คือ

1. บ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส

2. บ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

3. บ้านปอกรัง ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

โดยผู้วิจัยจะดำเนินการศึกษาค้นคว้าตามลำดับขั้นตอนโดยมีรายละเอียดดังนี้

5.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจุตภาคได้ 3 จังหวัด ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของกลุ่มประชากรและพื้นที่ศึกษาไว้ 3 พื้นที่ศึกษา คือ

5.1.1 กลุ่มผู้ผลิตงานศิลปหัตถกรรมกระจุตบ้านทอน หมู่ที่ 10 ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส

5.1.2 กลุ่มผู้ผลิตงานศิลปหัตถกรรมกระจูดบ้านทะเลน้อย หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

5.1.3 กลุ่มผู้ผลิตงานศิลปหัตถกรรมกระจูดบ้านปอกรัง หมู่ที่ 6 ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

5.2 แนวทางในการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางศึกษาไว้ดังนี้

5.2.1 การศึกษารวบรวมข้อมูลและเอกสารเกี่ยวกับงานศิลปหัตถกรรมประเภทเครื่องจักสาน ต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อแนวทางศึกษารวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัตถกรรมกระจูด

5.2.2 เรียบเรียงข้อมูลต่าง ๆ จัดทำเค้าโครงปริญญานิพนธ์ เพื่อนำเข้าปรึกษากับอาจารย์ผู้ควบคุมและอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อขอคำชี้แนะเป็นระยะๆ

5.2.3 ศึกษาพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 แหล่งผลิต โดยการลงสำรวจพื้นที่ศึกษา เพื่อเก็บข้อมูลจากการสังเกต สัมภาษณ์ บันทึกเสียง และถ่ายภาพประกอบ

5.2.4 นำข้อมูลจากการศึกษาข้างต้นมาเรียบเรียง วิเคราะห์ เพื่อสรุปเปรียบเทียบผลการวิจัย โดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

5.3 วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ดังนี้ คือ

5.3.1 **ขั้นสำรวจ** รวบรวมและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยการสำรวจ รวบรวม และศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะศึกษาจากแหล่งเอกสารต่าง ๆ เช่น

5.3.1.1 เอกสารที่เกี่ยวกับหัตถกรรมพื้นบ้าน

5.3.1.2 เอกสารที่เกี่ยวกับเครื่องจักสาน

5.3.1.3 เอกสารที่เกี่ยวกับกระจูดและหัตถกรรมกระจูด

5.3.1.4 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา คือ เอกสารเกี่ยวกับบ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส เอกสารที่เกี่ยวกับบ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง และ เอกสารเกี่ยวกับบ้านปอกรัง ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อนำมาเป็นความรู้พื้นฐานและเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

5.3.2 **ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม** โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศิลปหัตถกรรมกระจูดที่บ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส ที่บ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง และที่บ้านปอกรัง ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ด้วยการสังเกต สัมภาษณ์ และบันทึกเสียง ตลอดจนถ่ายภาพขั้นตอนกรรมวิธีการผลิต, ลายสาน และรูปแบบผลิตภัณฑ์ รวมทั้งการสืบทอดความรู้ ประสบการณ์ ของชาวใต้ในเรื่องหัตถกรรมกระจูด

5.3.3 **ขั้นจัดกระทำข้อมูล** นำข้อมูลที่ได้จากรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม และจากเอกสารที่เกี่ยวข้องมาศึกษา ตรวจสอบ โดยจำแนกตามประเด็นตามขอบเขตด้านเนื้อหา

5.3.4 **ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล** วิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นขอบเขตด้านเนื้อหา

5.3.5 **ชั้นเสนอผลการศึกษาค้นคว้า** เสนอผลการศึกษาค้นคว้าด้วยวิธีการพรรณาวิเคราะห์ และมีภาพประกอบในบางตอน

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ ข้อมูลเพื่อให้ได้ตามจุดมุ่งหมายที่ได้กำหนดไว้ ผู้วิจัยได้กำหนดการวิเคราะห์ข้อมูลของการศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจุตในจังหวัด นราธิวาส พัทลุง และสุราษฎร์ธานี ดังนี้

6.1 นำข้อมูลที่ได้จากรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม และจากเอกสารที่เกี่ยวข้องมาศึกษา ตรวจสอบ โดยจำแนกตามประเด็นตามขอบเขตด้านเนื้อหา ดังนี้คือ

6.1.1 ขั้นตอนและวิธีการผลิตหัตถกรรมกระจุต

6.1.2 ลายสาน และรูปแบบผลิตภัณฑ์ หัตถกรรมกระจุต บ้านทะเลน้อย จังหวัด พัทลุง บ้านทอน จังหวัดนราธิวาส และบ้านปอกรัง ตำบลท่าสะท่อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

6.1.3 วิเคราะห์ผลงานศิลปหัตถกรรมกระจุตในจังหวัด นราธิวาส พัทลุง และ สุราษฎร์ธานี ในประเด็น รูปแบบ ลวดลาย และกรรมวิธี

6.1.4 เปรียบเทียบผลงานศิลปหัตถกรรมกระจุตในจังหวัด นราธิวาส พัทลุง และสุราษฎร์ธานี ในประเด็น ลักษณะเฉพาะของถิ่น ความเหมือนและความแตกต่าง

6.1.5 การสืบทอดความรู้ทางด้านหัตถกรรมกระจุตของชาวภาคใต้

6.2 นำผลที่ได้มาสรุป เรียบเรียง โดยวิธีพรรณาวิเคราะห์ และการเสนอภาพประกอบตามขั้นตอนขอบเขตด้านเนื้อหา

บทที่ 2

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องในประเด็นดังนี้

1. หัตถกรรมพื้นบ้าน
2. เครื่องจักสาน
3. ลวดลายในงานจักสาน
4. กระจุยและหัตถกรรมกระจุย
5. กรรมวิธีการเตรียมกระจุยเพื่อใช้สาน

1. หัตถกรรมพื้นบ้าน

1.1 ความหมายของหัตถกรรมพื้นบ้าน

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของหัตถกรรมพื้นบ้านไว้คล้าย ๆ กัน ดังนี้

อภัย นาคคง (2523:1) ได้ให้ความหมายของหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ว่า หัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึงการสร้างสรรค์สิ่งใช้สอยด้วยมือของชาวบ้านหรือประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ผลงานหัตถกรรมพื้นบ้านแต่ละท้องถิ่นย่อมมีลักษณะซึ่งเกิดแก่สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี ประโยชน์ใช้สอย และรสนิยมตกทอดที่มีมาในท้องถิ่นนั้น

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2532:160) ได้ให้ความหมายของหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ว่า หัตถกรรม หมายถึงสิ่งที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือมนุษย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการใช้สอยเป็นสำคัญ รูปแบบของงานหัตถกรรมจะพัฒนาขึ้นจากความชำนาญของช่าง และการปรับปรุงเพื่อให้สนองประโยชน์ใช้สอยได้ดียิ่งขึ้น

พรชัย, สุริวงศ์. (2529:4051) ได้ให้ความหมายของหัตถกรรมพื้นบ้านว่า โดยทั่ว ๆ ไปคำว่า “หัตถกรรม” หมายถึงงานที่ใช้ฝีมือ ในการดัดแปลงวัตถุดิบที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ไม่สอยในชีวิตประจำวัน หรือโอกาสพิเศษภายในครอบครัว หรือในสังคม กระบวนการดัดแปลงวัตถุดิบหรือจะเรียกว่า “เทคโนโลยี” ของหัตถกรรมนั้น ส่วนมากจะเป็นงานประเภทที่ใช้แรงมือทำ และอาจมีอุปกรณ์เข้ามาช่วยบ้าง เช่น กี่ทอดผ้า และแป้นหมุนที่ใช้ในการปั่นขึ้นทรงหม้อดินเผา เป็นต้น ผลงานหัตถกรรมอาจเรียกได้ว่าเป็นผลงานทางด้านศิลปะเช่นเดียวกัน

วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ (2531:34) ได้ให้ความหมายของหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ว่า หัตถกรรมพื้นบ้าน หมายถึง งานช่างฝีมือที่เป็นไปตามรูปแบบประเพณีที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น การประดิษฐ์ การสร้างสรรค์ เป็นไปตามเทคนิคและรูปแบบที่ถ่ายทอดภายในครอบครัวโดยตรงจาก พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย หรือถ่ายทอดโดยผู้ที่ต้องการเรียนรู้หัตถกรรมประเภทนั้น ๆ เข้าไปรับการฝึกฝนอบรมจากผู้รู้เป็นเวลานานจนฝีมือใช้การได้ เทคนิคการประดิษฐ์ และรูปแบบสิ่งประดิษฐ์อาจถ่ายทอดจากถิ่นหนึ่งไปยังถิ่นหนึ่ง ผลงานหรือสิ่งประดิษฐ์จะต้องเป็นวัสดุสิ่งของที่ทำขึ้นเพื่อคนทั่วไปใช้ ไม่ใช่ประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อใช้หรือถ่ายทอดในหมู่คนชั้นสูงเท่านั้น นอกจากนี้

หัตถกรรมต้องเป็นผลงานที่บุคคลหนึ่งออกแบบและประดิษฐ์ขึ้นมาจนเป็นผลงานสำเร็จรูปตั้งแต่ต้นจนจบด้วยตนเอง

ทฤษฎีของนักวิชาการดังกล่าว สรุปได้ว่า หัตถกรรมพื้นบ้านเป็นผลงานที่ชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ประดิษฐ์ขึ้นมาด้วยมือของตนเองเพื่อประโยชน์ใช้สอยตามความจำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ผลิตรกรรมเหล่านี้มีคุณค่าทางประโยชน์ใช้สอยและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมท้องถิ่น จัดเป็นสิ่งที่แสดงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นหรือชุมชนนั้น ๆ ได้

1.2 ลักษณะของหัตถกรรมพื้นบ้าน

วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ .(2527 : 31 – 39) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของการสร้างงานหัตถกรรมพื้นบ้านสรุปได้ดังนี้

1.2.1 สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการใช้สอย การสร้างหัตถกรรมพื้นบ้านจะมีการพัฒนารูปแบบเรื่อยมาจนถึงจุดซึ่งสามารถสนองประโยชน์ใช้สอยได้อย่างเต็มที่แล้ว จะเกิดรูปแบบที่สมบูรณ์เป็นรูปแบบเฉพาะของหัตถกรรมนั้น ๆ และจะมีรูปแบบที่เป็นลักษณะเฉพาะถิ่นปรากฏอยู่ด้วย

1.2.2 สร้างขึ้นเป็นจำนวนมาก งานหัตถกรรมมักจะผลิตขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อให้เพียงพอความต้องการของชาวท้องถิ่นที่จะใช้สอยในชีวิตประจำวัน จึงเกิดรูปแบบที่ซ้ำ ๆ กันหรือคล้ายคลึงกันเป็นจำนวนมาก

1.2.3 จะต้องมีราคาเหมาะสม หรือราคาต่ำ โดยทั่วไปหัตถกรรมพื้นบ้านควรมีราคาที่เหมาะสมเพราะทำขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อเป็นของใช้ในชีวิตประจำวันของประชาชนทั่วไป

1.2.4 จะต้องมีลักษณะเฉพาะถิ่น คุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งของหัตถกรรมพื้นบ้านไม่ว่าจะเป็นรูปแบบหรือการใช้วัสดุก็ตาม ควรมีลักษณะเฉพาะถิ่นของแต่ละแห่งซึ่งแตกต่างกันไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้วัสดุควรเป็นวัสดุธรรมชาติที่ได้จากท้องถิ่นนั้น และควรเป็นรูปแบบเฉพาะถิ่นที่เกิดจากรูปแบบที่สืบทอดกันมา

1.2.5 ช่าง งานหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นผลผลิตของช่างพื้นบ้านธรรมดา ๆ มิใช่ฝีมือของศิลปินชั้นเยี่ยม คุณค่าทางศิลปะและคุณภาพของงานเกิดจากการทำเป็นจำนวนมากเป็นหลัก ลักษณะของการสร้างสรรค์และลักษณะเฉพาะของช่างพื้นบ้านจะปรากฏออกมาโดยผ่านประเพณีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษจากชั่วคนหนึ่งไปสู่อีกชั่วคนหนึ่งเป็นเวลานานร้อยปี และจะประสานกลมกลืนกับความเชื่อถือที่อยู่ในจิตใจของช่างพื้นบ้านแล้วแสดงออกมาในงานของเขา

1.3 ประเภทของหัตถกรรมพื้นบ้าน

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534:26 – 27) ได้แบ่งแยกประเภทของหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ว่า หัตถกรรมพื้นบ้านมีหลายประเภท ทั้งนี้เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนที่แตกต่างกัน ตลอดจนการสั่งสมและสืบทอดงานหัตถกรรมพื้นบ้านจากบรรพบุรุษ สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลให้หัตถกรรมในแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกัน ดังนั้นจึงทำให้มีการจำแนกหัตถกรรมออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

1.3.1 แบ่งตามลักษณะการใช้ โดยถือเอาประโยชน์ของการใช้สอยหัตถกรรมเป็นหลักในการแบ่ง ซึ่งจำแนกได้หลายอย่าง ดังนี้

- 1.3.1.1 หัตถกรรมที่เป็นพาหนะทั้งทางบกและทางน้ำ เช่น เกวียน เรือชนิดต่าง ๆ เป็นต้น
- 1.3.1.2 หัตถกรรมที่ใช้ในการทำไร่ ทำนา เช่น ไถ คราด แยก กระบอม กระพ้อมใส่ข้าว กระบุง ตะกร้า เป็นต้น
- 1.3.1.3 หัตถกรรมที่ใช้เป็นเครื่องมือจับสัตว์ ส่วนมากเป็นเครื่องจักรสาน เช่น แห อวน ลอบ ไซ เป็นต้น
- 1.3.1.4 หัตถกรรมที่ใช้สอยประจำวัน เช่น เครื่องถ้วยชาม เครื่องทองเหลือง เขียนหมาก สำหรับข้าว เป็นต้น
- 1.3.1.5 หัตถกรรมที่เกี่ยวกับการพักผ่อนหย่อนใจ เช่น เครื่องดนตรีต่าง ๆ ได้แก่ ปี่ กลอง ทับ ซอ และหมากลูก สกา เป็นต้น
- 1.3.1.6 หัตถกรรมที่เกี่ยวกับพิธีทางศาสนาและการศึกษาเล่าเรียน เช่น ภาพพระบฏ ภาพชาดก สมุด ข่อย บุชนกพนมพระ บุชนกตั้งอัฐิผู้ตาย เป็นต้น
- 1.3.1.7 หัตถกรรมที่เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น การทอผ้า ทอเสื่อ ทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

1.3.2. แบ่งประเภทตามวัสดุที่นำมาใช้ผลิต การแบ่งประเภทตามลักษณะนี้ถือเอาวัสดุที่นำมาใช้เป็นหลักสำคัญในการแบ่ง จำแนกออกได้หลายอย่าง ดังนี้

- 1.3.2.1 เครื่องหนัง เช่น หนังวัว หนังควาย หนังงู เป็นต้น
- 1.3.2.2 เครื่องปั้นดินเผา เป็นภาชนะชนิดต่าง ๆ ที่ทำด้วยดินแล้วนำไปเคลือบหรือเผาเป็นรูปแบบต่าง ๆ
- 1.3.2.3 เครื่องไม้ เป็นเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ที่ทำด้วยไม้เนื้ออ่อน และไม้เนื้อแข็ง เครื่องไม้ไผ่ และหวาย เป็นผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่และหวาย ส่วนใหญ่เป็นเครื่องจักรสานแทบทั้งสิ้น
- 1.3.2.4 เครื่องรัก เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้ยางไม้ที่ได้จากต้นรักมาทาหีบหรือเคลือบเพื่อรักษาเนื้อไม้ กระดาษ ผ้า กระเบื้อง และโลหะ
- 1.3.2.5 เครื่องหล่อ เป็นการจำลองรูปพรรณสัณฐานหรือภาชนะต่าง ๆ จากรูปหุ่นที่สร้างเป็นแบบ ซึ่งทำด้วยโลหะ ปูน หรือทราย เป็นต้น
- 1.3.2.6 เครื่องทอ – ย้อม ซึ่งใช้เส้นใยจากธรรมชาติ หรือใยประดิษฐ์มาเป็นวัสดุ ใยธรรมชาติ เช่น ฝ้าย ปอ ป่าน ไหม เป็นต้น ใยประดิษฐ์ เช่น เรยอน ไนลอน โยแก้ว เป็นต้น ผลผลิตจากการทอ ย้อม เช่น เสื้อผ้า กระเป๋าต่าง ๆ เป็นต้น
- 1.3.2.7 เครื่องโลหะ เป็นการใช้โลหะเป็นส่วนสำคัญในการผลิต ซึ่งมีอยู่หลายวิธี เช่น วิธีผลิตแบบ โลหะแผ่น โลหะรูปพรรณ เครื่องถม เป็นต้น ชนิดของโลหะที่ใช้ผลิต เช่น เหล็ก สังกะสี ดีบุก ทองแดง อลูมิเนียม เป็นต้น

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2527:42 – 53) ได้แบ่งประเภทของงานหัตถกรรมพื้นบ้านตามกรรมวิธีการผลิต ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 10 ประเภท ดังนี้

1. เครื่องเคลือบดินเผา เป็นภาชนะเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่เป็นดินเผาธรรมดา และดินเผาเคลือบด้วยน้ำยาชนิดต่าง ๆ

2. การทอผ้าและการเย็บปักถักร้อย ได้แก่ การทอผ้าไหม การทอผ้าฝ้าย การทอผ้าชนิดอื่น ๆ

3. การแกะสลัก เช่น การแกะสลักไม้ การแกะตัวหนังสือ เป็นต้น

4. หัตถกรรมโลหะ เช่น การทำเครื่องเหล็ก เครื่องทองเหลือง และเครื่องทองแดง เป็นต้น

5. เครื่องจักสาน วัสดุที่ใช้ เช่น ไม้ไผ่ ไม้หวาย ย่านลิเภา กก และกระจูด เป็นต้น

6. การก่อสร้าง เป็นงานสถาปัตยกรรมพื้นบ้านทั่วไป

7. ภาพเขียน เป็นงานจิตรกรรมหรือภาพเขียนระบายสีและภาพเส้น

8. การปั้นรูปและลวดลายประดับ เป็นงานประติมากรรมต่าง ๆ เช่น การปั้นพระพุทธรูป การปั้นรูปเคารพ การปั้นตุ๊กตาต่าง ๆ เป็นต้น

9. การทำเครื่องกระดาษา ได้แก่ การทำกระดาษาพื้นบ้าน เช่น การทำกระดาษาสา กระดาษาช้อย รวมไปถึงการทำร่ม ทำวาว การทำหัวโขน และหน้ากากต่าง ๆ

10. ประเภทเบ็ดเตล็ด เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ไม่สามารถจัดเข้าเป็นประเภทใดได้แน่นอน เช่น การจัดดอกไม้ การแกะสลักผลไม้ การทำลูกปัด เป็นต้น

มานิช กงกะนันท์ (2529:59 – 76) ได้แบ่งหัตถกรรมพื้นบ้านตามลักษณะของวัสดุ และเทคนิคการทำออกเป็น 9 ประเภท ดังนี้

1. เครื่องไม้ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องเล่นดนตรี และเครื่องประดับตกแต่ง เป็นต้น

2. เครื่องจักสาน เช่น เครื่องมือกลกรรม เครื่องมือจับปลา เครื่องใช้ภายในบ้าน เป็นต้น

3. เครื่องดิน ได้แก่ หัตถกรรมเครื่องเคลือบดินเผา

4. เครื่องหิน เช่น ไม้ ครก และสาก เป็นต้น

5. เครื่องโลหะ วัสดุหลักที่ใช้ในการทำเครื่องโลหะ มี 3 ชนิด ดังนี้

5.1 เหล็ก นิยมทำเครื่องใช้ในครัวเรือนและการเกษตร เช่น มีด ขวาน จอบ เสียม เคียว เป็นต้น

5.2 ทองเหลือง เช่น ระฆัง เชิงเทียน เครื่องเขียน เป็นต้น

5.3 ทองแดง เช่น ขันลงหิน พาน ถาด ช้อน มีด เป็นต้น

6. เครื่องทอ หัตถกรรมพื้นบ้านที่เป็นเครื่องทอมีอยู่ด้วยกัน 2 ชนิดคือ ทอผ้าและทอเสื่อ

7. เครื่องรัก เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เครื่องเงิน” เช่น ขันน้ำ โถ และถาด เป็นต้น

8. เครื่องกระดาษา เช่น สมุดไทย สายรุ้ง ธง หน้ากาก เป็นต้น

9. เครื่องหนัง เช่น การแกะรูปตัวหนังสือ กระจับปี่ เป็นต้น

1.4 องค์ประกอบของการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้าน

หัตถกรรมพื้นบ้านมีอยู่ทั่วไปทุกท้องถิ่นทุกภูมิภาคของประเทศ แต่หัตถกรรมของแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกันไปตามองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เข้ามามีอิทธิพลต่องานหัตถกรรม ซึ่งมีอยู่หลายประการ ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534:26 – 27) กล่าวถึงองค์ประกอบที่เป็นเงื่อนไขและมีอิทธิพลต่องานหัตถกรรมพื้นบ้าน ดังนี้

1.4.1 วัสดุ วัสดุที่มีในท้องถิ่นหรือมีในภูมิภาคต่าง ๆ เป็นเงื่อนไขบังคับให้ชาวบ้านในท้องถิ่นคิดแก้ปัญหา โดยนำเอาวัสดุที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าที่สุด และให้ได้รูปแบบสอดคล้องกับหน้าที่ใช้สอย เช่น ในท้องถิ่นที่มีไม้ไผ่ก็มีเครื่องจักรสานที่ทำเป็นภาชนะเครื่องใช้ต่าง ๆ ในท้องถิ่นที่มีดินเหมาะแก่การปั้นก็จะมีเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

1.4.2 สภาพทางเศรษฐกิจ สภาพทางเศรษฐกิจในสังคมของชาวบ้านมีส่วนเป็นอย่างมากที่ทำให้ชาวบ้านต้องทำสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ขึ้นใช้เองภายในครอบครัวเพื่อแก้ปัญหา โดยมักจะใช้วัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น

1.4.3 ความจำเป็นในการใช้สอย ความจำเป็นในการใช้สอยของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นอาจมีเหมือน ๆ กัน หรืออาจแตกต่างกันได้ เพราะเหตุนี้เองรูปแบบของงานช่างฝีมือพื้นบ้านจึงเกิดขึ้นเหมือน ๆ กัน หรือแตกต่างกันได้

1.4.4 สภาพภูมิศาสตร์ สภาพดินฟ้าอากาศ มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดมีช่วงเวลาสำหรับการสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรม เช่น ในฤดูแล้งแทนที่ชาวบ้านจะทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำก็อาจจะทอดแห ทำกรงนก หรืออื่น ๆ ตามความเหมาะสม

1.4.5 ลัทธิความเชื่อ ลัทธิความเชื่อมีส่วนเกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์งานช่างฝีมือที่เห็นได้ชัด เช่น การสลักหยวกในงานพิธีรดน้ำศพ และการแกะสลักหน้าพรานเพื่อใช้ในการแสดงมโนราห์ เป็นต้น

อภัย นาคคง (2523:3 – 5) กล่าวในทำนองเดียวกันว่า องค์ประกอบต่าง ๆ ที่ทำให้หัตถกรรมพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกันมีหลายประการ ดังนี้

1. ความจำเป็นทางประโยชน์ใช้สอย เนื่องจากชาวบ้านประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างสรรค์สิ่งใช้สอยในการประกอบอาชีพที่ต่างกัน เช่น ชาวนาต้องสร้างไถ คราด แอก ส่วนชาวสวนผักผลไม้ก็ต้องสร้างตะกร้า กระจาด กระบุง เป็นต้น

2. วัสดุหรือวัตถุดิบ ชุมชนใดอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่มีวัสดุหรือวัตถุดิบใด ก็จะทำเอาสิ่งที่มีอยู่นั้นมาทำงานหัตถกรรม

3. รสนิยมตกทอด หมายถึง ความนิยมชมชอบทางความงามซึ่งจะแสดงออกมาให้เห็นทั้งรูปร่าง ทรวดทรง สีผิว การตกแต่งรายละเอียดต่าง ๆ ชุมชนใดท้องถิ่นใดมีรสนิยมตกทอดอย่างไรก็ย่อมแสดงออกมามีอย่างนั้นทั้งผู้ผลิตและผู้ใช้สอย

4. สังคมและขนบธรรมเนียมประเพณี ขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนในสังคมชนบทมีส่วนอย่างสำคัญในการปรับปรุงรูปแบบงานหัตถกรรมพื้นบ้านพิธีกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่น มีความแตกต่างกันเพียงใด งานหัตถกรรมพื้นบ้านก็ย่อมมีลักษณะของแต่ละท้องถิ่นเพียงนั้น

1.5 คุณค่าของหัตถกรรมพื้นบ้าน

ตลอดเวลาที่ผ่านมานับเป็นพัน ๆ ปี หัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อชีวิตมนุษย์อย่างมาก จุดประสงค์หลักของการสร้างหัตถกรรมพื้นบ้านขึ้นมาก็เพื่อประโยชน์ใช้สอยเป็นหลักสำคัญ จะเป็นประโยชน์ใช้สอยในการอุปโภค บริโภค หรือการใช้สอยในพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อตามขนบธรรมเนียมประเพณีก็ตาม นอกเหนือจากการสร้างหัตถกรรมพื้นบ้านขึ้นมาเพื่อใช้สอยโดยตรงแล้ว เวลาที่ว่างและความสุขสบายได้ทำให้มนุษย์มีเวลาในการสร้างสรรค์เครื่องมือเครื่องใช้ได้อย่างพิถีพิถันประณีตงดงามยิ่งขึ้น จนทำให้หัตถกรรมประเภทเครื่องมือเครื่องใช้บางส่วนเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่มีค่าด้วย

จากจุดประสงค์ของการสร้างงานหัตถกรรม วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ (2527:56 – 57) ได้ประเมินคุณค่าของงานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านไว้อย่างกว้าง ๆ สรุปได้ดังนี้

1.5.1 คุณค่าในการใช้สอย งานหัตถกรรมพื้นบ้านโดยทั่วไปมีจุดประสงค์ของการสร้างสรรค์ประการแรกอยู่ที่การใช้สอย ก่อนที่หัตถกรรมพื้นบ้านจะถืออันวยได้อย่างเต็มที่จะต้องผ่านการใช้งานมาแล้ว อันก่อให้เกิดการพัฒนาและแก้ไขความบกพร่องเพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการใช้สอยได้เป็นอย่างดี การพัฒนางานหัตถกรรมพื้นบ้านโดยทั่วไปให้ดีขึ้นได้นั้น มักจะพัฒนาแก้ไขในองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้ คือ การสร้างรูปทรง ลวดลาย และการใช้วัสดุ ส่วนการหาวิธีการเพื่อให้ได้งานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ดี โดยทั่วไปจะต้องขึ้นอยู่กับพื้นฐานของความคิด หรือสัญชาตญาณของมนุษย์ที่พยายามจะแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างการทำเครื่องจักรสานพื้นบ้านของภาคต่าง ๆ ที่แสดงถึงความฉลาดของช่างพื้นบ้านได้เป็นอย่างดีว่ามีความเข้าใจในหลักของความงามอย่างพื้น ๆ ง่าย ๆ แต่ก็มีเอกลักษณ์เด่นเฉพาะตน มีคุณค่าในการใช้สอยอย่างสอดคล้องกับสภาพการดำรงชีวิตของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคุณค่าของเครื่องจักรสานในการใช้สอย

1.5.2 คุณค่าในด้านความงาม หัตถกรรมพื้นบ้านเป็นเครื่องมือที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้านมาแต่อดีต แม้ว่าการสร้างหรือการผลิตจะคำนึงถึงความเหมาะสม รูปทรง ขนาดที่สามารถจะอันวยประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ แต่ก็มี ความงามและความสะดวกในการใช้สอยด้วย ซึ่งผู้ผลิตได้เรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมาแล้วปรับปรุงพัฒนาเรื่อยมาหลายชั่วชีวิตคนจนได้รูปทรงทั้งงดงามและสนองการใช้สอยได้สมบูรณ์

หัตถกรรมพื้นบ้านแม้จะสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยก็ตาม แต่ผู้ทำหรือผู้สร้างก็มิได้มองข้ามความงามไป หากแต่ได้พิจารณาถึงรูปทรงและความงดงามนำไปประกอบไปด้วย และยังช่างผู้ทำมีประสบการณ์มากจนเกิดความชำนาญมากขึ้นแล้ว ก็แสดงฝีมือให้ปรากฏคุณค่าทางศิลปะออกมา ดังจะเห็นได้จากงานที่มีคุณภาพในการใช้สอยที่ดีมักจะมี ความงาม และคุณค่าทางศิลปะประกอบไปด้วย กันอย่างแยกไม่ออก

หัตถกรรมพื้นบ้านโดยความรู้สึกทั่วไปมุ่งความสนใจไปที่ประโยชน์ใช้สอย หรือสารประโยชน์ของสิ่งเหล่านั้นก่อนที่จะให้ความสนใจในเรื่องของความงามและคุณค่าทางศิลปะ เมื่อรู้ถึงจุดประสงค์ของการสร้างและคุณประโยชน์ในการใช้สอยแล้วจึงนึกถึงคุณค่าในความงามและศิลปะ หรือบางทีอาจจะรู้สึกเรื่องความงามและคุณค่าทางศิลปะไปพร้อมๆกัน หรืออาจจะเห็นคุณค่าทางความงามและศิลปะก่อนประโยชน์ใช้สอยก็ได้ แต่อาจจะเคยชินกับการใช้สอยจึงมุ่งไปเรื่องการใช้สอยก่อน

การประเมินค่าด้านความงามของหัตถกรรมพื้นบ้าน อาจพิจารณาวิเคราะห์ได้จากองค์ประกอบต่อไปนี้คือ ความสมดุล สัดส่วน จังหวะ ความประสานกลมกลืน ความขัดแย้งและจุดเด่นในงานศิลปะ

องค์ประกอบของความงามหรือสุนทรียภาพเหล่านี้จะนำไปพิจารณางานหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยพิจารณาจากรูปทรง โครงสร้าง ลวดลาย และวัสดุ

ความสมดุลของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน อาจเกิดจากรูปทรงและเส้นรอบนอก โครงสร้าง ลวดลาย ตลอดจนถึงวัสดุที่ใช้ว่ามีลักษณะของความสมดุลเป็นแบบที่เท่ากันหรือเป็นแบบสมดุลที่ไม่เท่ากัน คือมีลักษณะของความสมดุลโดยสายตาประมาณ ความสมดุลของหัตถกรรมพื้นบ้านมักจะเป็นความชนิดที่สองข้างเท่ากัน เพราะการสร้างรูปแบบความสมดุลแบบสองข้างเท่ากันก่อให้เกิดความรู้สึกที่ลงตัวงดงามได้ง่ายกว่า และจะปรากฏออกมาในรูปแบบที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน

สัดส่วน หมายถึง การสร้างรูปทรงให้ที่เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยและองค์ประกอบอื่น ๆ โดยต้องคำนึงถึงขนาดและสัดส่วนที่จะทำให้งานหัตถกรรมชิ้นนั้นใช้งานได้ดี ไม่เล็ก ไม่ใหญ่ หรือมีเนื้อหนาเกินไป ซึ่งจะทำให้ไม่งดงามและใช้ประโยชน์ได้ไม่ดีเท่าที่ควร สัดส่วนนี้จะสัมพันธ์กับลวดลายโครงสร้างและคุณสมบัติของวัสดุชนิดนั้น ๆ ด้วย

จังหวะ หรือช่วงจังหวะ หมายถึง ความเคลื่อนไหวที่มีความซ้ำ และต่อเนื่องกันเป็นระยะ หมายถึง เส้นรอบนอกของหัตถกรรมที่มีความโค้งเว้าหรือคอดหยักซ้ำ ๆ กัน แต่จะต้องก่อให้เกิดความประสานกลมกลืนกัน หรือการวางลวดลายให้มีจังหวะกับรูปทรงและโครงสร้าง จังหวะในงานศิลปะอาจปรากฏออกมาได้ 3 ลักษณะ คือ จังหวะของรูปร่าง จังหวะของค่าน้ำหนัก และจังหวะของขนาด

ความประสานกลมกลืน หมายถึง ความพอดี ความเหมาะสมของส่วนประกอบของสิ่งนั้น ๆ ความพอดีนี้ก่อให้เกิดเอกภาพ มีความงามที่มีความประสานกลมกลืนกันเกิดขึ้นได้หลายลักษณะ เช่น ความประสานกลมกลืนกันด้วยเส้นของวัตถุนั้น ความประสานกลมกลืนกันด้วยรูปทรง ความประสานกลมกลืนกันด้วยรูปลักษณะ ความประสานกลมกลืนกันด้วยสี ขนาด และน้ำหนักความเข้ม เป็นต้น

ความขัดแย้ง คือความไม่ประสานกลมกลืนกัน ซึ่งมีลักษณะตรงข้ามกับความประสานกลมกลืน ความขัดแย้งจะทำให้งานหัตถกรรมพื้นบ้านดูไม่จัดจนเกินไป ลักษณะของความขัดแย้งมีลักษณะต่าง ๆ เช่นเดียวกับความประสานกลมกลืน และจะต้องมีความพอดีด้วย หากมีมากเกินไปก็จะทำให้ดูขัดตาไม่งดงามได้

จุดเด่นในงานศิลปะ หรือจุดที่มีลักษณะเด่นที่เกิดจากการเน้น ซึ่งก่อให้เกิดความสนใจแก่ผู้พบเห็นเป็นพิเศษ จุดเด่นเหล่านี้เกิดได้ด้วยการเน้นหรือสร้างจุดเด่น อาจเกิดจากการเน้นด้วยรูปทรง โครงสร้าง ลวดลาย และวัสดุ เป็นต้น

1.5.3 คุณค่าการแสดงออกด้านศิลปะ และอารมณ์ การแสดงออกเชิงศิลปะของหัตถกรรมพื้นบ้านขึ้นอยู่กับความสามารถของช่างแต่ละท้องถิ่น บางครั้งอาจจะเป็นผลงานที่ด้อยคุณค่าในเรื่องความงาม แต่สามารถให้อารมณ์ความรู้สึก ได้ดี ตื่นตาตื่นใจก็มี หรืออาจเป็นผลงานที่ประณีตบรรจงแสดงถึงความละเอียดอ่อนต่อชีวิตจิตใจ และความรู้สึกของผู้คนในท้องถิ่นได้ดี หัตถกรรมพื้นบ้าน จึงเป็นสิ่งที่มีความค่าในการถ่ายทอดความรู้สึกทางศิลปะประเภทหนึ่ง ส่วนการแสดงออกทางอารมณ์จะพบได้จากลักษณะของการสร้างรูปแบบ โครงสร้าง ลวดลาย และการใช้วัสดุว่า ช่างของแต่ละท้องถิ่นสามารถแสดงออกถึงความอ่อนช้อย ละมุนละไมหรือหยาบกระด้างอย่างไร ตัวอย่างที่สิ่งเหล่านี้ปรากฏให้เห็นได้ชัด เช่น เครื่องจักรสานย่านลิพของ

ชาวนครศรีธรรมราช ที่สานด้วยย่านลิเพาที่มีเส้นละเอียด ผู้สานจะต้องมีฝีมือสูง และมีอารมณ์ร่วมในการสานที่ สุขุมเยือกเย็น เป็นตัวอย่างให้เห็นอารมณ์ของผู้สานที่แฝงอยู่ในเครื่องจักสาน

1.5.4 คุณค่าที่เกิดจากลักษณะเฉพาะถิ่น การสร้างงานหัตถกรรมพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นย่อมมี วิธีการ และการเลือกใช้วัสดุให้เหมาะสมกับการใช้สอยและคตินิยมของท้องถิ่น ซึ่งต้องใช้เวลาสะสม ประสบการณ์ เพื่อพัฒนาให้เกิดประโยชน์ใช้สอยและความงามสมบูรณ์ที่สุด อาจเป็นเวลาหลายชั่วคนจากบรรพบุรุษสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน จนเป็นที่ยอมรับหรือพอใจของกลุ่มชนในแต่ละท้องถิ่นจนเกิดเป็นคตินิยมและแบบแผนที่สืบทอดกันมา ซึ่งจะเป็นแบบแผนที่เรียบง่ายสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นเสมือนเบ้าหล่อหลอมให้หัตถกรรมพื้นบ้านมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกัน แม้จะเป็นสิ่งของที่มีประโยชน์ใช้สอยและใช้วัสดุอย่างเดียวกัน แต่รูปแบบจะมีลักษณะแตกต่างกัน และความแตกต่างนั้นเกิดจากคตินิยมในเรื่องของความงามที่มองเห็นแตกต่างกัน จนเกิดรูปแบบที่เป็นประเพณีนิยมเฉพาะถิ่น และทำให้เป็นสื่อสะท้อนให้เห็น ประวัติความเป็นมาของชุมชน การดำรงชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น ตลอดจนสภาพภูมิศาสตร์อันเป็นถิ่นกำเนิดของงานหัตถกรรมพื้นบ้านนั้น ๆ

สุภาภรณ์ อินทองคง (2529:14) ได้กล่าวไว้ว่า หัตถกรรมกระจูดในภาคใต้ นอกจากจะให้คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอยแล้ว ยังให้คุณค่าด้านเศรษฐกิจและสังคมต่อชุมชน ทั้งที่เป็นแหล่งวัสดุและแหล่งผลิต กล่าวคือ ช่วยให้ชาวบ้านในแหล่งวัสดุ และผู้ผลิตมีรายได้เพิ่มขึ้น ผู้ผลิตได้ร่วมกันทำงานก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อระบบครอบครัวและสังคม ช่วยลดปัญหาการว่างงาน อีกทั้งช่วยให้เด็กและเยาวชนได้รู้จักงานศิลปะด้วย

2. เครื่องจักสาน

วินัย วิริยะปานนท์ (2527:8) ได้กล่าวถึงเครื่องจักสานไว้ว่า เครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านอย่างหนึ่งที่มนุษย์คิดประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน หรือเพื่อตอบสนองอารมณ์ ความนึกคิด และแสดงออกมาในรูปของศิลปะตามความเป็นอยู่หรือความนิยมของท้องถิ่น รูปแบบและลักษณะเครื่องจักสานแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกันตามความต้องการของประโยชน์ใช้สอย เครื่องจักสานบางท้องถิ่นมีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ จนเป็นสัญลักษณ์ของพื้นบ้านนั้น

มานิช กงกะนันท์ (ม.ป.ป.:10) ได้กล่าวว่า เครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมชนิดหนึ่งที่มนุษย์เพียรสร้างขึ้นมาเพื่อสนองประโยชน์ด้านต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต ซึ่งนับเป็นผลงานศิลปะได้เพราะมีคุณสมบัติพิเศษคือ ความงดงาม ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการสร้างงานหัตถกรรมเหล่านั้นด้วยความประณีต ในบรรดางานหัตถกรรมประเภทต่าง ๆ เครื่องจักสานมีความเก่าแก่ที่สุด และเป็นงานที่รู้จักกันดีในหมู่มนุษย์ทุกชาติทุกภาษาในโลก เครื่องจักสานในระยะเริ่มแรกเข้าใจว่ามีลักษณะหยาบ มีการพัฒนาเรื่อย ๆ จนมีลักษณะประณีตขึ้นโดยลำดับ ส่วนวัสดุในการทำเครื่องจักสาน มนุษย์ได้ใช้วัสดุใกล้มือมาจักสานให้เป็นรูปร่างและลักษณะที่ใช้ประโยชน์ได้สะดวกและมีความสวยงามยิ่งขึ้น

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2532:10) ได้กล่าวถึงเครื่องจักสานในลักษณะคล้าย ๆ กันว่า เครื่องจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมอย่างหนึ่งที่มนุษย์คิดวิธีการต่าง ๆ ขึ้นเพื่อสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ด้วยวิธีการสอดขัด และสานกันของวัสดุ ลักษณะรูปร่างของเครื่องจักสานสร้างตามวัตถุประสงค์ในการใช้สอยตามสภาพภูมิศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ศาสนา และวัสดุในท้องถิ่นนั้น ๆ ส่วนวิธีในการทำ

เครื่องจักสาน ตลอดจนรูปแบบและลวดลายในการสานของชนชาติต่าง ๆ จะคล้ายคลึงกันเป็นส่วนมากวัสดุที่ใช้ก็ชนิดเดียวกัน เช่น เครื่องจักสานไม้ไผ่ มีทำกันเกือบทุกประเทศในกลุ่มเอเชีย

เครื่องจักสานในประเทศไทยมีทำกันทั่วไปในทุกภาค โดยวิธีการจักสาน ถัก และทอเป็นหลัก ส่วนการเรียกเครื่องจักสานนั้นเข้าใจว่า เรียกตามวิธีการที่ทำให้เกิดเครื่องจักสานด้วยวิธีการจักสานและถัก หรือการขัดกันของวัสดุที่ผ่านกระบวนการเตรียมวัสดุก่อนที่จะสำเร็จเป็นเครื่องจักสาน

ในด้านความเป็นมาของเครื่องจักสาน กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม (2532:3) ได้กล่าวถึงเครื่องจักสานว่า เครื่องจักสานเป็นงานหัตถกรรมที่มีประวัติความเป็นมายาวนานมีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยหลักฐานทางด้านโบราณคดีที่เกี่ยวข้องคือ การขุดพบเครื่องปั้นดินเผาสมัยใหม่ที่มีลักษณะรูปทรงคล้ายเครื่องจักสาน ทำขึ้นโดยวิธียาดินเหนียวภายในภาชนะเครื่องจักสานให้หนาพอแล้วนำไปเผา เมื่อเผาเสร็จแล้วภาชนะเครื่องจักสานจะถูกไฟไหม้หมดไปเหลือแต่ลวดลายจักสานที่ปรากฏอยู่บนพื้นผิว หลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่กล่าวถึงเครื่องจักสาน คือนิยายปรัมปราเกี่ยวกับบุญญาธิการของพระร่วงโดยกล่าวว่า ได้มีการทำเครื่องจักสานเป็นภาชนะสำหรับใส่ น้ำที่เรียกว่า “ครุ” ส่งไปยังดินแดนขอม ส่วนหลักฐานอื่น ๆ ที่แสดงประวัติความเป็นมาของการใช้เครื่องจักสานนั้นสามารถศึกษาได้จากจิตรกรรมฝาผนังตามวัดต่าง ๆ เช่น วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วัดตะคุ อำเภอปทุมธานี จังหวัดนครราชสีมา และวัดหนองยางสูง จังหวัดสระบุรี เป็นต้น

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2533:38) ได้กล่าวไว้ว่า เครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมเก่าแก่ที่สุดชนิดหนึ่งของมนุษย์ เชื่อว่ามีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เพราะได้พบหลักฐานหลายอย่างในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งแสดงว่ามนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์พยายามที่จะทำเครื่องจักสานเป็นภาชนะเครื่องมือเครื่องใช้ อาจเป็นโดยการนำเถา ใบ หรือเปลือกของพืชมาสอดขัดกันเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ แม้ว่าจะไม่พบเครื่องจักสานสมัยก่อนประวัติศาสตร์โดยตรง แต่ได้พบหลักฐานข้างเคียงซึ่งเชื่อว่าเป็นหลักฐานสำคัญคือเครื่องปั้นดินเผา โดยเฉพาะเครื่องปั้นดินเผาก่อนประวัติศาสตร์ที่พบที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี พบภาชนะดินเผาที่ปรากฏลวดลายของเครื่องจักสานอยู่บนผิวด้านนอกแสดงว่ามนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์มีการใช้ภาชนะจักสานมาใช้ก่อนภาชนะดินเผา

มานิช กงกะนันท์ (ม.ป.ป.:11 – 12) กล่าวถึงความเป็นมาของเครื่องจักสานว่า เรื่องราวของเครื่องจักสานอาจปรากฏอยู่ในวรรณกรรมพื้นบ้านหรือนิยายปรัมปราของชาติต่างๆในโลก เช่น เรื่องของพวกโปตาตามิ ซึ่งอยู่ในมลรัฐวิสคอนซิน สหรัฐอเมริกา แม้เครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมที่เก่าแก่ที่สุด แต่นักโบราณคดีก็ไม่สามารถที่จะกำหนดอายุได้แน่นอน เพราะว่าวัสดุที่ใช้ทำนั้นเปื่อยสลายและผุพังได้ง่าย ดังนั้นหลักฐานที่เหลืออยู่จึงพบน้อยกว่าเครื่องปั้นดินเผา แต่ก็ได้มีผู้ค้นพบหลักฐานที่เมืองจาร์โม ประเทศอิรัก พบลวดลายของผืนเสื่อปรากฏอยู่บนดิน สันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ประมาณ 5270 – 4630 ปีก่อนคริสตกาล อีกแห่งหนึ่งที่เมืองอัลเฟย์ยม ประเทศอียิปต์ ได้พบเมล็ดข้าวโพดอยู่ในภาชนะเครื่องจักสาน มีการทดสอบด้วยวิธีเรดิโอคาร์บอนทราบว่ามีการอยู่ในระหว่างปี 4784 – 3929 ก่อนคริสตกาล สำหรับในทวีปยุโรปได้มีผู้ค้นพบเศษเครื่องจักสานของผู้คนแถบริมทะเลทรายสวิสแลนด์ในประเทศสวิสเซอร์แลนด์เมื่อประมาณ 2500 ปีก่อนคริสตกาล ที่ประเทศอังกฤษก็มีการค้นพบชิ้นส่วนของเครื่องจักสานในสมัยโลหะยุคต้น ในสหรัฐอเมริกา ได้พบเศษเครื่องจักสานจากชั้นดินที่ 2 ที่ถ้ำแดนเจอร์ ใกล้เมืองเวนโดเวอร์ มลรัฐยูทาห์ เมื่อได้ทดสอบการกำหนดอายุด้วยวิธีเรดิโอคาร์บอนก็ทราบว่ามีการอายุประมาณ 7000 ปีก่อนคริสตกาล นอกจากนี้ยังพบซากเครื่องจักสานที่สุคาไพเรเอต อยู่ทางฝั่งทะเลของ

ประเทศเปรู ในอเมริกาใต้สันนิษฐานว่ามีอายุถึง 5000 ปี และสำหรับประเทศไทยสันนิษฐานว่ามีเครื่องจักสาน มาแต่สมัยยุคหินใหม่แล้ว หลักฐานทางวัตถุคือเครื่องปั้นดินเผาสีเทา ลักษณะคล้ายเครื่องจักสานที่พระครู คณานัมสมณจารย์ (เป้า) เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายอนัมนิกายได้มอบให้แก่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร เครื่องปั้นดินเผาชิ้นนี้เป็นภาชนะรูปสี่เหลี่ยม ปากเป็นรูปกลม ลวดลายด้านข้างมีลักษณะคล้ายกับลวดลายของ เครื่องจักสาน สันนิษฐานว่าทำขึ้นด้วยวิธียาดินเหนียวภายในภาชนะเครื่องจักสานให้หนาแล้วนำไปเผา เมื่อเผา เสร็จแล้วภาชนะจักสานจะถูกเผาไหม้ไปเหลือแต่ภาชนะดินเผามีลวดลายปรากฏอยู่ที่ผิว

3. ลวดลายในงานจักสาน

ลายสานของเครื่องจักสานแบ่งออกได้หลายประเภทแล้วแต่เกณฑ์ที่ใช้ในการจำแนก นักวิชาการได้ แบ่งประเภทของลายสานไว้ดังนี้

กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม (2525:9 – 10) ได้แบ่งแม่ลายจักสานเป็น 4 แม่ลายดังนี้

1. ลายขัด
2. ลายเหลี่ยม
3. ลายพระจันทร์
4. ลายกันหอย

การแบ่งแม่ลายลักษณะนี้ใช้หลักเกณฑ์ในการแบ่งตามวิธีสานชั้นลายจักสานของเส้นตอกหรือวัสดุ อื่น ที่ใช้ในการสาน

นิกร นุชเจริญผล (2525:8 – 16) ได้แบ่งแม่ลายจักสานออกเป็น 10 ลาย ดังนี้

1. ลายขัด
2. ลายเฉลว
3. ลายสอง
4. ลายสาม
5. ลายคุป
6. ลายเวียนรัศมี
7. ลายสุ่ม
8. ลายไพล
9. ลายกลม
10. ลายเบ็ดเตล็ด

การแบ่งแม่ลายลักษณะนี้แบ่งตามลักษณะวิธีสานและตามชื่อลายสานที่ปรากฏเป็นลวดลาย สำเร็จรูป

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2536:455 – 468.) ได้แบ่งลายจักสานเป็น 4 ลาย ดังนี้

1. ลายขัด ลายขัดนี้ถือเป็นลายพื้นฐานของเครื่องจักสาน ลักษณะของลายขัดเป็นการสร้างแรงยึด ระหว่างการขัดกันของตอกหรือวัสดุอื่นที่เป็นมุมฉากระหว่างแนวตั้งหรือเส้นตั้ง และแนวนอนหรือเส้นนอน

2. ลายทะแยง ลายทะแยงนี้ลักษณะการสานคล้ายการถัก ส่วนมากจะใช้ดอกเส้นแบน ๆ บาง ๆ เพราะการสานลายชนิดนี้ต้องการแผ่นที่ที่มีความโค้งที่เป็นผนังของภาชนะทรงกระบอกเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะการขัดกันของดอกหรือวัสดุที่สานจะขัดกันในลักษณะทะแยง จะไม่มีเส้นตั้งหรือเส้นนอนเหมือนลายขัด

3. ลายสานแบบขัด ลายสานแบบขุดนี้ส่วนมากจะใช้สานภาชนะที่สร้างรูปทรงขึ้นด้วยการขุดตัวของวัสดุซ้อนกันเป็นชั้น ๆ แล้วใช้ตัวกลางเชื่อมติดเข้าด้วยกันโดยการเย็บถักหรือมัดระหว่างเส้นวัสดุซึ่งอาจจะเป็นวัสดุที่ได้รับการถักเป็นเส้น เป็นริ้วแล้ว หรือเป็นเส้นวัสดุธรรมดาที่ยังไม่ได้ถักก็ได้

4. ลายอิสระ ลายอิสระหรือลายไม่มีหลักนี้จัดว่าเป็นลายที่สานขึ้นอย่างอิสระตามความต้องการของผู้สาน ไม่สามารถจัดเข้าในระเบียบลายหรือหลักเกณฑ์การสานต่าง ๆ ดังกล่าว ลายประเภทนี้สามารถสร้างรูปทรงโครงสร้างของสิ่งที่สานขึ้นด้วยกฎเกณฑ์ของตนเองเป็นระเบียบแบบแผนเฉพาะตน จึงจัดว่าเป็นลายที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ที่อิสระตามความต้องการใช้สอย

ครั้น มณีโชติ และนันทา โรจนอุดมศาสตร์ (2529:2174 – 2189) ได้แบ่งลายจักสานในภาคใต้เป็น 3 ประเภทดังนี้

3.1 ลายพื้นฐานหรือลายแม่บท เป็นลายที่มีกฎเกณฑ์การสานที่แน่นอนตายตัว ประกอบด้วย

3.1.1 ลายขัด

3.1.2 ลายสอง

3.1.3 ลายสาม

3.1.4 ลายตาหลิ่วหรือลายตาเฉลว

3.1.5 ลายขอ

3.1.6 ลายบองหยอง

3.2 ลายพัฒนา เป็นลายที่ดัดแปลงมาจากลายพื้นฐานหรือลายแม่บทโดยยึดติดการสานที่แน่นอนไว้ ดัดแปลงเฉพาะทิศทางของเส้นตอกไปจากกฎเกณฑ์เดิม หรือจักตอกให้มีขนาดต่างกันออกไปเพื่อให้ได้ลายที่มีลักษณะลงตา มีมิติขึ้นมา เช่น

3.2.1 ลายบ้า

3.2.2 ลายดีดด้าน

3.2.3 ลายดอกชิงหรือลายขึ้นต้น หรือลายเฉลวแปลง

3.2.4 ลายตาหลิ่วขึ้นต้น

3.2.5 ลายเฉลวเกล็ดเต่า

3.2.6 ลายดีหล่ม

3.3 ลายประดิษฐ์ เป็นลายที่ช่างจักสานได้นำเอาแม่ลายหรือลายพื้นฐานมาดัดแปลงประดิษฐ์ให้เป็นลายใหม่ มีรูปแบบต่าง ๆ ตามความรู้สึกริคิดของช่างสานเอง รูปแบบและลวดลายไม่แน่นอนนอกจากนี้ได้จำแนกชื่อลายและลักษณะของลายเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

3.3.1 ลายทรงเลขาคนิด เช่น รูปสี่เหลี่ยม สามเหลี่ยม ฟันปลา คดกริช เป็นต้น

3.3.2 ลายพรรณพฤกษา ได้แก่ ลายรูปทรงต้นไม้ ดอกไม้ เช่น ดอกทานตะวัน ดอกพิกุล เป็นต้น

3.3.3 ลายรูปสัตว์ คือสานเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ ที่รู้จักกันแพร่หลาย เช่น ม้า ครุฑ นก ค้างคาว หรือเป็นอวัยวะบางส่วนของสัตว์ เช่น ลายตีนนก ลายตีนแมว เป็นต้น

3.3.4 ลายที่เป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ เช่น ลายดาวล้อมเดือน ลายหินแตก ลายลำธาร เป็นต้น

3.3.5 ลายที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ลายจวน ลายพาน ลายตาชะลอม เป็นต้น

3.3.6 ลายอักษรประดิษฐ์ คือการประดิษฐ์เป็นตัวอักษร เช่น ชื่อคน ชื่อสถานที่ ชื่อความที่เป็นคำอวยพร เป็นต้น

4. กระจูดและหัตถกรรมกระจูด

กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม (2527:1) ได้กล่าวถึงกระจูดว่ากระจูดเป็นพันธุ์ไม้จำพวกกกชนิดหนึ่ง ในตระกูล cyperaceae มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า *leperonia articulate* มีมากแถบเกาะมาดากัสการ์ มอริเชียส ลังกา สุมาตรา แหลมมลายู หมู่เกาะต่างๆในแหลมมลายู อินโดจีนตอนริมฝั่งทะเล ฮองกง บอเนียว ตลอดจนออสเตรเลีย สำหรับประเทศไทยมีมากทางภาคใต้และภาคตะวันออก ลักษณะลำต้นเป็นลำต้นกลมกลวงเป็นปล้อง มีข้อภายในลักษณะเป็นเยื่อบาง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณขนาดราวแท่งดินสอดำ มีความสูงประมาณ 1.00 – 3.00 เมตร และจะมีความสูงมากถ้าขึ้นในที่ร่ม ไม้มีใบ ดอกออกเป็นกระจูดแน่นหนึ่งกระจูดข้างลำต้นตอนที่อยู่ใต้ยอดของลำต้นลงมาบ้าง ทำนองดอกหญ้าทรงกระเทียม

(*Scirpus articulatus*) ความจริงที่ช่อดอกออกนั้นเป็นปลายลำต้น ตอนที่เลยอดดอกขึ้นไป และดูเหมือนเป็นส่วนของลำต้นนั้น เป็นใบประกอบช่อดอก ต้นกระจูด ชอบขึ้นในที่ ๆ มีน้ำขังอยู่ตลอดเวลา บริเวณริมทะเลสาบที่เป็นดินโคลนซึ่งเรียกว่า “พรุ” หรือชาวพื้นเมืองภาคใต้เรียกว่า “โพระ” ต้นกระจูดที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติจะมีขนาดเล็กและไม่ยาวนาน นอกเหนือจากที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแล้ว ยังมีการปลูกต้นกระจูดตามที่ต่าง ๆ ทางภาคใต้ของประเทศไทย เช่น บ้ายควนยาว ตำบลเคร็ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช และบ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

วิบูลย์ ลิ้มวรรณ (2532 – 170) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติและลักษณะพิเศษของต้นกระจูดว่าจะต้องนำกระจูดมาคลุกโคลนเสียก่อนนำไปตากแดด ถ้าไม่เอากระจูดคลุกโคลนก่อนตากแดด เมื่อตากแดดกระจูดจะเหี่ยวและเป็นสีแดง และเมื่อตากแดดแห้งแล้วจะต้องทุบต้นกระจูดให้แบนเสียก่อน จึงนำไปสานเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ

สุภาคย์ อินทองคง (2529:12) กล่าวถึงแหล่งกระจูดที่สำคัญของภาคใต้ไว้ว่า แหล่งกระจูดที่สำคัญๆ ในภาคใต้อยู่แถบทะเลสาบสงขลา คือบริเวณทะเลน้อย ในเขตจังหวัดพัทลุง และนครศรีธรรมราช และริมฝั่งทะเลด้านอ่าวไทยคือบริเวณจังหวัดสุราษฎร์ธานี สงขลา นราธิวาส รวมแหล่งกระจูดทั้งที่ขึ้นเองตามธรรมชาติและที่ทำเป็นนากระจูด ทุกพื้นที่มีเนื้อที่ไม่น้อยกว่า 10,000 ไร่ แหล่งผลิตหัตถกรรมกระจูดส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณพื้นที่เดียวกับแหล่งกระจูด จะมีบางหมู่บ้านที่ไม่มีแหล่งกระจูด ผลิตหัตถกรรมกระจูดโดยใช้วัสดุจากหมู่บ้านอื่น หมู่บ้านที่เป็นแหล่งผลิตหัตถกรรมกระจูดที่สำคัญมีดังนี้

1. บ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง และตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เป็นแหล่งผลิตที่มีผู้ประกอบการมากที่สุด มีการปลูกกระจุตขึ้นใช้ในหมู่บ้านด้วย เนื่องจากการปลูกกระจุตไม่น้อยกว่า 1,000 ไร่
2. บ้านควนยาว ตำบลเคร็ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นแหล่งผลิตที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง มีกระจุตที่ขึ้นเองตามธรรมชาติมาก เคยเป็นแหล่งวัสดุของหมู่บ้านทะเลน้อยก่อนที่จะมีการปลูกกระจุตขึ้นใช้เอง
3. บ้านปอกรัง ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีผู้ผลิตน้อย ส่วนใหญ่จะนำกระจุตไปจำหน่ายให้กับหมู่บ้านอื่น
4. บ้านสะกอม ตำบลสะกอม อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เป็นแหล่งผลิตที่รับวัสดุจากหมู่บ้านในเขตอำเภอจะนะ และอำเภอเทพา ซึ่งเป็นแหล่งที่มีกระจุตขึ้นเองตามธรรมชาติมาก
5. บ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส เป็นทั้งแหล่งผลิตและแหล่งวัสดุที่สำคัญ

นอกจากนี้ สุภาภย์ อินทองคง ได้กล่าวถึงลายสานที่บ้านทะเลน้อยว่าที่หมู่บ้านทะเลน้อยนี้มีสานเป็นลายต่าง ๆ ไม่น้อยกว่า 20 เลย เช่น ลายสอง ลายสาม ลายสี่ ลายดอกจัน ลายก้านต่อดอก ลายดาวล้อมเดือน ลายพัด ลายดอกจันแซก ลายดอกพิกุล ลายก้างปลา ลายพม่ารำขวาน ลายขนมปัง ลายดอกไม้ ลายตีนสุนัข ลายยายชิงเมือง ลายใยแมงมุม ลายสี่หน่วยใน ลายลูกแก้ว ลายกระดานหมาก และลายประดิษฐ์อื่น ๆ เช่น ลายตัวหนังสือ

สุจิต จามรมาน (2535:99 – 102) ได้กล่าวว่า การสานเสื่อกระจุตเป็นอาชีพที่นิยมกันในหมู่สตรีทางภาคใต้ ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ก็มีความสามารถสานได้อย่างชำนาญแทบทุกครัวเรือน โดยการนำต้นกระจุตที่เตรียมไว้เรียบร้อยแล้ว มาสานเป็นลายต่างๆ ได้อีกไม่น้อยกว่า 20 ลาย เช่น ลายสอง ลายสาม ลายสี่ ลายดอกจัน ลายก้านต่อดอก ลายดาวล้อมเดือน ลายพัด ลายดอกจันแซก ลายดอกพิกุล และลายก้างปลา เป็นต้น

พิทยา บุษวรรดิ (2526:193) ได้กล่าวไว้ว่า การสานเสื่อกระจุตของชาวบ้านทะเลน้อยไม่ปรากฏว่าเริ่มมีมาแต่เมื่อใด ในระยะแรกๆ ชาวบ้านได้ใช้กระจุตจากแหล่งธรรมชาติมาสานเสื่อ ต่อมาเมื่อไม่เพียงพอกับความต้องการจึงมีการปลูกกระจุตขึ้นใช้ในบริเวณพื้นที่ทางตอนเหนือของทะเลน้อย ส่วนการเตรียมกระจุตในการสานเสื่อ ชาวทะเลน้อยจะนำกระจุตไปคลุกกับดินโคลนก่อนที่จะนำไปผึ่งแดด เพื่อไม่ให้กระจุตแตกและมีสีแดง จากนั้นนำกระจุตไปตำจนเส้นกระจุตอ่อนตัวแล้วจึงนำมาสานเป็นเสื่อ ถ้าต้องการให้กระจุตมีสีส้มสวยงามก็นำไปย้อมสี สีที่นิยมกันมากคือ สีแดง และสีเขียว และลายสานที่นิยมสานกันทั่วไปก็มี ลายสอง ลายขัด ลายลูกแก้ว ลายตัวหนังสือ ลายลูกจัน ผลิตภัณฑ์กระจุตนอกจากเสื่อแล้วยังมีชนิดอื่น ๆ เช่น กระเป๋าทัด หมวก เป็นต้น

5. กรรมวิธีการเตรียมกระจุตเพื่อใช้สาน

กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม (2527:6 – 9) ได้กล่าวไว้ว่า ในการนำกระจุตมาสานนั้น ราษฎรในท้องถิ่นภาคใต้จะต้องเตรียมถ่อนต้นกระจุตเมื่อโตเต็มที่แล้วประมาณ 2 – 3 ปี การถ่อนกระจุตโดยทั่วไป มักจะทำหลังช่วงฤดูฝนไปแล้ว เพราะต้นกระจุตจะขึ้นสูงชะลูดและมีดอกบางส่วนแตกแก่การนำไปตำให้แบน จะทำให้ดอกจุตไม่มียอดแตก กระจุตที่ได้ในช่วงระยะนี้ ดอกจะมีความเหนียวนิ่ม ไม่เพราะหรือแตกง่าย ส่วนวิธีการถ่อนนั้นจะใช้วิธีรวบปลายหลายเส้นทำให้แน่นแล้วกระตุกหรือกระชากแรง ๆ ซึ่งที่ชาวบ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เรียกวิธีนี้ว่า “ หักคออ้ายแท่ง “ เมื่อราษฎรถ่อนต้นกระจุตมาจากที่ขึ้นเองตามธรรมชาติหรือที่ปลูกไว้แล้ว ก็จะนำมามัดรวมกันเป็นมัด ๆ ตั้งพียงกับเรือนขานหรือฝายบ้าน

การคัดขนาด ใช้วิธีหยิบปลายส่วนที่ยื่นล้ำเหนือต้นอื่นดึงออกไป ได้กระจุตที่ยาวลงไปจนถึงที่สั้นที่สุดเป็นมัด ๆ มัดหนึ่งจะมีกระจุตประมาณ 500 ดอก หรือใช้สานได้เส้น 1 ผืน ขนาดทั่วไปคือ 4 x 7 ฟุต มัดกระจุตที่ไล่ได้ครั้งละ 5 มัด จะนำไปตัดปลายทิ้งให้มีความยาวเสมอกัน จากนั้นจึงนำกระจุตไปคลุกน้ำดินโคลนในบริเวณที่เตรียมไว้ โดยการขุดหลุมขนาดกว้างและยาวกว่ามัดกระจุตเล็กน้อย นำดินโคลนหรือดินเหนียวปนทรายบางส่วนละลายน้ำในบ่อ เอามัดกระจุตลงแช่คลุกให้ทั่ว พอเกาะติดผิวกระจุตบาง ๆ สำหรับเหตุผลที่ต้องนำกระจุตไปคลุกน้ำดินโคลนนั่นก็เพื่อป้องกันไม่ให้กระจุตเหี่ยวหรือแตกหักง่ายเวลาผึ่งแดด ช่วยให้กระจุตที่แห้งแล้วมีผิวขาวนวล เพราะถ้าไม่นำกระจุตไปคลุกน้ำดินโคลนก่อน เวลาตากแดดจะทำให้กระจุตมีสีออกแดง ๆ และกรอบขาดง่าย

การผึ่งแดด จะใช้วิธีตั้งมัดกระจุตแนวตั้ง แล้วแผ่กระจุตกางออกเป็นฐาน หรือวางเรียงกระจุตให้กระจายไปบนพื้นดินซึ่งมีหญ้าขึ้นอยู่เรียบ ๆ ถ้ามีแดดจัด ใช้เวลาเพียง 2 – 3 วัน จะทำให้กระจุตแห้งเร็ว และนำมามัดรวมไว้ได้ถนัดบ้าน

กระจุตที่แห้งดีแล้ว จะนำไปทิ่มหรือตำให้แบน ชาวบ้านจะใช้วิธีเอากะจุตไปวางบนพื้นเรียบ ๆ และใช้เท้าเหยียบย่ำไปมาจนกระจุตแตกหมดทุกดอก เมื่อถึงเวลากลางคืน ก็จำนำไปวางไว้ในที่แจ้งให้ถูกน้ำค้างขึ้น ๆ พอให้เส้นกระจุตอ่อนตัว ไม่เพราะหักง่าย พอถึงตอนใกล้รุ่งหรือยามเช้า ชาวบ้านจะนำกระจุตไปวางลงพื้นไม้กระดานผิวเรียบที่เตรียมไว้ และใช้เท้าสองข้างขึ้นไปเหยียบบนมัดกระจุต และใช้ไม้ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “สาก” ทูบตำหรือทิ่ม ไม้ทุบมีลักษณะกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 12.5 เซนติเมตร ยาวประมาณ 2.50 เมตร และที่บริเวณกึ่งกลางของความยาวจะเป็นที่จับเว้าลงไป ในการตำนั้น จะตำครั้งละ 1 มัด ซึ่งมีดอกจุตประมาณ 500 – 600 เส้น เพียงพอแก่การสานเส้น 1 ผืน การตำกระจุตให้แบน อาจใช้ผู้ตำจำนวน 2 คนพร้อมกัน โดยจำหน้าหน้าชนกัน คนหนึ่งเดินหน้า คนหนึ่งถอยหลังสลับกันตำ จนกระทั่งดอกจุตแบนเรียบหมดทุกดอก เสร็จแล้วชาวบ้านจะลอกกาบของต้นกระจุตทิ้งออกไป

นอกเหนือจากการตำกระจุตให้แบน โดยใช้แรงคนแล้ว ยังมีวิธีการใช้เครื่องรีดยางทั่วไป รีดกระจุตให้แบน ช่วยประหยัดแรงงานและเวลา เครื่องรีดยางเป็นเครื่องยนต์ดีเซล ในการรีดจะป้อนต้นกระจุตทางด้านรางป้อนในปริมาณที่เพียงพอต่อการสานเส้น 1 ผืน โดยพยายามให้ความหนาของกระจุตมีเท่ากันตลอดราง โดยวิธีนี้จะทำการรีดกระจุตซ้ำกันถึง 4 ครั้ง ใช้เวลาประมาณ 10 – 15 นาที

การย้อมสี จะย้อมดอกกระจุตในส่วนที่จะนำไปสานเป็นลวดลายเท่านั้น โดยจะนำกระจุตหลังจากตำให้แบนเรียบไปล้างเอาน้ำดินโคลนที่จับตามผิวของกระจุตออกให้หมด แล้วจึงนำกระจุตไปจุ่มในสีสีกะสี

ที่ใส่น้ำสั้ต้มจนเดือด เมื่อตอกกระจุตูดน้ำสั้ได้ดีแล้ว นำมาล้างด้วยน้ำธรรมดาอีกครั้งแล้วแขวนผึ่งแดดให้แห้ง สั้ที่ชาวบ้านนิยมย้อมทั่วไปได้แก่ สีม่วง แดง เขียว เป็นสีหลัก มีสีน้ำเงินบ้างเล็กน้อย

การศึกษางานศิลปศิลปหัตถกรรมกระจุตูดภาคใต้ 3 จังหวัด ครั้งนี้ ผู้ศึกษาจะศึกษาในแหล่งผลิตที่สำคัญ 3 พื้นที่ คือ บ้านทะเลน้อย ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง บ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส และบ้านบ่อกรัง ตำบลท่าสะทอน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในที่นี้จึงเสนอเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา 3 พื้นที่ ดังต่อไปนี้

1. บ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส

1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

อนันต์ การะเกด (2539 : 31) ได้กล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์ของบ้านทอน สรุปได้ว่า บ้านทอนเป็นชื่อหมู่บ้านหมู่ที่ 5 ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านป่าเขปูเตะ หมู่ที่ 6 ตำบลโคกเคียน อำเภอเมือง นราธิวาส จังหวัดนราธิวาส

ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านฮูแตะทอว หมู่ที่ 4 ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อ่าวไทย

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านเป็นพฤษภาคมใหญ่ที่เรียกว่า “ พญาบาเจาะ ” ซึ่งในบริเวณพุดังกล่าวมีกระจุตูดขึ้นเองตามธรรมชาติเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านได้นำกระจุตูดเหล่านี้มาผลิตหัตถกรรมกระจุตูดเป็นอาชีพเสริมจากการประกอบอาชีพการประมง

สภาพภูมิอากาศมีลักษณะเช่นเดียวกับภาคใต้โดยทั่วไป คือเป็นแบบร้อนชื้น ทั้งนี้เพราะมีลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดผ่าน มีฝนตกชุกในเดือนพฤศจิกายน – ธันวาคม และอากาศค่อนข้างร้อนในเดือนเมษายน – พฤษภาคม

1.2 ประวัติความเป็นมา

อนันต์ การะเกด (2539:32) ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของชาวบ้านทอนไว้ดังนี้

บ้านทอนเดิมเป็นหมู่บ้านชาวประมงเล็ก ๆ ซึ่งชาวบ้านทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม ทำการประมงตามแถบชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ต่อมาได้มีชาวจีน ชื่อตอง นำครอบครัวอพยพเข้ามา ประกอบอาชีพค้าขายอยู่ในหมู่บ้าน ชาวจีนผู้นี้มีจิตใจโอบอ้อมอารี จึงเป็นที่ยอมรับนับถือของคนในหมู่บ้าน และเมื่อชาวบ้านจะไปซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคที่ร้านค้าของนายตอง ก็มักจะพูดกันติดปากว่าบ้าน “ทอง” (ตามสำเนียงภาษามลายูท้องถิ่นซึ่งเสียงจะเพี้ยนจาก “ตอง” เป็น “ทอง”) ในที่สุดกลายเป็น “ทอน” ต่อมาจึงตั้งชื่อหมู่บ้านนั้นว่า “บ้านทอน” และใช้ชื่อนี้มาจนถึงปัจจุบัน อนึ่งชาวบ้านซึ่งสืบเชื้อสายมาจากนายตองก็ได้เป็นผู้นำหมู่บ้าน และได้เป็นกำนันคนแรกของตำบลโคกเคียน คือ นายจวน พลาคัย ปัจจุบันครอบครัวชาวจีนดังกล่าวได้โยกย้ายไปอาศัยที่อื่นแล้ว ยังคงมีแต่สุสานบรรพบุรุษของชาวจีนอยู่ในบริเวณหมู่บ้านเท่านั้น

จากการที่ชาวบ้านทอนประกอบอาชีพการประมงซึ่งเป็นหน้าที่ของพ่อบ้านที่จะต้องออกไปหาปลาในทะเล ทำให้แม่บ้านมีหน้าที่เพียงดูแลบ้านและลูกเท่านั้น จึงมีเวลาว่างพอสมควร จึงได้นำต้นกระจุตซึ่งขึ้นอยู่บริเวณพริกใกล้หมู่บ้าน มาจักสานเป็นเสื่อ และเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับใช้ภายในครอบครัว ต่อมาก็มีการแลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้านจนถึงนำออกจำหน่ายเป็นรายได้เสริมของครอบครัวในที่สุด

1.3 สภาพสังคมและวัฒนธรรม

อนันต์ การะเกด (2539:33) ได้กล่าวถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านทอนไว้ดังนี้

บ้านทอน หมู่ที่ 5 ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส จากการสำรวจเมื่อปี 2537 ที่บ้านทอน มีครัวเรือนจำนวน 550 ครัวเรือน มีประชากรชายจำนวน 2,334 คน ประชากรหญิงจำนวน 2,110 คน รวม 4,445 คน ประชากรทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม และใช้ภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการประมงและผลิตหัตถกรรมกระจุต ด้านวัฒนธรรมชาวบ้านยึดถือและสืบทอดวัฒนธรรมอันอยู่ภายใต้ข้อบัญญัติของศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด เช่น การถือศีลอด (ปอซอ) วันอิฎิ้ลฟิตรี วันอิฎิ้ลอฎฮา ประเพณีศพ ประเพณีแต่งงาน เป็นต้น ชาวบ้านทอนคงรักษาวัฒนธรรมเหล่านี้ของท้องถิ่นไว้เป็นอย่างดี

2. บ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

2.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านทะเลน้อย เป็นพื้นที่ หมู่ที่ 1 และ หมู่ที่ 2 ของตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอควนขนุนไปทางทิศตะวันออก ประมาณ 14 กิโลเมตร

สุนีย์ ทองไชว (2538:36) ได้กล่าวถึงอาณาเขตติดต่อ ของบ้านทะเลน้อยไว้ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ หมู่ที่ 1, 2 ตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง
ทิศใต้	ติดต่อกับ หมู่ที่ 4 บ้านชายคลอง ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ ทะเลสาบสงขลา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 3 บ้านควนพนางตุง ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

พัทลุง

ฤทัยวรรณ สุขเกษร (2536:3 – 8) ได้กล่าวถึงสภาพภูมิประเทศของบ้านทะเลน้อย สรุปได้ดังนี้

สภาพภูมิประเทศทั่วไปของบ้านทะเลน้อยเป็นเนินเขาเตี้ย ๆ ทางทิศตะวันตกเรียกว่า ควนพนางตุง แล้วค่อย ๆ ลาดลงไปทางทิศตะวันออกจนถึงทะเลสาบ พื้นที่ตอนกลางระหว่างเนินเขาและริมทะเลเป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำนา บริเวณโดยรอบบ้านทะเลน้อยส่วนใหญ่จะเป็นที่ลุ่มต่ำซึ่งจะมีน้ำท่วมขังในฤดูฝน จากลักษณะภูมิประเทศดังกล่าวจึงแบ่งพื้นที่ของบ้านทะเลน้อยออกได้ 4 ลักษณะ ดังนี้

พื้นที่ราบเชิงเขา เป็นพื้นที่ที่ลาดเทลงมาจากควนพนางตุง

พื้นที่ราบ เป็นพื้นที่ที่ถัดไปจากบริเวณที่ราบเชิงเขา พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ในการทำนา อยู่ในเขตหมู่ที่ 1 ตำบลพนางตุง

พื้นที่ลุ่มต่ำ ครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของบ้านทะเลน้อย อยู่ในเขตหมู่ที่ 2 ตำบลพนางตุง น้ำท่วมขัง ในช่วงฤดูฝน ประมาณ 2 – 3 เดือน (พฤศจิกายน – มกราคม) พื้นที่ส่วนใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณทิศเหนือ และทิศใต้ของบ้านทะเลน้อยเป็นที่ลุ่มต่ำหรือป่าพรุ ประกอบด้วย พุงนา พุงหญ้า ปากก ปากกระจูด ป่าเสม็ด เตย ฯลฯ

ทะเลน้อย อยู่ทางทิศตะวันออก เป็นแหล่งน้ำที่มีคลองนางเรียบและคลองยวนเชื่อมต่อกับทะเลสาบสงขลา ทะเลน้อย เป็นทะเลสาบน้ำจืด มีพืชน้ำนานาชนิดขึ้นทั่วไป

แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญที่ชาวบ้านทะเลน้อยใช้ประโยชน์ในการประมงและเป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างหมู่บ้าน มี 5 แห่ง ดังนี้

ทะเลน้อย เป็นแหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่ ที่มีความสำคัญทางการประมง เพาะพันธุ์สัตว์น้ำ และยังเป็นแหล่งอนุรักษ์นกน้ำที่สำคัญของภาคใต้อีกด้วย

คลองตะเคิง ไหลมาจากอำเภอยะเอยด จังหวัดนครศรีธรรมราช

คลองมาบพ้อ ใช้เป็นเส้นทางติดต่อทางเรือในละแวกหมู่บ้านทะเลน้อย

คลองยวน ไหลเชื่อมระหว่างทะเลน้อยกับคลองปากประในหมู่ที่ 2 ตำบลพนางตุง ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างหมู่บ้านในตำบลพนางตุง และออกสู่ทะเลหลวง

คลองนางเรียบ เชื่อมระหว่างทะเลน้อยกับทะเลสาบสงขลา ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างทะเลน้อยกับอำเภอรโนด จังหวัดสงขลา

บ้านทะเลน้อยมีลักษณะภูมิอากาศแบบร้อนชื้นในเขตรมมู มีลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดผ่าน มีฝนตกชุกที่สุดในเดือนพฤศจิกายน และตกน้อยที่สุดในเดือนกุมภาพันธ์ ในช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนสิงหาคม ยกเว้นเดือนพฤษภาคมมีลักษณะอากาศค่อนข้างแห้งแล้ง

2.2 ประวัติความเป็นมา

สุนีย์ ทองไข้ว (2538:38) ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของบ้านทะเลน้อย สรุปได้ดังนี้

ทะเลน้อยเป็นแหล่งชุมชนที่มีประวัติการตั้งถิ่นฐานมายาวนาน เนื่องจากในอดีตเคยเป็นที่ตั้งอำเภอดังถึง 2 ครั้ง กล่าวคือ ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2450 ที่ว่าการอำเภอตั้งที่บ้านทะเลน้อย เรียกว่า อำเภอทะเลน้อย ตามแจ้งความของกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 15 สิงหาคม 2450 และครั้งที่ 2 ที่ว่าการอำเภอตั้งที่ตำบลพนางตุง แล้วเปลี่ยนชื่อเป็น “อำเภอพนางตุง” ซึ่งปัจจุบันก็คืออำเภอกวนขนุนนั่นเอง อำเภอกวนขนุนตั้งที่ว่าการอำเภอครั้งแรกที่บ้านควนขนุน เรียกว่า อำเภออุดร เมื่อ พ.ศ. 2439 หรือ ร.ศ. 115 โดยมี พระพลสงคราม (โต – ศิริธร) เป็นนายอำเภอคนแรก ที่ว่าการอำเภอได้ย้ายที่ตั้งไปตามที่ต่าง ๆ หลายแห่ง และเปลี่ยนชื่อไปตามสถานที่นั้น ๆ รวมทั้งที่บ้านทะเลน้อย และตำบลพนางตุงด้วย และครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. 2466 ที่ว่าการอำเภอได้ย้ายกลับมาตั้งที่บ้านควนขนุน ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งอำเภอครั้งแรก และเรียกว่าอำเภอกวนขนุนมาจนกระทั่งทุกวันนี้

2.3 สภาพสังคมและวัฒนธรรม

ศูนย์ ทองไช้ (2538:39) ได้กล่าวถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมของบ้านทะเลน้อย สรุปได้ว่า ในปี 2536 บ้านทะเลน้อยหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 ในตำบลนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง มีประชากรทั้งสิ้น 1,910 คน แยกเป็นชาย 904 คน หญิง 1,006 คน มีจำนวนครัวเรือน 534 ครัวเรือน

สภาพทั่วไปในชุมชน ประชากรทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ ทางด้านการท่องเที่ยวที่อุทยานนกน้ำทะเลน้อย ซึ่งมีพื้นที่นากว้างขวางชนิดอาศัยอยู่ และมีพระตำหนักที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จประทับแรม ณ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ ด้านวัฒนธรรม ชาวทะเลน้อยได้สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมไว้อย่างมั่นคง ไม่ว่าจะเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น ประเพณีทำบุญวันสารท ประเพณีวันว่างในวันสงกรานต์ ประเพณีลากพระ หรือประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวงจรชีวิต เช่น การจัดงานบวชนาคหรือการจัดงานศพ ชาวทะเลน้อยยังรักษาประเพณีเหล่านี้ไว้เป็นมรดกวัฒนธรรมของท้องถิ่น ในด้านอาชีพ ชาวทะเลน้อยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพสวนเงาะกระจุต ซึ่งมีจำนวนมากเกินครึ่งหนึ่งของครัวเรือนทั้งหมด รองลงมาคือทำนา และประมง นอกจากนั้นก็ยังมีการปลูกยางพารา ทำสวนผลไม้ และค้าขาย แต่ก็ทำกันไม่มากนัก

3. บ้านบ่อกรัง ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

3.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสะท้อน (2543:2) ได้กล่าวถึงที่ตั้งและอาณาเขตของบ้านบ่อกรังไว้ดังนี้ ที่ตั้งของชุมชนที่ผลิตหัตถกรรมกระจุตของสุราษฎร์ธานี อยู่ในเขตบ้านบ่อกรัง แต่ชุมชนแถบนั้นเรียกว่าบ้านห้วยลึก เพราะสภาพทางภูมิศาสตร์ของชุมชนแห่งนี้อยู่ใกล้แหล่งน้ำ บ้านห้วยลึก อยู่ทางทิศใต้ของอำเภอพุนพิน ห่างจากที่ว่าการอำเภอพุนพินประมาณ 18 กิโลเมตร ไปตามถนนสายสุราษฎร์ – ตะกั่วป่า ถึง กิโลเมตรที่ 7 เลี้ยวซ้ายเข้าสู่ถนนทางหลวงเขาหัวควาย – บ้านท่าเรือ อีก 9 กิโลเมตรถึงหมู่ที่ 6 บ้านห้วยลึก ตำบลท่าสะท้อน ซึ่งตรงกับปากทางเข้า กม. ที่ 7 ก่อนเลี้ยวซ้ายเข้ามาจะมีป้ายเขียนว่า บ้านบ่อกรัง การคมนาคมส่วนมาจะใช้รถยนต์และรถจักรยานยนต์

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ หมู่ที่ 2 บ้านบ่อกรัง
ทิศใต้	ติดต่อกับ หมู่ที่ 5 บ้านเขาพลู และตำบลท่าเรือ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 5 บ้านเขาพลู
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 3 บ้านท่าสะท้อน

3.2 ประวัติความเป็นมา

องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสะท้อน (2543:3) ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของบ้านบ่อกรัง ตำบลท่าสะท้อนไว้ดังนี้

ตำบลท่าสะท้อน เป็นชื่อที่ตั้งขึ้นตามวัด เดิมชื่อวัดท่าทอน เป็นวัดเก่าแก่ซึ่งค้นพบโดยกรมศาสนา และค้นพบวัตถุโบราณเป็นศิลปะอันล้ำค่า ซึ่งเป็นหลักฐานประกอบการสันนิษฐานว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นสมัยศรีวิชัย เนื่องจากที่ตั้งของวัดอยู่ติดกับลำคลองท่าสะท้อน อันเป็นลำน้ำที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของผู้คนในยุค

สมัยนั้น จึงเปลี่ยนชื่อจากวัดท่าทอน เป็นชื่อวัดท่าสะทอน และเมื่อมีการตั้งชื่อตำบลจึงใช้ชื่อตำบลท่าสะทอน โดยมีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 9 หมู่บ้าน ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2525 ได้แยกออกเป็นตำบลเขาหัวควาย จำนวน 4 หมู่บ้าน ทำให้ตำบลท่าสะทอนเหลือหมู่บ้านในเขตปกครองเพียง 5 หมู่บ้านในขณะนั้น ในส่วนหมู่ที่ 6 บ้านห้วยลึก แยกจากหมู่บ้านที่ 5 บ้านเขาพลู เมื่อปี พ.ศ.2528 โดยตั้งชื่อตามสภาพภูมิศาสตร์ จากการที่มีลำห้วยขนาดใหญ่ ไหลผ่านช่องเขาโพธิ์และเขาบ่อเพลงซึ่งเล่ากันว่ามียะด้น้ำลึกมาก โดยมีการใช้ภาษาวัดความลึกแบบชาวบ้านว่า (ลึกท่วมหัวช้าง) และได้ให้ชื่อว่า บ้านห้วยลึก ตั้งแต่นั้นมา นาย ประเสริฐ ขวัญใจ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกตั้งแต่ ปี พ.ศ.2528 – 2541 และ นาย สุรนันท์กุล พัฒนสิงห์ เข้ารับตำแหน่งต่อ เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2541 และปฏิบัติงานในหน้าที่จนถึงขณะนี้

3.3 สภาพสังคมและวัฒนธรรม

องค์การบริหารส่วนตำบลท่าสะทอน (2543:3) ได้กล่าวถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมของบ้านบ่อกรังสรุปได้ดังนี้

เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลักษณะดินเหนียวปนทราย ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพทำการเกษตร พืชที่ปลูกกันมากเป็นรายได้หลัก ได้แก่ ยางพารา ปาล์มน้ำมัน ผัก พืชสวนชนิดต่าง ๆ และเกษตรกรบางส่วนที่มีที่ดินอยู่ใกล้แหล่งน้ำ ได้ทำการเกษตรแบบผสมผสานตามแนวทางพระราชดำริ จำนวนประชากรตำบลท่าสะทอนทั้งหมด 4,943 คน แบ่งเป็น 1,052 หลังคาเรือน มีผู้มีสิทธิเลือกตั้ง 3,510 คน แบ่งตามหมู่มีประชากรดังนี้

หมู่ที่ 1	511	คน
หมู่ที่ 2	1,225	คน
หมู่ที่ 3	541	คน
หมู่ที่ 4	410	คน
หมู่ที่ 5	513	คน
หมู่ที่ 6	312	คน

แบ่งเป็นประชากรชาย 2,510 คน หญิง 2,433 คน ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีบ่อน้ำร้อนตามธรรมชาติ และหนองน้ำที่สวยงาม เป็นแหล่งรวมของนกน้ำและพันธุ์ปลามากมาย บริเวณพูกะจุด ที่ปัจจุบันกำลังได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว

บทที่ 3

ขั้นตอนและกรรมวิธีการผลิตหัตถกรรมกระจูด

หัตถกรรมกระจูดเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ชาวบ้านในภาคใต้ นำต้นกระจูดมาเตรียมการผ่านกรรมวิธีในขั้นตอนต่าง ๆ แล้วสานเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ เพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ซึ่งจะสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นแล้วถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งโดยฝึกปฏิบัติทำจนเกิดความชำนาญตลอดจนสามารถสร้างสรรค์ลายสานและรูปแบบตามความปรารถนาของตนพร้อมทั้งถ่ายทอดให้ชุมชนจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นขึ้น

ชาวภาคใต้รู้จักผลิตหัตถกรรมกระจูดใช้ในชีวิตประจำวันมาช้านาน แหล่งผลิตที่สำคัญมีหลายแห่ง เช่น หัตถกรรมกระจูดบ้านทอน จังหวัดนราธิวาส หัตถกรรมกระจูดบ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง หัตถกรรมกระจูดบ้านบ่อกรังจังหวัดสุราษฎร์ธานี และหัตถกรรมกระจูดบ้านควนยาว จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น โดยเฉพาะที่บ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส บ้านทะเลน้อย ตำบลพนาสิงห์ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง และบ้านบ่อกรัง ตำบลท่าสะท่อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นแหล่งผลิตที่มีชื่อเสียงและมีประวัติการผลิตสืบมาช้านานจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาขั้นตอนและกรรมวิธีการผลิตหัตถกรรมกระจูด บ้านทอน จังหวัดนราธิวาส บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง และบ้านบ่อกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่ามีขั้นตอนและวิธีการผลิตที่เหมือนกันค่อนข้างมาก และมีรายละเอียดปลีกย่อยบางประการที่แตกต่างกัน ดังที่ผู้วิจัยจะเสนอต่อไปนี้

1.ขั้นเตรียมกระจูด

ต้นกระจูดที่ชาวบ้านใช้ในการผลิตหัตถกรรมกระจูดนั้น มีทั้งกระจูดที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นบริเวณหนองน้ำซึ่งชาวภาคใต้เรียกบริเวณหนองน้ำที่ต้นกระจูดขึ้นว่า “พุงกระจูด” และกระจูดที่ชาวบ้านนำมาปลูกเองในบริเวณที่มีน้ำขัง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “นากระจูด”

กระจูดที่ชาวบ้านทอน จังหวัดนราธิวาสนำมาใช้ผลิตงานหัตถกรรมกระจูดนั้น เป็นต้นกระจูดที่มีอยู่ตามธรรมชาติทั่ว ๆ ไป ณ บริเวณพุงบาเจาะ ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ หมู่บ้าน และบริเวณพุงอื่น ๆ นอกจากนั้นชาวบ้านยังรับซื้อต้นกระจูดมาจากแหล่งธรรมชาติอื่น เช่น บ้านชุมบก บ้านพระพุทธร อำเภอดาไญ จังหวัดนราธิวาส และอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี

กระจูดที่ชาวบ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง นำมาใช้ในการผลิตหัตถกรรมกระจูด ส่วนใหญ่ได้กระจูดมาจากแหล่งธรรมชาติที่บ้านนาดอน และที่บ้านควนยาว ตำบลเคร็ง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือของบ้านทะเลน้อย ในตอนแรก ๆ ชาวบ้านทะเลน้อยได้เดินทางไปถอนกระจูดด้วยตนเอง แต่ต่อมาชาวบ้านทะเลน้อยเห็นวาระะทางไกล ไม่สะดวกกับการเดินทาง จึงได้นำต้นกระจูดมาทดลองปลูกที่บ้าน

ทะเลน้อย ปรากฏว่าได้ผลดี ได้มีการขยายการปลูกออกไปเป็นจำนวนมาก แต่ก็ไม่เพียงพอกับความต้องการ ชาวบ้านทะเลน้อยจึงได้สั่งซื้อกระจูดจากบ้านนาตอนและบ้านควนยาวดังได้กล่าวมาแล้ว

กระจูดที่ชาวบ้านปอกรัง นำมาใช้ในการผลิตหัตถกรรมกระจูดนั้น ชาวบ้านที่ปอกรังสามารถเดินทางไปถอนกระจูดได้เองในพื้นที่ เนื่องจากมีหนองน้ำที่ต้นกระจูดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งกระจูดที่ขึ้นเองตามธรรมชาตินี้มีไม่มากแต่ก็พอกับความต้องการของชุมชนที่ผลิตที่บ้านปอกรังเพราะที่บ้านปอกรังไม่ได้ทำอาชีพผลิตหัตถกรรมกระจูดเป็นอาชีพหลัก ซึ่งแหล่งพืกระจูดธรรมชาติที่บ้านปอกรัง จะอยู่ติดกับอาณาเขตของอำเภอถึง 2 อำเภอ คืออำเภอพุนพิน และ อำเภอบ้านนาเดิม จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ภาพประกอบ 1 ลักษณะของพืกระจูดตามธรรมชาติ

ภาพประกอบ 2 ลักษณะของลำต้นและดอกกระจูด

ต้นกระจุตที่นำมาใช้สาน ต้องผ่านขั้นตอนหลายอย่างด้วยกัน ขั้นตอนในการเตรียมกระจุตของทั้งสามแหล่งการผลิตพอสรุปได้ดังนี้

1.1 การถอนกระจุต การถอนกระจุตไม่ว่าจะถอนจากแหล่งธรรมชาติหรือถอนจากนากระจุต ผู้ถอนจะต้องเลือกต้นกระจุตที่โตเต็มที่ซึ่งมีอายุประมาณ 1 – 2 ปี เพราะจะได้ต้นกระจุตที่สวยงาม ดอกบาง มีความเหนียว นิยมไม่เปราะหรือแตกง่าย การถอนกระจุต มีวิธีการถอน 2 แบบดังนี้

1.1.1 แบบธรรมดา วิธีนี้สำหรับผู้หญิงเป็นผู้ถอน โดยการรวบรวมปลายต้นกระจุตหลาย ๆ ต้นจนเต็มกำมือ ทำให้แน่นแล้วกระตุกหรือกระชากแรง ๆ การถอนแบบนี้ครั้งหนึ่ง ๆ จะได้ต้นกระจุตประมาณ 20 – 30 ต้น

1.1.2 แบบหักคอไข่แทง วิธีนี้ผู้ชายจะเป็นผู้ถอน โดยรวบรวมปลายต้นกระจุตหลาย ๆ ต้น และพับหักปลายกระจุตลงแล้วดึง หรือกระชากแรง ๆ การถอนแบบนี้จะได้ต้นกระจุตมากกว่าการถอนแบบธรรมดา หรือเรียกการถอนแบบนี้ได้อีกอย่างหนึ่งว่า “การหัวนกระจุต” การถอนแบบนี้เป็นที่นิยมในการถอนกระจุตของบ้านทะเลน้อย

ภาพประกอบ 3 การถอนกระจุต

1.2 การเกี่ยวกระจุย ผู้เกี่ยวจะใช้เคียวเกี่ยวต้นกระจุยโดยการรวบบริเวณตอนกลางของต้นกระจุย แล้วใช้เคียวเกี่ยวบริเวณโคนต้นครั้งละ 5 – 10 ต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระจุยในบริเวณใกล้เคียง ถ้ามีขนาดตามความต้องการหลายต้นก็จะรวบเกี่ยวในครั้งเดียวกัน ซึ่งการเกี่ยวกระจุยนี้เป็นที่นิยมของชาวบ้านทอน จังหวัดนราธิวาส มาก เพราะประหยัดแรงงานและเวลาในการถอนกระจุย

เมื่อถอนต้นกระจุยเสร็จแล้วจะนำมามัดรวมเป็นมัด ๆ แต่ละมัดสามารถนำมาแยกแบ่งได้ประมาณ 4 – 5 กำผืน ซึ่ง 1 กำผืน หรือ ที่ชาวบ้านทอนเรียกว่า 1 อีกะห์จะมีกระจุยประมาณ 400 – 500 ต้น และสามารถนำมาสานเสื่อได้ 1 ผืน จากนั้นนำมัดกระจุยมาตัดโคนให้เสมอกัน แล้วนำไปตั้งพิงในแนวตอกยื่น เพื่อเตรียมคัดขนาด

1.3 การคัดขนาดกระจุย หรือที่ชาวบ้านทะเลน้อยและบ้านปอกรังเรียกว่า “ การโซ้กระจุย ” ชาวบ้านทอนเรียกว่า “ ซื่อแซกเก้อจุย ” เป็นการคัดแยกความสั้นยาวของต้นกระจุย การโซ้เริ่มจากผู้โซ้จะต้องยืนให้สูงกว่าปลายต้นกระจุย โดยให้ปลายกระจุยอยู่ที่ระดับเอวของผู้โซ้ แล้วใช้วิธีดึงปลายต้นกระจุยที่ยื่นยาวกว่าต้นอื่นออกไปจากมัด นำต้นกระจุยที่มีขนาดยาวเท่า ๆ กันมัดรวมไว้ด้วยกัน กระจุย 1 มัดใหญ่จะโซ้ประมาณ 5 ครั้ง แต่ละกำผืนจะได้กระจุยที่มีความยาวแตกต่างกันประมาณ 1 / 2 ฟุต กระจุยที่ยาวที่สุดประมาณ 3 เมตร หลังจากโซ้กระจุยเสร็จ แล้วนำไปตัดปลายให้เสมอกัน เพื่อเตรียมนำไปคลุกน้ำดินโคลนในขั้นต่อไป

ภาพประกอบ 4 การคัดขนาดกระจุย

ภาพประกอบ 5 ต้นกระจุยที่คั้ดขนาดแล้ว

1.4 การนำเอากระจุยไปคลุมน้ำดินโคลน หลังจากคั้ดขนาดกระจุยได้ตามความต้องการแล้ว ชาวบ้านจะนำกระจุยไปคลุมน้ำดินโคลนเพื่อป้องกันมิให้กระจุยเหี่ยว บิดงอ เป็นสีแดง และการคลุมน้ำดินโคลนจะทำให้ต้นกระจุยมีสีขาว นุ่มนวล การเตรียมที่สำหรับคลุมน้ำดินโคลน ทำได้โดยการขุดหลุมลึกประมาณ 1 – 2 ฟุต ส่วนความยาวของหลุมให้ยาวกว่ามัดกระจุยที่มีเส้นตอกยาวที่สุดเล็กน้อย ดินโคลนที่ใช้นำมาจากการนำดินเหนียวเนื้อละเอียดสีขาวมาผสมกับน้ำให้เข้าเป็นเนื้อเดียวกัน วิธีคลุมน้ำดินโคลน จะเอามัดกระจุยครั้งละ 1 กำมั้น แล้งในหลุมน้ำดินโคลนที่เตรียมไว้คลุมเคล้าให้ทั่ว พอคราบดินเกาะผิวเส้นตอกกระจุยบาง ๆ ให้เอาขึ้นตั้งพิงไว้กับรั้วบ้านหรือรั้วชานบ้าน เพื่อเตรียมนำไปตากแดด

ภาพประกอบ 6 การนำกระจุคหลุน้ำดินโคลน

1.5 การตากกระจุค การตากกระจุคของทั้งสามแหล่งผลิต มีวิธีการตากที่สรุปได้ 3 วิธีคือ

1.5.1 การตากแบบเส้นตรง หรือการตากโดยการเรียงต้นกระจุค คือการวางเส้นตอกกระจุคบนพื้นดินที่มีหญ้ารองรับอยู่ หรือที่เตรียมไว้สำหรับตากกระจุค โดยแผ่กระจายเส้นตอกกระจุคให้ได้รับแสงแดดอย่างเต็มที่ส่วนใหญ่จะทำการในวันแรกของการตากกระจุค ซึ่งจะทำให้กระจุคแห้งทั่วถึงกันทุกส่วน ถ้าแสงแดดจ้าจะใช้เวลาตากประมาณ 2 – 3 วัน ต่อจากนั้นนำเส้นตอกกระจุคมามัดรวมกัน เก็บไว้บนบ้านหรือใต้ถุนบ้าน กระจุคที่ตากแห้งนี้สามารถเก็บไว้ได้ประมาณ 1 – 2 ปี การตากวิธีนี้ ทั้งสามแหล่งผลิตใช้เหมือนกัน

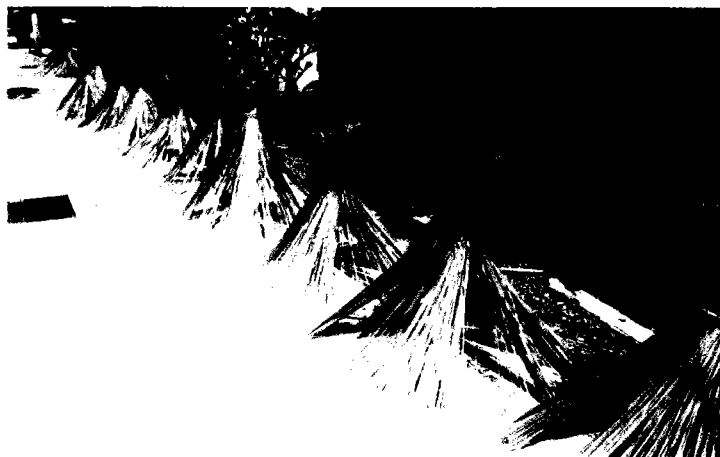
ภาพประกอบ 7 การตากกระจุคแบบเส้นตรง

1.5.2 การตากกระจุโดยผูกปลายกระจุ โดยการเอาต้นกระจุที่คลุกโคลนแล้วมาผูกปลายกระจุไว้แล้วแผ่กระจายออกไปเป็นรูปพัด วิธีนี้มักจะทำกันในวันที่ 2 – 3 ของการตากทั้งนี้เพราะส่วนปลายของกระจุซึ่งบางและเล็กกว่า ส่วนโคนจะแห้งเร็วกว่าจึงผูกปลายไว้ และที่สำคัญทำให้ง่ายในการเก็บ การตากวิธีนี้ทั้งสามแหล่งผลิตใช้เหมือนกัน

ภาพประกอบ 8 การตากกระจุโดยผูกปลายกระจุ

1.5.3 การตากแบบกระโจม การตากแบบนี้ พบได้ที่บ้านทะเลน้อยแห่งเดียว จะใช้วิธีมัดกระจุในแนวตั้งให้เส้นตอกยื่น แล้วแผ่เส้นตอกกระจุกางออกเป็นฐาน เพื่อให้เส้นตอกกระจุได้แห้งเร็วขึ้น ซึ่งเป็นวิธีที่นิยมตากเฉพาะในพื้นที่ที่มีความชื้นแฉะสูง การตากวิธีนี้ไม่ค่อยเป็นที่นิยมนัก เนื่องจากจะแห้งช้าและเวลาลมพัดจะทำให้เส้นตอกกระจุล้มได้ง่าย

ภาพประกอบ 9 การตากกระจุยแบบกระโจม

ภาพประกอบ 10 กระจุยที่ตากแห้งแล้วจะนำมามัดรวมแยกเป็นมัด

1.6 การกลิ้งกระจุต ก่อนจะนำเส้นตอกกระจุตที่ตากแห้งไปใช้ต้องนำเส้นตอกกระจุตเหล่านั้นมาลอก ภายที่โคนต้นออกให้หมด แล้วนำไปตากน้ำค้างประมาณ 1 – 2 คืน การตากน้ำค้างเพื่อไม่ให้เส้นตอกกระจุตแตก และยังทำให้เส้นตอกกระจุตอ่อนตัว นุ่ม เวลานำไปสานจะดูสวยงาม หลังจากตากน้ำค้างเสร็จแล้วจึงนำกระจุต ไปกลิ้งได้

วิธีกลิ้งกระจุต ลูกกลิ้งกระจุตสมัยก่อนนิยมทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ปัจจุบันนิยมใช้ลูกกลิ้งคอนกรีต ทรงกระบอกคล้ายครกตำข้าว น้ำหนักประมาณ 100 กิโลกรัม กลิ้งทับบนเส้นตอกกระจุตทีละ 1 กำผืน โดยกลิ้ง กลับไปมาประมาณ 5 – 6 ครั้ง จนกระทั่งเส้นตอกกระจุตแบนเรียบ หลังจากนั้นนำเส้นตอกกระจุตที่กลิ้งแล้วไป ตากแดด ประมาณ 10 นาที แล้วจึงนำไปตีหรือตำ หรือเข้าเครื่องรีดต่อไป ขั้นตอนการกลิ้งกระจุตนี้ปัจจุบัน ชาวบ้านทะเลน้อยยังใช้อยู่ เป็นขั้นตอนก่อนที่จะนำกระจุตไปรีดอีกที ส่วนชาวบ้านทอน และบ้านบ่อกรัง ใช้ วิธีการตำกระจุตก่อนที่จะไปสู่ขั้นตอนการรีดกระจุต

ภาพประกอบ 11 การกลิ้งกระจุต

1.7 การทิ่มหรือตำกระดูก การตำกระดูกเป็นขั้นตอนที่ทำให้กระดูกแบนเรียบสำหรับนำไปผลิตงานหัตถกรรมของทั้งสามแหล่งผลิต เช่นเดียวกับขั้นตอนการกลึงกระดูกของชาวบ้านทะเลน้อย ปัจจุบันวิธีนี้ไม่ค่อยได้ใช้แล้วเนื่องจากวิธีการตำทำให้เสียเวลาในการผลิต จึงใช้วิธีการรีดกระดูกแทนทั้งนี้เพราะสะดวก รวดเร็ว ประหยัดเวลา และแรงงาน โดยวิธีการทิ่มหรือตำกระดูกนั้นจะนำเอาเส้นตอกกระดูกประมาณครึ่งละ 1 กำปั้น ไปวางไว้บนไม้กระดานผิวเรียบที่มีความกว้างประมาณ 8 – 10 นิ้ว ยาวประมาณ 3 เมตร และหนาประมาณ 2 -4 นิ้ว ไม้กระดานรองนี้จะวางไว้บนพื้นดินเรียบหรือฝังอยู่ในดินก็ได้ ใช้เท้าทั้งสองข้างขึ้นไปเหยียบบนมัดกระดูก แล้วใช้สากไม้ที่มีลักษณะคล้ายหมากตำข้าว แต่มีขนาดใหญ่และยาวกว่า โดยผู้ตำจะเริ่มตำจากด้านหนึ่งไปจนสุดปลายอีกด้านหนึ่งของเส้นตอก ตำกลับไปกลับมาหลายครั้ง แล้วพลิกกลับอีกด้านหนึ่ง ตำเหมือนขั้นตอนแรกจนเส้นตอกอ่อนตัวและแบนเรียบทุกเส้น การตำกระดูกอาจใช้วิธีตำคนเดียวหรือสองคนก็ได้ วิธีการทิ่มหรือตำกระดูกนี้ จะได้เส้นตอกกระดูกที่แบนเรียบมีรอยแตกไม่มากนัก เส้นตอกจะไม่บิดงอ มีความอ่อนนิ่มเสมอกันตลอด เวลาสานจะไม่เจ็บมือ แต่ต้องใช้เวลาและสิ้นเปลืองแรงงานมาก

ภาพประกอบ 12 การทิ่มหรือตำกระดูก

1.8 การรีดกระจุย การทำให้เส้นตอกกระจุยแบน นอกเหนือจากการใช้แรงคนในการกลิ้งหรือตำกระจุยแล้ว ยังมีวิธีการอีกอย่างหนึ่งคือ การใช้เครื่องรีดยางรีดกระจุย

การรีดกระจุยด้วยเครื่องรีดยาง เป็นขั้นตอนการผลิตที่ทั้งสามแหล่งผลิตใช้เหมือนกัน และถือว่ามีความสำคัญสำหรับการผลิตงานหัตถกรรมกระจุยมาก ทำได้โดยการใช้เครื่องรีดยาง รีดกระจุยครั้งละ 1 มัด รีดไปมาประมาณ 5 – 6 ครั้ง ก็จะได้เส้นตอกกระจุยที่ดูอ่อนตัว แบนเรียบ ซึ่งใช้เวลาประมาณ 15 – 20 นาที ซึ่งการรีดกระจุยด้วยเครื่องรีดยางนี้ จะทำให้ประหยัดแรงงานและเวลา แต่จะได้เส้นตอกที่มีรอยแตกมาก มีความนิ่มไม่เสมอกันตลอดเส้น การรีดกระจุยนี้เป็นขั้นตอนที่เมื่อย่อมสีเสร็จแล้ว สามารถนำมารีดซ้ำอีกครั้งได้เพื่อให้เส้นตอกแบนเรียบมากขึ้นก่อนที่จะนำไปสาน

ภาพประกอบ 13 การรีดกระจุยด้วยเครื่องรีดยาง

ตาราง 1 เปรียบเทียบข้อดีและข้อเสียของการใช้ไม้ดำหรือเครื่องรีดยางที่ทำให้เส้นตอกกระดูกแบน

การใช้ไม้ดำ

ข้อดี	ข้อเสีย
1. กระจุที่ได้ แบน เรียบ ไม่มีรอยแตกมากนัก 2. ได้กระดูกที่อ่อน นุ่ม ง่ายต่อการสาน 3. กระจุไม่ค่อยบิดงอในระหว่างการดำ	1. เสียเวลานาน 2. ใช้แรงหรือกำลังคนมาก 3. ต้องอาศัยความชำนาญพิเศษ

การใช้เครื่องรีดยาง

ข้อดี	ข้อเสีย
1. ประหยัดเวลา 2. ผ่านแรง	1. ได้กระดูกที่มีรอยแตกมาก 2. กระจุไม่ค่อยมีความอ่อนตัว มักจะแข็ง บาง ฝึกขาดเป็นท่อน ๆ สานได้มีดีเท่าที่ควร

ภาพประกอบ 14 เส้นตอกกระจุตที่รีดด้วยเครื่องรีดยางแล้ว กับที่ยังไม่ได้รีด

1.9 การย้อมสีกระจุต การย้อมสีกระจุตจะทำในส่วนที่ต้องการนำเอาเส้นตอกกระจุตไปสานเป็น ลวดลายเท่านั้น การย้อมสีกระจุตชาวบ้านทั้งสามแหล่งผลิตมีวิธีการย้อมและการใช้สีที่เหมือนกัน สีที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นสีวิทยาศาสตร์ที่หาซื้อได้ทั่วไป ส่วนใหญ่จะมีสีแดง สีม่วง สีเขียว และน้ำเงิน ส่วนงานหัตถกรรมที่มีความปราณีตสวยงามก็มักจะมีสีอื่น ๆ เช่นสีส้ม สีน้ำตาล ดำ สีเหลือง เป็นต้น หรือในบางแหล่งผลิตยังมีการนำสีที่ได้จากธรรมชาติมาย้อมด้วย

ขั้นตอนในการย้อมสีกระจุตพอสรุปได้ดังนี้

1.9.1 นำเส้นตอกกระจุตที่ผ่านการตากน้ำค้างหรือปลายดินแล้วนำมาคลึงด้วยลูกกลิ้งประมาณ 3 – 4 ครั้งเพื่อให้เส้นตอกกระจุตแบนและเรียบแต่ไม่ต้องให้เส้นตอกนิ่มมากนักเพราะเส้นตอกจะดูดสีไว้มาก ทำ ให้เส้นเปื่อยสี หลังจากนั้นนำเอาเส้นตอกไปล้างน้ำเพื่อให้ดินโคลนที่จับอยู่บนผิวลอกออกให้หมด เสร็จแล้ว นำเอาน้ำใส่กะละมังหรือปิ่นสังกะสีวางบนเตาไฟต้มให้เดือดเอาสีย้อมกึ่งซึ่งเป็นสีวิทยาศาสตร์ที่จะย้อมใส่ลงไป คนให้สีละลายเข้ากันดีแล้วใส่น้ำส้มสายชูและเกลือลงไป

ภาพประกอบ 15 การแบ่งมัดกระจุตก่อนที่จะนำไปล้างน้ำดินโคลน

ภาพประกอบ 16 การนำมัดกระจุตที่แบ่งแล้วล้างน้ำดินโคลนออก

1.9.2 นำมัดกระจุที่ล้างดินโคลนออกหมดแล้วประมาณ 1 กำผืน มาแบ่งเป็น 4 ส่วน ซึ่งชาวบ้านทะเลน้อยเรียกว่า "4 กำมือ" นำเส้นตอกกระจุแต่ละกำมีย้อม โดยการพับให้มีขนาดพอเหมาะที่จะใส่ลงในบิ๊บ หรือภาชนะที่ใช้ย้อมต้มนานประมาณ 5 นาที เมื่อเส้นตอกกระจุดูดน้ำสีได้ดีแล้วเอาขึ้นมาล้างด้วยน้ำธรรมดาจนสะอาด ซึ่งจะล้างประมาณ 2 ครั้ง ต่อจากนั้นนำไปตากแดด 1-2 วัน การตากแดดอาจจะทำโดยการแขวนไว้กับราว รั้วบ้าน หรือเรียงกระจายไว้บนพื้นหญ้า

1.9.3 เมื่อเส้นตอกกระจุที่ย้อมสีแห้งดีแล้ว ให้มัดรวมเข้าด้วยกันมัดละ 1 กำผืน แล้วนำไปกลิ้งด้วยลูกกลิ้งคอนกรีตหรือเข้าเครื่องรีดอีกครั้งจนเส้นตอกกระจุนิ่ม เสร็จแล้วสามารถนำไปสานเป็นลวดลายได้

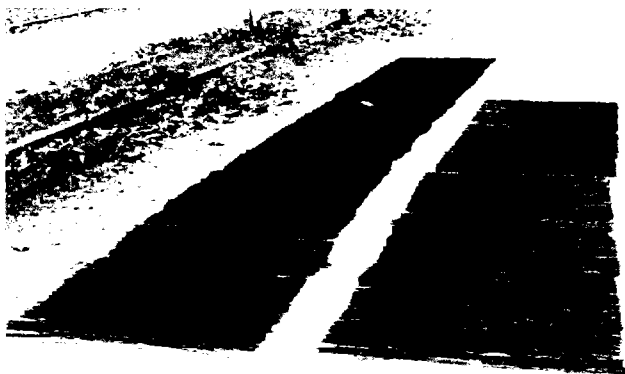
จากการสัมภาษณ์นางปรีชา แดงมา ประธานกลุ่มจักสานกระจุที่บ้านบ่อกรัง ได้ข้อสังเกตในการย้อมสีกระจุพอสรุปได้ว่า เวลาที่ย้อมสีกระจุชาวบ้านจะย้อมครั้งละ 1 กำมือเท่านั้น ทั้งนี้เพราะถ้าย้อมทีละมากๆ เส้นตอกกระจุจะดูดสีไม่ทั่วถึง และระยะเวลาในการย้อมสีแต่ละครั้งก็ควรเท่ากันด้วย เพราะจะทำให้สีของเส้นตอกกระจุมีความเข้มเท่ากัน ส่วนสีที่ใช้ย้อมมีเพียง 3 สีเท่านั้น คือ สีม่วง สีแดง และสีเขียว การย้อมสีกระจุจะใช้สีเคมีที่ใช้ย้อมมากโดยเฉพาะ เช่น สีย้อมกกตราหัวช้าง นอกจากใช้สีเคมีแล้วชาวบ้านยังทำตามบรรพบุรุษเดิม คือการย้อมด้วยสีธรรมชาติ ที่ได้จากเปลือกไม้บางชนิดที่ให้สีได้ เช่น แหล่งผลิตที่บ้านบ่อกรังชาวบ้านใช้เปลือกไม้ที่ให้สีได้มาใช้ด้วย เช่น ลูกมะเกลือจะให้สีดำ เปลือกมูล เปลือกมังคุด และโดยเฉพาะต้นโรด ที่ให้สีแดง ซึ่งปลูกอยู่บริเวณบ้านของชาวบ้านบ่อกรัง เป็นต้นไม้ต้นเล็กต้องหักใบมาตำให้แหลกแล้วนำไปต้ม สีที่ย้อมกับธรรมชาติจะไม่ลอกเหมือนที่ย้อมกับสีเคมี แต่ความสดของสีจะไม่เข้มข้นเหมือนสีเคมี ส่วนชาวบ้านทะเลน้อย และบ้านทอนนั้นใช้สีย้อมเคมีอย่างเดียวเท่านั้นเพราะจะให้สีที่สดใสกว่า เวลาต้มสีเคมีชาวบ้านจะต้องใส่เกลือกับสารส้มลงไปด้วยเพื่อให้สีกระจุลอกตอนย้อมสี การย้อมสีกระจุนี้มี ชาวบ้านทะเลน้อยมีการใช้วิธีที่แตกต่างออกไปได้เหมือนกัน คือนอกจากจะย้อมเฉพาะเส้นที่นำมาสานเป็นลวดลายแล้ว ชาวบ้านทะเลน้อยยังใช้วิธีการ สานขึ้นรูปเป็นผลิตภัณฑ์ก่อน เช่น กระเป๋า แล้วจึงนำมาย้อมทั้งใบ เนื่องมาจากการประหยัดเวลาแต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ผลิตภัณฑ์ที่ย้อมต้องมีสีพื้นสีเดียวเท่านั้นจึงจะย้อมวิธีนี้ได้ ส่วนที่บ้านทอน และบ้านบ่อกรังไม่พบวิธีการนี้

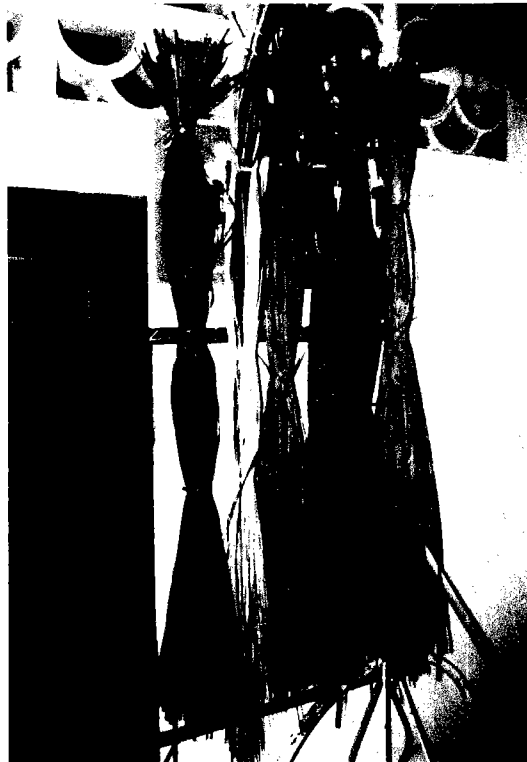
ภาพประกอบ 17 การผสมสีเคมีที่ใช้ในการย้อมกระจุ

ภาพประกอบ 18 การย้อมสีกระจุต

ภาพประกอบ 19 การตากกระจุตที่ย้อมสีแล้ว

ภาพประกอบ 20 เส้นตอกระจุยที่ย้อมสีแล้ว

2. ขั้นตอนการผลิตหัตถกรรมกระจูด

การผลิตหัตถกรรมกระจูดเป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นหลังจากการเตรียมกระจูดตามขั้นตอนต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว การผลิตหัตถกรรมกระจูด เริ่มตั้งแต่การนำเส้นตอกกระจูดที่ผ่านขั้นเตรียมแล้วมาสานและตัดเย็บชิ้นส่วนประกอบกันจนสำเร็จเป็นชิ้นผลิตภัณฑ์รูปลักษณะต่างๆ จากการศึกษาขั้นตอนการผลิตหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิตพบว่า มีขั้นตอนและรายละเอียดในการผลิตพอสรุปได้ดังนี้

2.1 การสาน การศึกษาเกี่ยวกับการสานกระจูดสามารถแยกประเด็นศึกษาได้ดังนี้

2.1.1 ลายสาน ลายสานกระจูดแต่เดิมมีเพียงไม่กี่ลาย ลายสานที่นิยมกันโดยทั่วไปคือ ลายสอง ใช้สานผลิตภัณฑ์ประเภทดั้งเดิมมีไม่กี่ชนิด เช่น เสื่อ กระสอบนอน กระสอบนั่งและกระสอบหมาก เป็นต้น ต่อมาเมื่อมีการข้อมสักระจูดจึงมีการประดิษฐ์คิดลายหลากหลายเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้ลายสานกระจูดมีลายสานที่ปรากฏชื่อลายและไม่ปรากฏชื่อลายเกิดขึ้นมากมาย ในการศึกษาครั้งนี้พบว่าหัตถกรรมกระจูดบ้านทอน บ้านทะเลน้อย และบ้านบ่อกรังมีลายสานที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงการได้รับการพัฒนาลายสานใหม่ๆ ในปัจจุบันเกิดขึ้นมากมายดังจะได้อธิบายในบทต่อไป

2.1.2 วิธีสาน การสานกระจูดมีวิธีการที่แตกต่างกันไปตามชนิดและรูปแบบของผลิตภัณฑ์ เช่น การสานเสื่อจะเริ่มสานจากริมปลายเส้นตอกด้านหนึ่งไปจนสุดปลายเส้นตอกอีกด้านหนึ่ง โดยการวางเส้นตอกสลับส่วนโคนและส่วนปลายทีละเส้น ทั้งนี้เพราะส่วนโคนของเส้นตอกจะมีขนาดโตกว่าส่วนปลาย ซึ่งการวางเส้นตอกแบบนี้จะทำให้เสื่อมีรูปทรงสวยงามริมเสื่อทั้งสองด้านก็ยาวเสมอกัน แต่ถ้าเป็นการสานภาชนะจำพวกกระสอบนั่งหรือกระสอบหมาก จะเริ่มต้นสานจากกึ่งกลางของเส้นตอกแล้วค่อยๆ สานขยายออกไปจนจริมทุกด้าน ซึ่งจากการศึกษาวิธีสานของทั้งสามแหล่งผลิตพบว่า มีวิธีสานที่คล้ายคลึงกัน

มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่า กระจูดที่สานเพื่อนำไปทำผลิตภัณฑ์ประเภทอื่นๆ ที่ไม่ใช่เสื่อ มักจะใช้เส้นตอกกระจูดที่มีขนาดเล็กและสั้นกว่าเส้นตอกที่ใช้ในการทำเสื่อ และสำหรับการสานขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ประเภทกระเป๋ามีแม่พิมพ์ต้นแบบชาวบ้านทอนจะใช้น้ำฉืดที่เส้นตอกกระจูดขณะที่สานไปด้วยเพื่อทำให้ลายสานผลิตภัณฑ์เกิดการยึดเหนี่ยวที่เหนียวแน่นขึ้นในผลิตภัณฑ์นั้น ๆ ในขณะที่บ้านทะเลน้อย และบ้านบ่อกรังไม่มีการใช้น้ำช่วยในการสาน

2.1.3 ผู้สาน จากการศึกษาหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิตพบว่า ผู้สานมีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย แต่ส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง มีตั้งแต่เด็กอายุ 5 – 6 ขวบ จนถึงคนชราอายุ 70 – 80 ปี แต่โดยเฉลี่ยเป็นหญิงที่อยู่ใต้อายุตั้งแต่ 18 – 50 ปีที่เป็นแรงงานสำคัญในการผลิต

ภาพประกอบ 21 การรวมกลุ่มกันสนทนาระจุดของชาวบ้านทอน จ. นราธิวาส

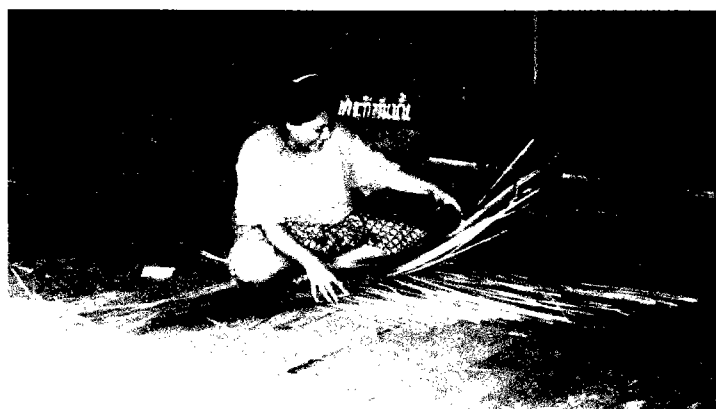

ภาพประกอบ 22 การรวมกลุ่มกันสนทนาระจุดของชาวบ้านทะเลน้อย จ. พัทลุง

ภาพประกอบ 23 การรวมกลุ่มกันสานกระจุยของชาวบ้านบ่อกรัง จ. สุราษฎร์ธานี

2.1.4 เวลาและสถานที่ใช้สาน จากการศึกษาขั้นตอนการผลิตหัตถกรรมกระจุยทั้งสามแหล่ง ผลิตพบว่าการสานกระจุยส่วนใหญ่จะสานในเวลากลางวันเมื่อว่างจากภารกิจประจำวัน โดยนั่งสานกันอยู่ภายในบ้าน ชานบ้าน หรือบริเวณบ้าน บางทีจะมีการนั่งจับกลุ่มพูดคุยกันพลางสานกันไปพลางระหว่างสมาชิกในครอบครัวหรือเพื่อนบ้านใกล้เคียง ส่วนทำนึ่งในการสานมักจะนั่งชันเข้าข้างใดข้างหนึ่งตามความถนัดของผู้สานหรือการนั่งขัดสมาธิธรรมดา

ภาพประกอบ 24 การนั่งสานคนเดียวบริเวณชานบ้าน

2.1.5 การเก็บริม ผลิตภัณฑ์จากกระจูดเมื่อสานเสร็จแล้วจะต้องมีการเก็บริม เพื่อป้องกันมิให้เส้นตอกระจูดหลุดได้ง่าย จากการศึกษาขั้นตอนการเก็บริมของทั้งสามแหล่งผลิตพบว่า การเก็บริมสามารถทำได้ 2 วิธีดังนี้

2.1.5.1 การเย็บก้นริม โดยการตัดส่วนริมของชิ้นผลิตภัณฑ์ให้เรียบร้อย แล้วนำมาเย็บก้นริมด้วยผ้ายี่ด โดยนำมาเย็บด้วยจักรเย็บผ้า ผลิตภัณฑ์ที่ใช้วิธีการเก็บริมลักษณะนี้มักจะเป็นผลิตภัณฑ์รุ่นใหม่ เช่น เสื้อที่มีลวดลาย หมวก และกระเป๋า เป็นต้น การเก็บริมวิธีนี้ชาวบ้านทอนไม่นิยมทำมากนัก

ภาพประกอบ 25 การเย็บก้นริม

2.1.5.2 การเก็บริมแบบทั่วไป ซึ่งเรียกว่า “แน่น” หรือ “เฝ้ม” ชาวบ้านทอนเรียกว่า “ลื้อเปะ” สามารถทำได้ 2 แบบ ดังนี้

2.1.5.2.1 การพับกลับ ใช้วิธีการพับปลายเส้นตอกลับเข้าหาด้านในของผลิตภัณฑ์ตามลายสานเดิม ซึ่งเรียกว่าวิธีการเฝ้มริมลักษณะนี้ว่าการ “เปะ”

2.1.5.2.2 การซอริม ใช้วิธีการพับปลายเส้นตอที่เหลือให้คลุมกันเองคล้ายกับการถัก แล้วใช้มีดหรือกรรไกรตัดส่วนที่เหลือออกทิ้งไป

ผลิตภัณฑ์ที่ใช้วิธีการเก็บริมด้วยการเฝ้มริมทั้ง 2 ลักษณะนี้มักจะเป็นผลิตภัณฑ์ประเภทดั้งเดิม เช่น เสื้อ กระสอบนอน และกระสอบนั่ง เป็นต้น

ภาพประกอบ 26 การ “ เน้น ” หรือ “ แม่้ม ” หรือ “ ลือเปะ ”

2.2 การประกอบรูปลักษณะของผลิตภัณฑ์

การผลิตหัตถกรรมกระจูดให้เป็นผลิตภัณฑ์รูปลักษณะต่างๆ นั้น ผลิตภัณฑ์บางประเภทสำเร็จแล้วสามารถใช้ประโยชน์ได้ทันที โดยมากจะเป็นผลิตภัณฑ์ประเภทดั้งเดิม เช่น เสื่อ กระสอบ แต่มีผลิตภัณฑ์บางประเภทที่นำเอากระจูดที่สานแล้วมาตัดเป็นชิ้นส่วนก่อนประกอบเป็นรูปลักษณะต่างๆ ตามประโยชน์ใช้สอย ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้มักจะเป็นผลิตภัณฑ์รุ่นใหม่ เช่น กระเป๋านิดต่างๆ หมวกชนิดต่างๆ เป็นต้น จากการศึกษาวิธีการและขั้นตอนในการประกอบรูปลักษณะของผลิตภัณฑ์กระจูดทั้งสามแหล่งผลิตสามารถสรุปได้ดังนี้

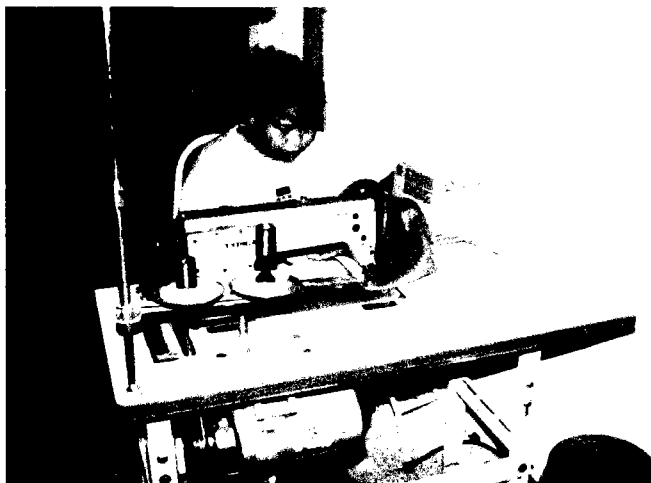
2.2.1 นำกระจูดที่สานแล้วมาตัดเป็นชิ้นส่วนต่างๆตามแบบและชนิดของผลิตภัณฑ์ ยกเว้นผลิตภัณฑ์ที่สานเป็นผลิตภัณฑ์ได้เลย เช่น กระบุง กระสอบหมาก เสื่อ เป็นต้น ขั้นตอนก่อนการตัดชิ้นส่วนเพื่อประกอบนี้บางแหล่งผลิตจะมีการนำผลิตภัณฑ์ชิ้นส่วนมาทา “วานิช หรือ เคลือบเล็คเกอร์” เพื่อป้องกันแมลงและรักษาผลิตภัณฑ์ให้มีอายุการใช้งานที่ยาวนานด้วย เช่น บ้านทะเลน้อย และบ้านปอกรัง ส่วนบ้านทอนนั้น ไม่นิยมการทา “วานิช” เคลือบ เพราะต้องการรักษาความเป็นธรรมชาติของเส้นใยกระจูดไว้ให้มากที่สุด

ภาพประกอบ 27 ชิ้นส่วนของผลิตภัณฑ์ ที่รอการประกอบเป็นกระเป๋

ภาพประกอบ 28 ชิ้นส่วนของผลิตภัณฑ์ (หุกระเป๋) ที่รอการประกอบ

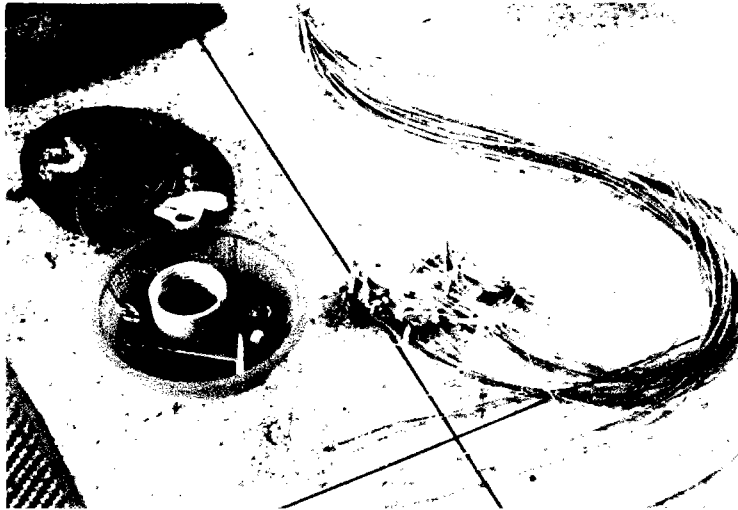
ภาพประกอบ 29 การเย็บชิ้นส่วนของผลิตภัณฑ์ เพื่อประกอบเป็นผลิตภัณฑ์ โดยจักรอุตสาหกรรม

2.2.2 กู้ริมขอบชิ้นส่วนกระจุยที่ตัดแล้วทุกชิ้น

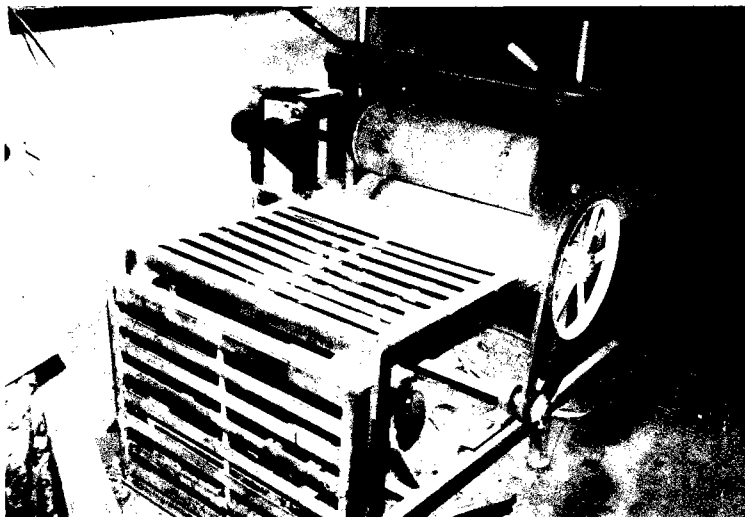
2.2.3 นำชิ้นส่วนของผลิตภัณฑ์ที่กู้ริมแล้วมาสอยหรือเย็บติดกันตามรูปลักษณะของผลิตภัณฑ์ที่ต้องการ หลังจากได้ดำเนินการครบทุกขั้นตอนตามวิธีการประกอบรูปลักษณะของผลิตภัณฑ์ดังกล่าวแล้ว จะได้ผลิตภัณฑ์ตามรูปลักษณะต่างๆ เช่น กระเป๋า พัด หมวก และที่ใส่ของจุดหมาย เป็นต้น

เครื่องมืออุปกรณ์ในการผลิตงานหัตถกรรมกระจุย

อุปกรณ์ก็คือวัสดุทั่วไป ได้แก่ กรรไกร ไม้บรรทัด ค้อน มีด กาว เข็ม แบบแม่พิมพ์ขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ เป็นต้น ส่วนอุปกรณ์ที่สำคัญก็คือ จักรอุตสาหกรรม และ เครื่องรีดกระจุย

ภาพประกอบ 30 วัสดุอุปกรณ์ทั่วไป

ภาพประกอบ 31 เครื่องรีดกระดาษ (เครื่องรีดยาง)

จากการศึกษาขั้นตอนและกรรมวิธีการผลิตหัตถกรรมกระจุตบ้านทอน จังหวัดนราธิวาส บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง และบ้านบ่อกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า ขั้นตอนและกรรมวิธีการผลิตต่าง ๆ มีความเหมือนกันค่อนข้างมาก แต่ก็มีความต่างกันในเรื่องเฉพาะของกรรมวิธีบางประการเท่านั้น ดังที่ผู้วิจัยจะแยกประเด็นความแตกต่างพอสรุปได้ดังนี้

ตาราง 2 เปรียบเทียบความแตกต่างของขั้นตอนการผลิตหัตถกรรมกระจุตสามแหล่งผลิต

กลุ่มผู้ผลิต	ขั้นเตรียมกระจุต	ขั้นการผลิต
บ้านทอน จังหวัดนราธิวาส	1. นิยมการเกี่ยวกระจุต มากกว่าการถอน เพราะประหยัดเวลาและแรงงาน 2. มีวิธีการตำกระจุตก่อนไปรีดด้วยเครื่องรีดยาง	1. ขั้นตอนในการสานมีการใช้น้ำช่วยฉีดในขณะสานขึ้นรูปเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อความเหนียวแน่นของเส้นตอกกระจุต 2. ไม่มีการใช้จักรอุตสาหกรรม
บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง	1. นิยมการถอนกระจุตแบบ “ห้วนกระจุต “ หรือ “ หักคอ อ้ายเพ่ง “ 2. มีวิธีการตากกระจุตแบบกระโจม 3. มีวิธีการล้างกระจุตก่อนนำกระจุตไปรีดด้วยเครื่องรีดยาง 4. มีวิธีการย้อมสีผลิตภัณฑ์โดยการย้อมทั้งใบหลังจากขึ้นรูปแล้ว	มีการเคลือบ “ วานิช “บนผลิตภัณฑ์บางประเภทเพื่อป้องกันแมลง และรักษาอายุการใช้งาน
บ้านบ่อกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี	1. ถอนกระจุตแบบธรรมดา 2. มีวิธีการตำกระจุตก่อนไปรีดด้วยเครื่องรีดยาง	มีการเคลือบ “ วานิช “บนผลิตภัณฑ์ แต่ไม่นิยมมากเหมือนบ้าน ทะเลน้อย

ในส่วนขั้นตอนการผลิตนี้จากตารางการเปรียบเทียบความแตกต่างจะเห็นได้ว่าในขั้นตอนและกรรมวิธีการผลิตหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิตมีความแตกต่างกันไม่มากนัก นอกจากนี้ขั้นตอนในส่วนอื่นๆ มีความเหมือนกัน

ต้นกระจูดที่ชาวบ้านทั้งสามแหล่งผลิตนำมาใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตหัตถกรรมกระจูดนั้น ในอดีตมีแหล่งวัตถุดิบอยู่ในพื้นที่บริเวณแหล่งผลิตหรือพื้นที่ใกล้เคียงซึ่งสามารถเดินทางไปถอนเอามาใช้ได้โดยไม่ลำบาก นักชาวบ้านผู้ผลิตจะเป็นผู้เดินทางไปถอนต้นกระจูดแล้วมาผ่านกรรมวิธีต่าง ๆ จนถึงการสานเป็นงานหัตถกรรมด้วยตนเอง แต่ในปัจจุบันเมื่อมีการส่งเสริมและพัฒนามาเป็นสินค้าหัตถกรรมที่สร้างชื่อเสียงและรายได้ให้กับชุมชนขั้นตอนในการหาวัตถุดิบจึงเป็นหน้าที่ของชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งไม่ใช่กลุ่มที่จักสาน นั่นก็คือจะมีชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นชาวบ้านในพื้นที่ใกล้เคียง เช่นอำเภออื่นๆ เป็นผู้หาต้นกระจูดและมาผ่านกรรมวิธีต่าง ๆ แล้วจึงนำมาขายกลุ่มที่ทำหน้าที่จักสาน ทั้งนี้เพื่อความสะดวกและรวดเร็วในการผลิต ซึ่งจากการศึกษาทั้งสามแหล่งผลิตพบว่า กลุ่มผู้ผลิตใช้วิธีการรับซื้อต้นกระจูดจากชาวบ้านในพื้นที่ใกล้เคียง หรือกลุ่มอื่น ๆ ที่ทำอาชีพหาต้นกระจูดมาขาย ซึ่งต้นกระจูดที่รับซื้อมานี้ ชาวบ้านกลุ่มผู้สานต้องนำมาริดและย้อมสีเอง แต่ในขั้นตอนอื่น เช่น การคลุกน้ำดินโคลน และการตากกระจูดนั้น กลุ่มผู้ที่นำมาขายจะเป็นผู้ทำมาเรียบร้อยแล้ว ซึ่งวิธีนี้ทำให้ประหยัดเวลาและแรงงานของกลุ่มผู้ผลิตทั้งสามแหล่งเป็นอย่างมาก เพราะไม่ต้องไปหาวัตถุดิบด้วยตนเอง เมื่อได้ต้นกระจูดที่ซื้อมาซึ่งผ่านการคลุกน้ำดินโคลน และตากจนแห้งดีแล้ว ก็สามารถนำมาริดด้วยเครื่องรียดยางและย้อมสีเพื่อใช้ในการสานได้โดยไม่เสียเวลามากนัก

บทที่ 4

ลายสาน และรูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมกระจูด

หัตถกรรมกระจูด เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ตามสภาพสังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น ซึ่งจะเข้ามากำหนดรูปแบบและลายสานของผลิตภัณฑ์ โดยผ่านการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ตลอดจนมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงไปของสังคมในปัจจุบัน ส่งผลให้ผู้สานได้พัฒนา คิดค้น ประดิษฐ์ลายสาน และรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ขึ้น ทั้งจากการประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาเองในหมู่บ้าน หรือแม้แต่การที่หน่วยงานของรัฐเข้ามาช่วยในการส่งครูเข้ามาสอนลวดลาย และผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ซึ่งก่อให้เกิดความประณีตสวยงามตามลำดับ

จากการศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจูดจังหวัด นราธิวาส พัทลุง และสุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นแหล่งผลิตหัตถกรรมกระจูดที่ใหญ่และมีชื่อเสียงที่สุดในภาคใต้ ผู้วิจัยสามารถเก็บรวบรวม ลายสาน และรูปแบบผลิตภัณฑ์ โดยแยกตามแหล่งผลิตได้ดังนี้

หัตถกรรมกระจูดบ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส

ลายสานกระจูดบ้านทอน

หัตถกรรมกระจูดบ้านทอนเป็นงานหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงในด้านลายสาน ทั้งนี้เพราะมีลายสานหลากหลาย ทั้งที่มีมาแต่เดิมและที่ผู้สานได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่ จากการสัมภาษณ์ นาง อามีเนาะ สาและผู้เป็นประธานกลุ่มผลิตหัตถกรรมกระจูดบ้านทอน พอสรุปได้ว่า กลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมกระจูดบ้านทอนนี้ มีสมาชิกในกลุ่ม ประมาณ 20 คน เฉพาะ หมู่ที่ 10 ที่เป็นที่ตั้งกลุ่ม การสานกระจูดนั้นทำกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยมีลายสานที่สืบทอดกันมาหลายสิบลายและภายหลังจึงมีการพัฒนาลวดลายเพิ่มขึ้นอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายหลังจากที่องค์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถได้ทรงส่งเสริมและนำหัตถกรรมกระจูดบ้านทอนเข้าโครงการศิลปาชีพพิเศษในพระองค์ ส่งผลให้ลายสานและรูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมกระจูดบ้านทอนได้พัฒนาขึ้นมา มีการนำลายสานดั้งเดิมมาผสมผสานกันขึ้นเป็นลายใหม่ และคิดค้นประดิษฐ์ลายสานใหม่ ๆ ขึ้น นอกจากนี้ยังได้พัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์ขึ้นตามความต้องการของตลาด และประโยชน์ใช้สอยในสังคมปัจจุบันมากขึ้น

อนันต์ การะเกด (2539:56) ได้แบ่งลายสานของหัตถกรรมกระจูดบ้านทอนไว้ 2 ประเภท ดังนี้

1. ลายสานดั้งเดิม เป็นลายสานที่ผู้สานได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ กระทำโดยการสลับเส้นตอกเกิดเป็นลวดลายตามที่ต้องการ ส่วนใหญ่จะมีความผูกพันกับสภาพแวดล้อมท้องถิ่น เช่น ดอกไม้ เครื่องประดับ ของใช้ในครัวเรือน เป็นต้น และถ้าต้องการความเด่นชัดของลายสานยิ่งขึ้นก็จะใช้เส้นตอกกระจูดย้อมสีต่าง ๆ ในการสาน

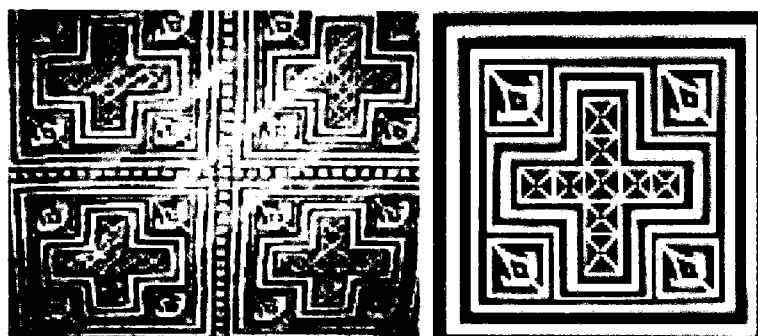
2. ลายสานพัฒนา เป็นลายสานที่ผู้สานได้ปรับพัฒนาลายสานดั้งเดิม โดยการผสมผสานคิดค้น ประดิษฐ์ ก่อให้เกิดลายสานขึ้นใหม่ตามประสบการณ์ของตน ซึ่งผลงานส่วนใหญ่จะเป็นสื่อที่ได้รับการปรับเปลี่ยนจากประโยชน์ใช้สอยเดิมให้กลายเป็นของตกแต่งฝาผนัง อาคารบ้านเรือน สำนักงาน เพื่อความสวยงาม

จากการศึกษาลายสานหัตถกรรมกระจุ๊ดบ้านทอน ผู้วิจัยพบว่า ลายสานหัตถกรรมกระจุ๊ดบ้านทอน นั้นมีลายสานดั้งเดิมมากกว่าสิบลายด้วยกัน ผู้วิจัยสามารถเก็บรวบรวมลายสานได้ดังนี้

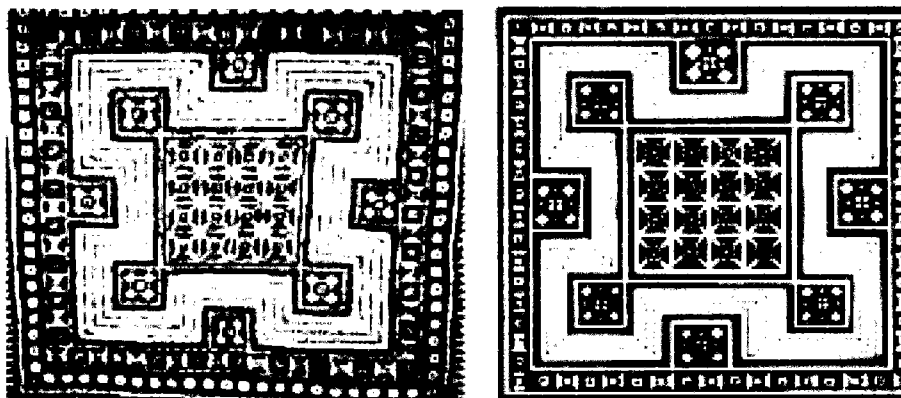
ลายสานดั้งเดิม

1. ลายสอง
2. อาเนาะซุงา (ลายน้ำไหล , ลายลำธาร) หรือ ดาดอสีแป (ลายอกตะขาบ)
3. บุงอตันหยง (ลายดอกพิกุล)
4. บุงอปือแม (ลายดอกคัลล่า)
5. บุงอญูญ (ลายดอกขมิ้น)
6. บุงอรูดูโต๊ะ (ลายดอกบัว)
7. บุงอจีจิง (ลายวงแหวน)
8. บุงอตูแบลายา (ลายหน้าจั่วบ้าน)
9. บุงอกากีปะ (ลายฐานสี่)
10. บุงอตาเปาะสะโต (ลายกันมั่งคุด)
11. บุงอมูติง (ลายดอกโก๊ะ)
12. บุงออาเนาะปาเนาะ (ลายลูกศร)
13. บุงาจาปุน (ลายดอกจำปูน)
14. บุงอตาเปาะบาญ (ลายกันกระเซอ)
15. บุงอชีกูกลูแวน (ลายข้อศอกค้ำควา)

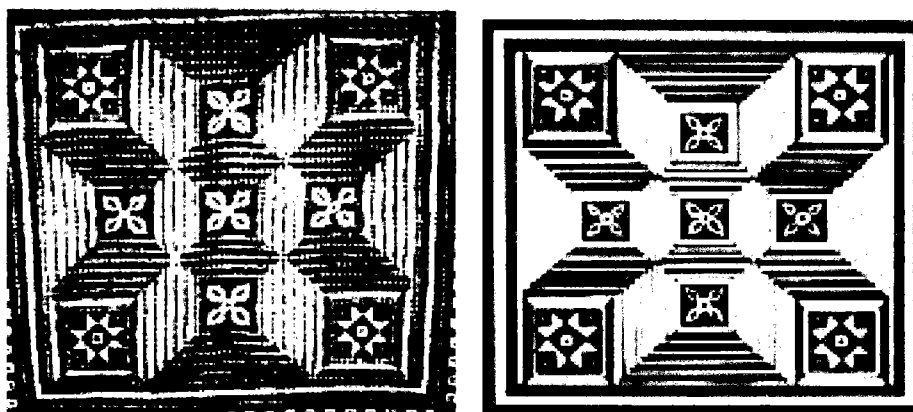
ตัวอย่างลายสานดั้งเดิม

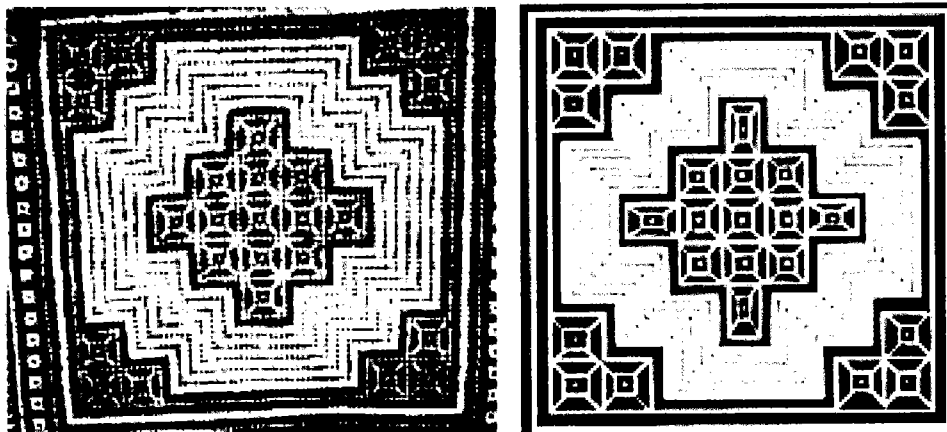
ภาพประกอบ 32 บุงอากี้แปะ (ลายฐานสี่)

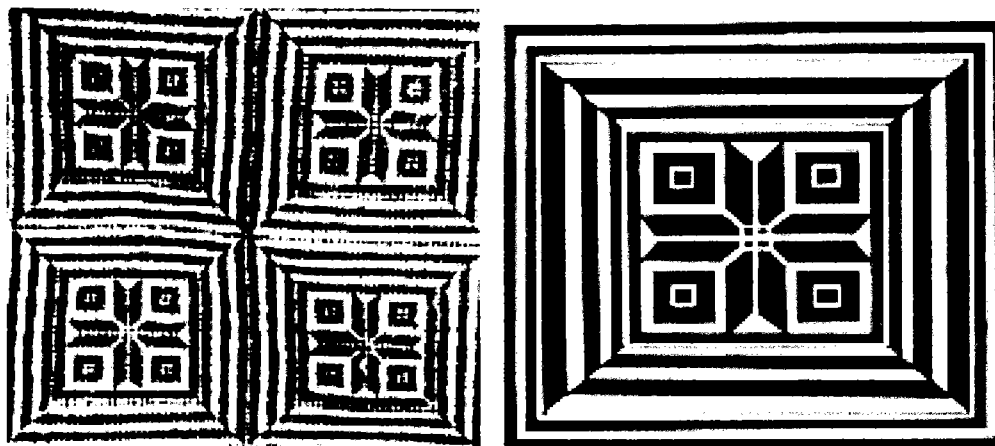
ภาพประกอบ 33 บุงอตาเปาะสะโต (ลายกันมั่งคุด หรือ ลายสะตอ)

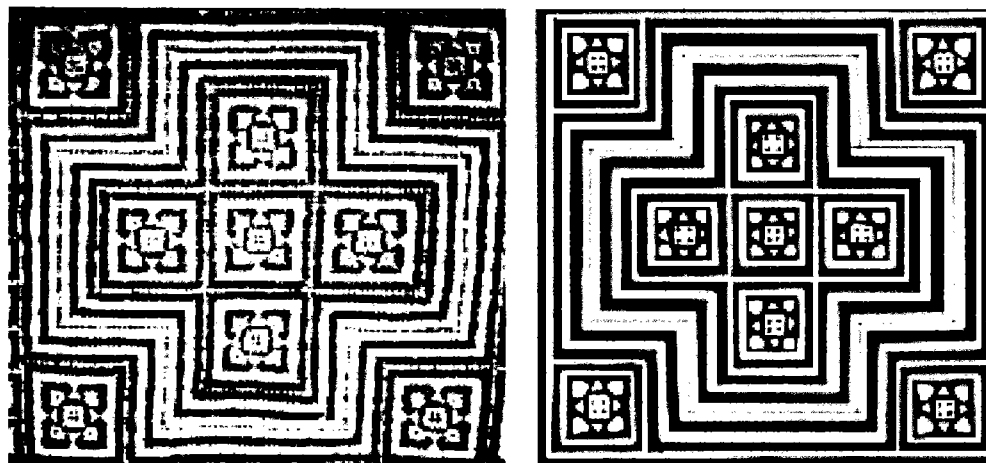
ภาพประกอบ 34 บุงอกรูดุได้ะ (ลายดอกบัว)

ภาพประกอบ 35 นุ่งอบี้อแม (ลายดอกคัล้า)

ภาพประกอบ 36 นุ่งอาเนาะปาเนาะ (ลายลูกศร)

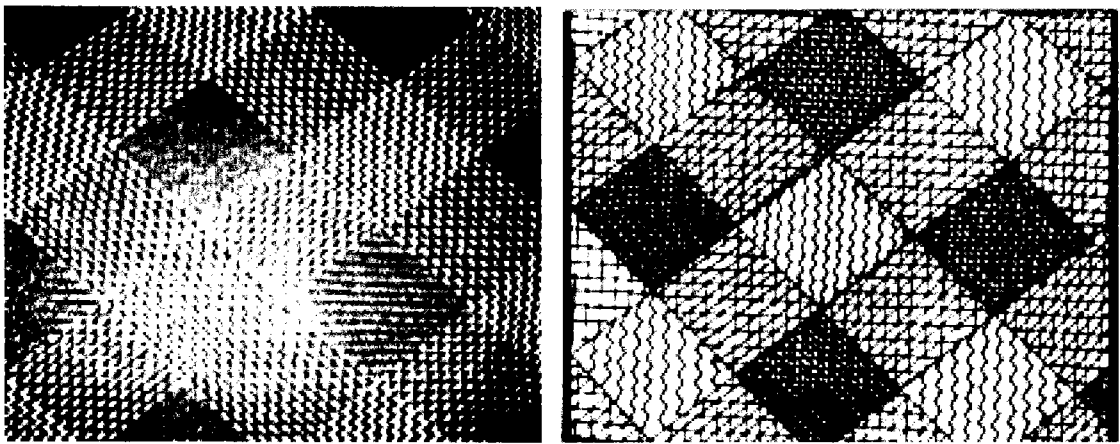
ภาพประกอบ 37 บุงอกมูตึง (ลายดอกโพธิ์)

ลายสานพัฒนา

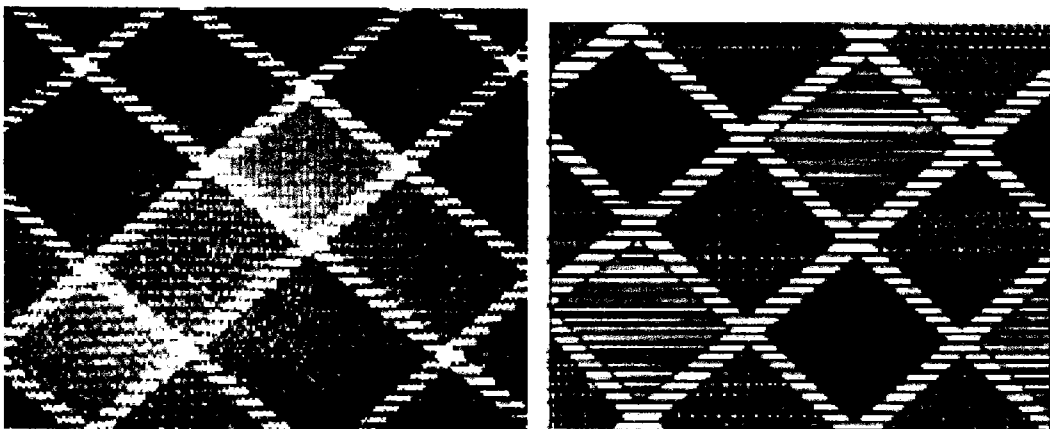
รอกีเยาะ สะแม ได้ให้สัมภาษณ์สรุปได้ว่า ลายสานพัฒนาที่บ้านทอนนี้ได้พัฒนาขึ้นโดยช่างผู้สานฝีมือดี จำนวน 3 คน คือ นางอามีเนาะ สาและ นางแมะยะ ดอเลาะ และนางสาวสาเราะ มามะ ซึ่งบุคคลเหล่านี้ได้รับหน้าที่เป็นครูสอนเกี่ยวกับหัตถกรรมกระจูดในโครงการศิลปาชีพพิเศษ ดำเนินการฝึกอบรมสั่งสอนถ่ายทอดประสบการณ์ด้านวิธีการสาน ลายสาน ฯลฯ แก่ชาวบ้านผู้สนใจทั่วไป ทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้านออกไป ทำให้ลายสานกระจูดของบ้านทอนมีลายสานพัฒนาออกไปมากมาย

จากการศึกษาลายสานดั้งเดิมและลายสานพัฒนาของหัตถกรรมกระจูดบ้านทอนครั้งนี้ ผู้วิจัยรวบรวมได้ไม่มากนักเนื่องมาจากการที่ผลงานหัตถกรรมกระจูดบ้านทอนถูกนำไปจัดจำหน่ายและออกร้านตามที่ต่าง ๆ ทำให้ผลิตภัณฑ์เหลือน้อยมากในช่วงเวลาที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูล ทำให้ไม่สามารถรวบรวมลายสานทั้งหมดได้ ลายสานพัฒนาของชาวบ้านทอนนั้น มีทั้งที่ปรากฏชื่อลาย และไม่ปรากฏชื่อลาย ดังตัวอย่างดังนี้

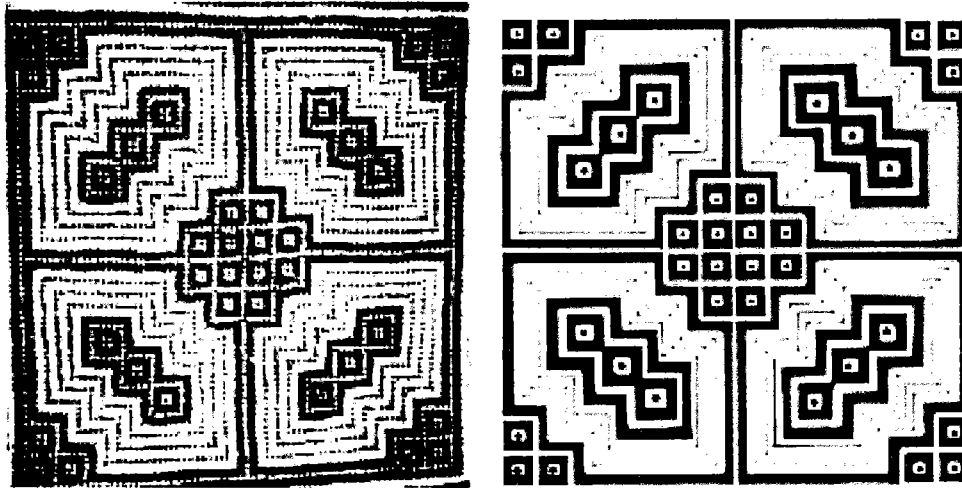
ตัวอย่างลายสานพัฒนา

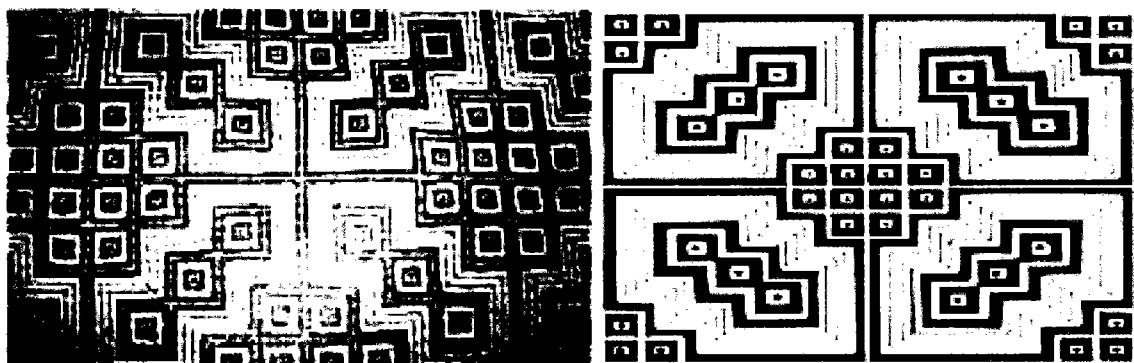
ภาพประกอบ 38 ลายสี่เหลี่ยม

ภาพประกอบ 39 ลายสก็อต

ภาพประกอบ 40 ลายสานพัฒนา ไม่ปรากฏชื่อลาย แบบที่ 1

ภาพประกอบ 41 ลายสานพัฒนา ไม่ปรากฏชื่อลาย แบบที่ 2

จากการศึกษาและรวบรวมลายสานหัตถกรรมกระจูดบ้านทอน พบว่า ลายสานของบ้านทอนนั้นมามากกว่าสิบลายด้วยกัน มีความละเอียดสวยงามทั้งลายสานดั้งเดิมและลายสานแบบพัฒนา โดยการสานสลักเส้นตอกระจุตที่ย้อมสีและไม่ย้อมสีให้เกิดเป็นลวดลายต่าง ๆ ตามที่ต้องการ ส่วนใหญ่จะมีความผูกพันกับสภาพแวดล้อมท้องถิ่น เช่น ลายดอกไม้ ได้แก่ ลายบุงอตันหยง (ลายดอกพิกุล) ลายบุงอบือแม (ลายดอกคล้า) ลายบุงอญูญ (ลายดอกขมิ้น) เป็นต้น ลายผลไม้ เช่น ลายบุงอตาเปาะสะโต (ลายกันม้งคุด) ลายเครื่องประดับ เช่น ลายบุงอจีจิง (ลายวงแหวน) ลายของใช้ในครัวเรือน เช่น ลายบุงอตาเปาะบากู (ลายกันกระเซอ) และลายเกี่ยวกับสัตว์ เช่น ลายดาตอสีแป (ลายอกตะขาบ) ลายบุงอชีกูกลูแว (ลายข้อศอกค้างคาว) เป็นต้น ซึ่งชื่อเรียกลวดลายเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กับลวดลายสานที่ได้ซึ่งก็แล้วแต่ชาวบ้านผู้สานจะเป็นผู้คิดประดิษฐ์ชื่อเรียกกันเอง และมีทั้งการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ลายสานของบ้านทอนนี้แต่เดิมสานกันด้วยลายขัตรีธรรมดาซึ่งถือเป็นลายพื้นฐานของเครื่องจักสานต่อเมื่อมีการส่งเสริมงานหัตถกรรมแพร่หลายขึ้นผู้สานจึงได้เรียนรู้และดัดแปลงพัฒนาลายเป็นลายอิสระ แต่ลายสานอิสระนั้นแต่ละลายย่อมมีลายสานพื้นฐานเป็นตัวเชื่อมต่อกันแล้วจึงดัดแปลงพัฒนาเป็นลวดลายต่าง ๆ เป็นลายประดิษฐ์ตามความรู้สึกนึกคิดของผู้สานเอง

ลายสานหัตถกรรมกระจูดบ้านทอนนี้มีความสวยงามที่เด่นชัดในรายละเอียดของลวดลาย หากวิเคราะห์ในประเด็นทางศิลปะเพื่อประเมินค่าด้านความงามของลวดลายนั้น พอสรุปได้ดังนี้

การใช้สี สีที่ใช้ ในลายสานของบ้านทอน ไม่นิยมสีที่ดูฉูดฉาดมากนักส่วนใหญ่จะเป็นสีออกทึบ ๆ ไม่สดใส เช่น สีน้ำเงินเข้ม แดงเข้ม แดงเลือดหมู เขียวเข้ม น้ำตาลเข้ม น้ำตาลอ่อน เป็นต้น และการเน้นลวดลายให้เกิดความเด่นชัดของบ้านทอนนั้น ไม่ได้เกิดจากเส้นตอกระจุตที่ย้อมสีทำให้เป็นลวดลาย แต่เกิดจากการนำเส้นตอกระจุตที่ย้อมสีสลับตอกสานเป็นพื้นของลวดลายนั้นเพื่อเน้นให้เส้นตอที่ไม่ได้ย้อมสีเด่นเป็นลวดลายขึ้นเองมากกว่า ซึ่งบางลายโดยเฉพาะลายดอกนั้นมักนิยมใช้สีที่ย้อมเพียงแค่นี้เดียวเท่านั้น สลับกับเส้นตอที่ไม่ได้ย้อมสี ทำให้เกิดลวดลายที่สวยงามโดยไม่เด่นในเรื่องสี แต่เด่นชัดในลวดลายสานมากกว่า จังหวะ หรือช่วงจังหวะ ในลายสานบ้านทอนนั้นโดยเฉพาะลายดอก มีการวางลวดลายให้มีจังหวะกับรูปทรงและโครงสร้างของลวดลาย ให้เกิดความประสานกลมกลืนกันได้เป็นอย่างดี

จุดเด่นในงานศิลปะ ลายสานบ้านทอนมีการสร้างจุดเด่นโดยการเน้นลวดลายด้วยการใช้สีดังที่กล่าวมาแล้ว มีความประสานกลมกลืนกันด้วย สี ขนาด และน้ำหนักความเข้ม โครงสร้างของลายสานที่ค่อนข้างละเอียด การวางองค์ประกอบของลวดลายนั้นมีความพอเหมาะพอดีกับขนาดของกรอบ ซึ่งก่อให้เกิดเอกภาพในลวดลาย

ด้วยเหตุนี้ลายสานหัตถกรรมกระจูดบ้านทอนจึงมีเอกลักษณ์โดดเด่น สร้างชื่อเสียง สร้างรายได้ให้กับกลุ่มผู้ผลิตมาช้านาน ข้อสังเกตของลายสานบ้านทอน ลายสานเกือบทุกลายมีลายสานแบบดั้งเดิม คือ ลายสอง เป็นลายร่วมในลวดลายต่าง ๆ ด้วย

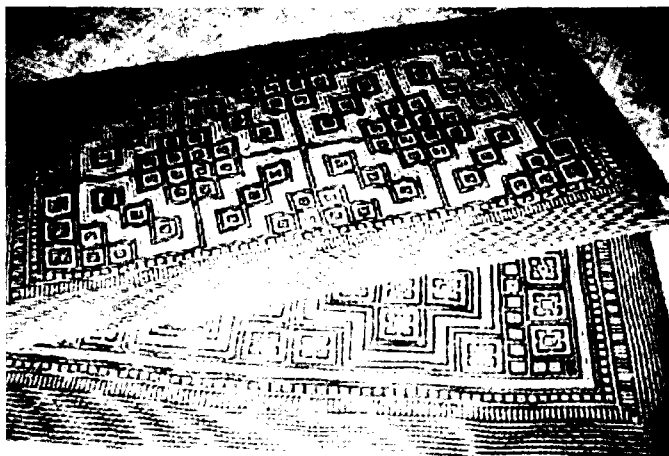
รูปแบบผลิตภัณฑ์กระจุบบ้านทอน

ผลิตภัณฑ์กระจุบเป็นผลงานหัตถกรรมที่ชาวบ้านนำต้นกระจุบที่มีอยู่ในละแวกชุมชนของตนมาประดิษฐ์เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน ซึ่งสอดคล้องกับสภาพสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน ทั้งได้มีการปรับพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ตามประโยชน์ใช้สอยที่ได้แปรเปลี่ยนไปตามสภาพเศรษฐกิจและสังคม ทำให้รูปแบบผลิตภัณฑ์กระจุบมีความหลากหลายมากขึ้น พร้อมทั้งได้ลดบทบาทด้านประโยชน์ใช้สอยลง เพราะมีเครื่องมือเครื่องใช้ประเภทอื่นเข้ามาแทนที่เป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดความสะดวกสบายในการใช้สอย การดูแลรักษา และอายุการใช้งานที่ยาวนานกว่าผลิตภัณฑ์กระจุบ ดังนั้นผลงานหัตถกรรมกระจุบปัจจุบัน จึงได้ปรับเปลี่ยนจากประโยชน์ใช้สอยเดิมไปเป็นเพื่อประโยชน์ทางด้านจิตใจมากขึ้น เช่น การนำผลิตภัณฑ์กระจุบไปตกแต่งอาคารบ้านเรือน เพื่อความหรูหราสวยงาม หรือการนำไปประดิษฐ์เป็นของใช้จุกจิกของสุภาพสตรี เป็นต้น

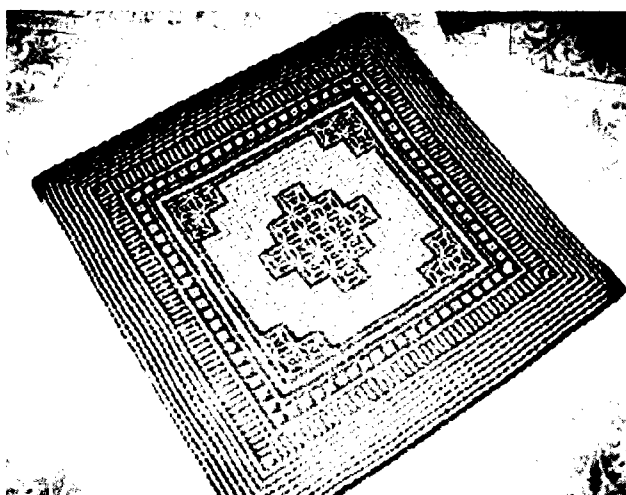
เจ๊ะลีมาะ มินามู ได้ให้สัมภาษณ์สรุปได้ว่า รูปแบบผลิตภัณฑ์กระจุบบ้านทอนนั้น ยังคงรูปแบบดั้งเดิมไว้เป็นส่วนใหญ่ เช่น เสื่อ กระสอบ สมุก เป็นต้น โดยได้ปรับลดขนาดหรือเพิ่มขนาดขึ้นตามประโยชน์ใช้สอยในสังคมยุคปัจจุบัน ในการประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์กระจุบเหล่านี้จะใช้แรงงานและมีมือของผู้สานทั้งสิ้น ไม่มีเครื่องจักรเข้ามาเกี่ยวข้องแต่ประการใด ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของผลิตภัณฑ์กระจุบบ้านทอนอย่างหนึ่ง

จากการศึกษารูปแบบผลิตภัณฑ์กระจุบบ้านทอน ผู้วิจัยพบว่า มีทั้งรูปแบบผลิตภัณฑ์ดั้งเดิมข้างต้นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่เพื่อใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่งเพื่อความสวยงาม เช่น เสื่อลายดอกที่ใช้ตกแต่งอาคาร กระเป๋าถือสตรีแบบต่าง ๆ ที่รองจาน หมอนอิง ชองแว่นตา เป็นต้น โดยผู้วิจัยแบ่งผลิตภัณฑ์กระจุบบ้านทอนได้ดังนี้

1. เสื่อกระจุบลายดอก เป็นเสื่อที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้ประดับตกแต่งอาคารบ้านเรือนหรือเป็นของที่ระลึกจะสานด้วยลายสานที่ช่างผู้สานพัฒนาลายสานดั้งเดิมโดยการผสมผสาน คิดค้น ประดิษฐ์เป็นลายสานใหม่ขึ้น ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้ต้องการความประณีตสวยงามมากกว่าประเภทแรก ดังนั้นจึงใช้เส้นดอกกระจุบที่มีขนาดเล็กซึ่งต้องใช้ความชำนาญเป็นพิเศษในการสาน

ภาพประกอบ 42 เสื้อกระจุยลายดอก ผืนใหญ่

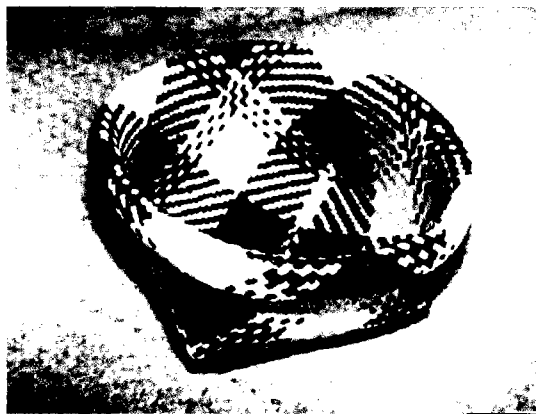

ภาพประกอบ 43 เสื้อกระจุยลายดอกผืนเล็ก

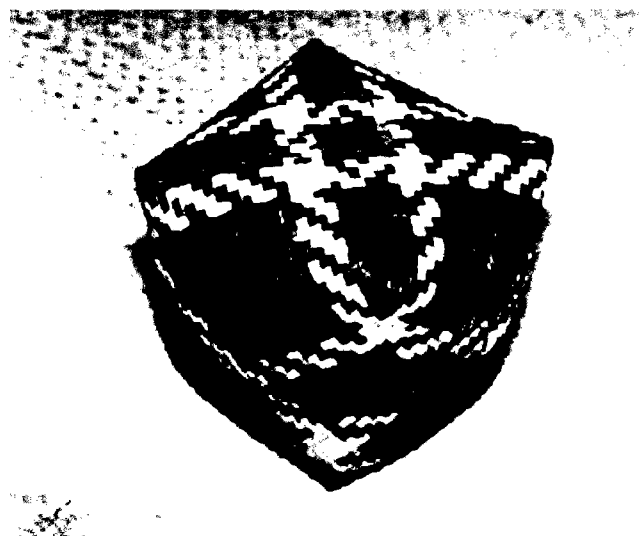

ภาพประกอบ 44 เสื่อกระจูดธรรมดา และลายดอก

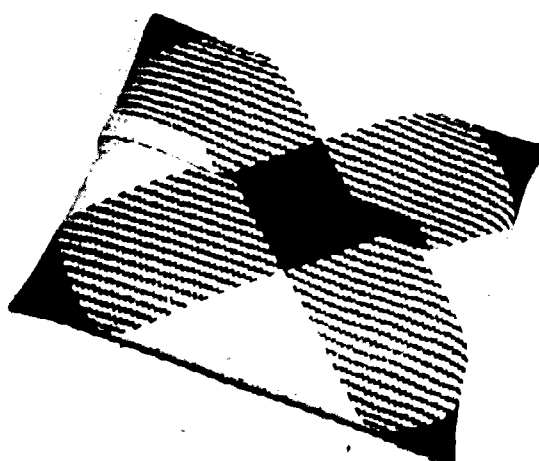
2. กระสอบ ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้มีทั้งกระสอบนั่ง กระสอบหมาก และสมุดก ที่ผลิตขึ้นในลักษณะเดิม แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยในสังคมปัจจุบัน เช่น เป็นที่ใส่สิ่งของต่าง ๆ ใส่แว่นตา ใส่อุปกรณ์เล็ก ๆ น้อย ๆ ใส่ขยะ เป็นต้น

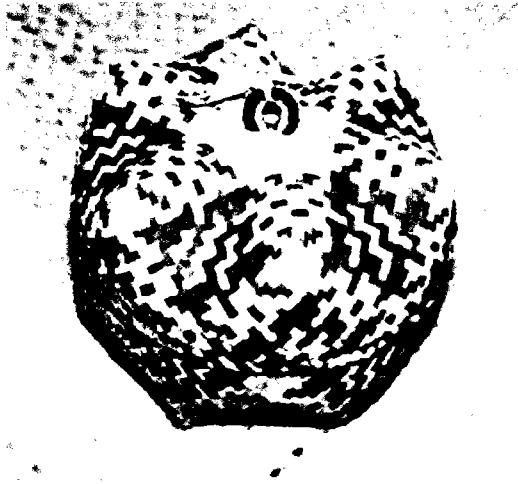
ภาพประกอบ 45 กระสอบนั่ง

ภาพประกอบ 46 กระสอบหมาก

ภาพประกอบ 47 ซองกระจุย

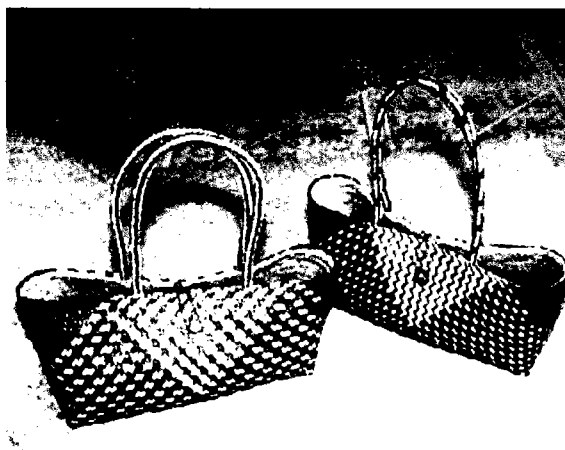

ภาพประกอบ 48 สมุก , กระบุงหกเหลี่ยม หรือ ตูมู 6 มุม

ภาพประกอบ 49 กระสอบต่าง ๆ

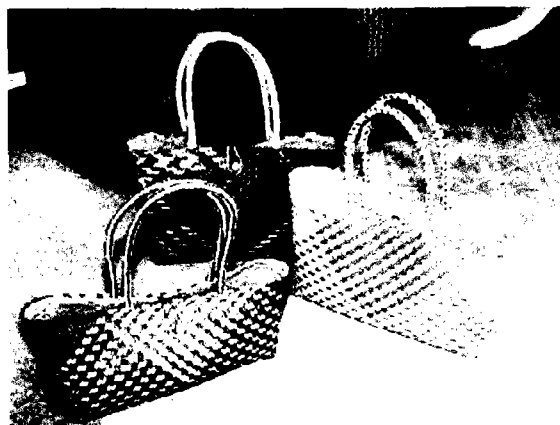
3. ผลิตภัณฑ์ประเภทอื่น ๆ ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้เกิดจากการปรับเปลี่ยนรูปแบบตามความคิดริเริ่ม
สร้างสรรค์ของผู้สานที่สอดคล้องกับความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบัน ซึ่งมีรูปแบบที่หลากหลาย
เช่น กระเป๋าแบบต่าง ๆ หมอนอิง ที่รองจาน เป็นต้น

ภาพประกอบ 50 กระเป๋าถือสตรี

ภาพประกอบ 51 กระเป๋าถือสตรี

ภาพประกอบ 52 กระเป๋าดือสตรี

จากการศึกษารูปแบบผลิตภัณฑ์กระจูดบ้านทอนนั้น พบว่า ยังคงรูปแบบผลิตภัณฑ์ดั้งเดิมไว้เป็นส่วนใหญ่ เช่น เสื่อ กระสอบ สมุก เป็นต้น โดยได้ปรับลดขนาดหรือเพิ่มขนาดขึ้นตามประโยชน์ใช้สอยในสังคมยุคปัจจุบัน และยังมีการเพิ่มสีสันลวดลายในผลิตภัณฑ์ประเภทดั้งเดิมเข้าไปด้วยเพื่อความสวยงาม ซึ่งแต่เดิมผลิตภัณฑ์ประเภทนี้จะไม่มีการใช้เส้นตอกกระจูดที่ย้อมสีเข้าไปสานเป็นลวดลายเลย และยังมีรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่เพื่อใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่งเพื่อความสวยงาม เช่น เสื่อลายดอกที่ใช้ตกแต่งอาคาร กระเป๋าดือสตรีแบบต่าง ๆ ที่รองจาน หมอนอิง ชองแว่นตา เป็นต้น โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์ประเภทเสื่อลายดอก และกระเป๋าดือสตรีนี้เป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างชื่อเสียงให้กับบ้านทอนเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากลายสานที่สวยงามเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่โดดเด่นของชาวบ้านทอนนั่นเอง

ในการประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์กระจูดเหล่านี้จะใช้แรงงานและมีมือของผู้สานทั้งสิ้น ไม่มีเครื่องจักรเข้ามาเกี่ยวข้องแต่ประการใด ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของผลิตภัณฑ์กระจูดบ้านทอนอย่างหนึ่ง

หัตถกรรมกระจูดบ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

ลายสานกระจูดบ้านทะเลน้อย

หัตถกรรมกระจูดที่บ้านทะเลน้อย แต่เดิมทำขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ลายสานที่ใช้สาก็จะมีเฉพาะลายสองเท่านั้น ไม่มีลายสานอื่น ๆ เหมือนในปัจจุบันนี้ เพราะแต่เดิมจะไม่มีการย้อมสีกระจูด เมื่อมีการย้อมสีกระจูดเกิดขึ้นจึงมีการประดิษฐ์คิดเป็นลายต่าง ๆ ขึ้นหลากหลายมากมาย

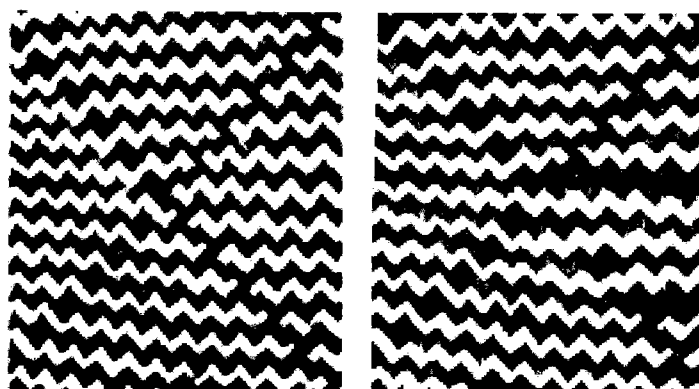
สุนีย์ ทองไช้ (38:64) จำแนกลายสานหัตถกรรมกระจูดบ้านทะเลน้อยไว้เป็น 2 ประเภทดังนี้

1. ลายสานแบบดั้งเดิม ลายสานแบบดั้งเดิมเป็นลายที่มีกฎเกณฑ์การสานแน่นอนตายตัว สามารถจะดัดแปลงพัฒนาพลิกแพลงเป็นลายประดิษฐ์รูปแบบต่าง ๆ ได้ ลายสานดั้งเดิมที่ปรากฏในหัตถกรรมกระจูดบ้านทะเลน้อยมีเพียงลายเดียวเท่านั้น คือ ลายสอง โดยใช้สานผลิตภัณฑ์ประเภทดั้งเดิม เช่น เสื่อ กระสอบ เป็นต้น

2. ลายสานประดิษฐ์ ลายสานประดิษฐ์เป็นลายที่ช่างสานหรือผู้สานได้นำเอาลายสานดั้งเดิมมาดัดแปลงประดิษฐ์ให้เป็นลายสานใหม่ มีรูปแบบต่าง ๆ ตามความคิดสร้างสรรค์ของผู้สานเอง รูปแบบและลวดลายไม่แน่นอน อาจเป็นลายดอกต่อเนื่องกันหรือดอกควบคู่เกี่ยวสัมพันธ์กัน โดยการใช้เส้นตอกที่ย้อมสีมาสานสลับกัน

จากการศึกษางานหัตถกรรมกระจูดบ้านทะเลน้อยพบว่ามียาลายสานประดิษฐ์มากมายไม่น้อยกว่า 30 ลาย โดยชาวบ้านทะเลน้อยได้เรียกลายสานไว้หลายชนิด โดยมักเรียกชื่อเรียงแบบตามลักษณะของลวดลายนั้น โดยผู้วิจัยได้รวบรวมลายสานของบ้านทะเลน้อยไว้ได้ดังนี้

ลายสานดั้งเดิม

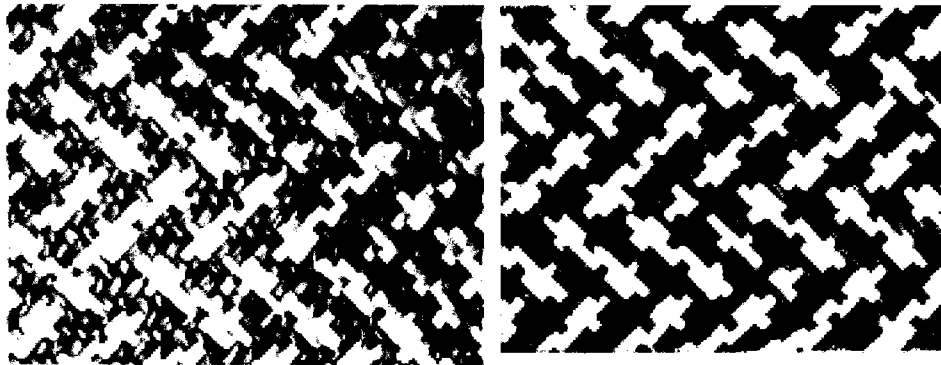

ภาพประกอบ 53 ลายสอง (ลายสานดั้งเดิมมีเพียงลายเดียวเท่านั้น)

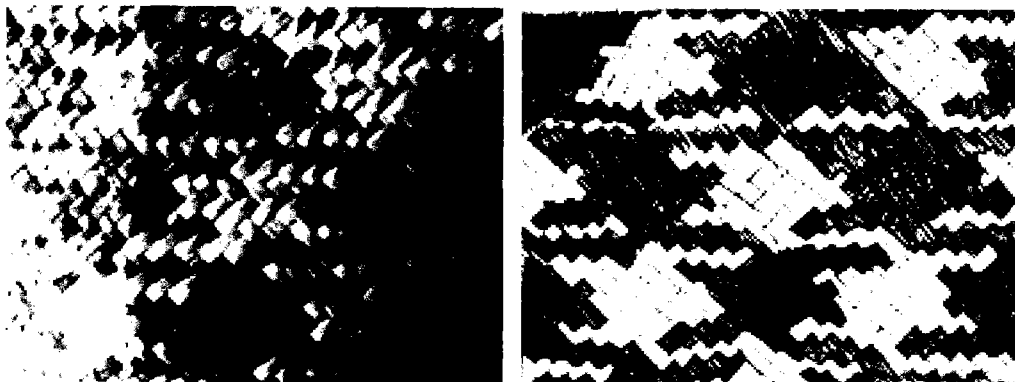
ลายสานประดิษฐ์

1. ลายลูกดาว
2. ลายลูกกบ
3. ลายลูกแก้ว
4. ลายสี่หน่วยใน
5. ลายเก้าหน่วยใน
6. ลายบวก
7. ลายพัด
8. ลายใยแมงมุม
9. ลายดอกจันแซก
10. ลายกังปลา
11. ลายขนมปัง
12. ลายแมลงหวี่
13. ลายลูกแก้วเนื่อง
14. ลายพวงกุญแจ
15. ลายกางเขน
16. ลายดอกกุหลาบ
17. ลายดาวล้อมเดือน
18. ลายก้านต่อดอก
19. ลายพรม
20. ลายสก็อต
21. ลายดอกจิก
22. ลายผีเสื้อ
23. ลายดอกพุทธร
24. ลายแอปเปิ้ล
25. ลายใบโพธิ์
26. ลายดอกมะลิ
27. ลายหนึ่งหน่วยใน
28. ลายช่อดอกไม้
29. ลายพัดสามดอก
30. ลายพัดดอกเดียว

ตัวอย่างลายสานประดิษฐ์

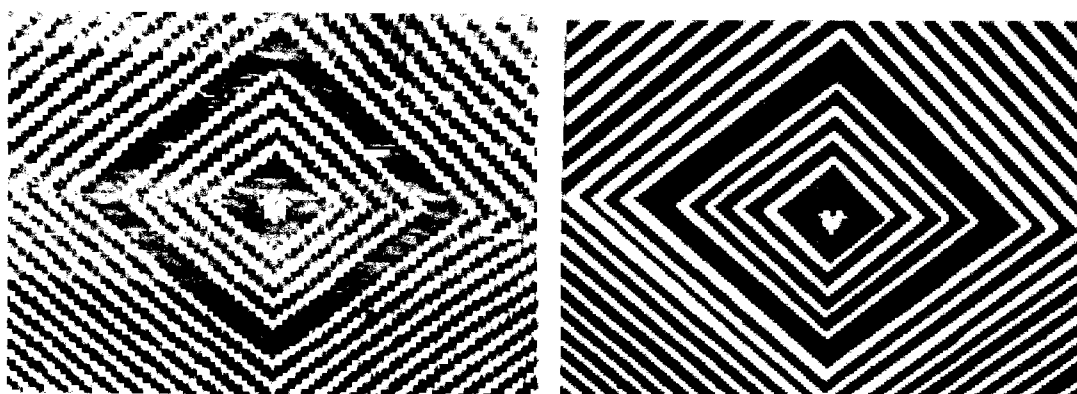
ภาพประกอบ 54 ลายลูกกบ

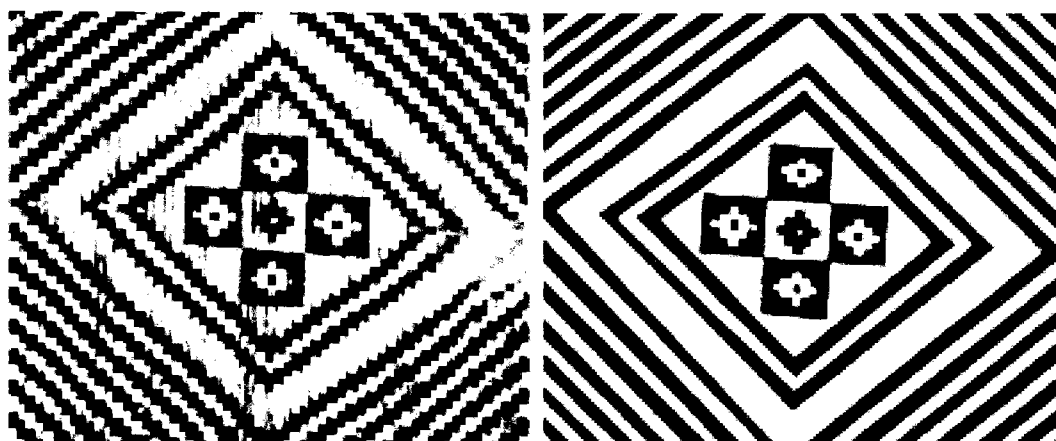
ภาพประกอบ 55 ลายพรม

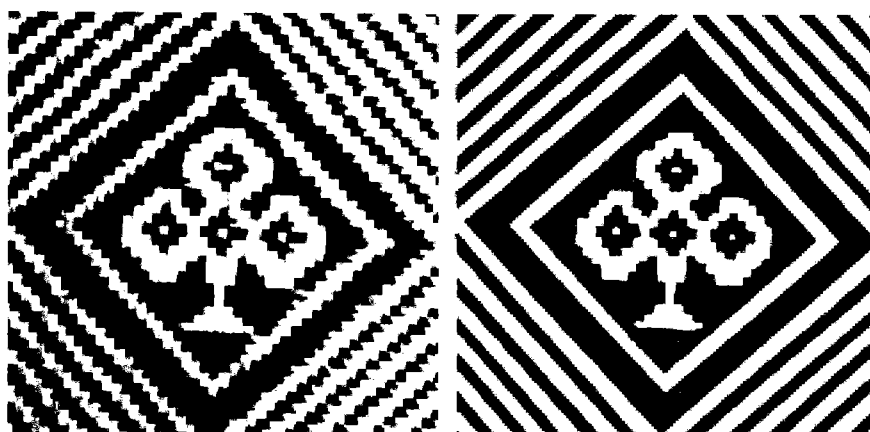
ภาพประกอบ 56 ลายสก็อต

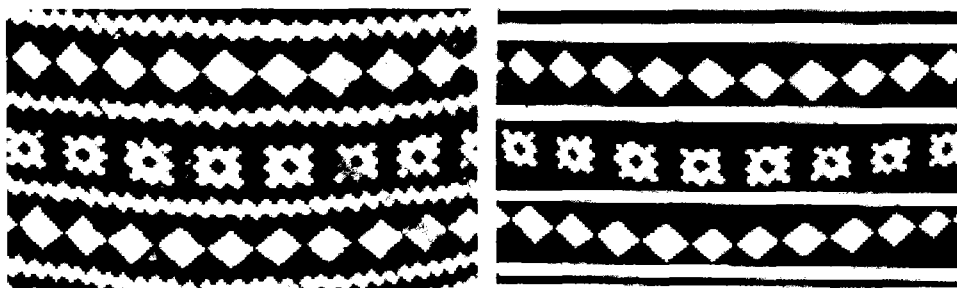
ภาพประกอบ 57 ลายหนึ่งหน่วยใน

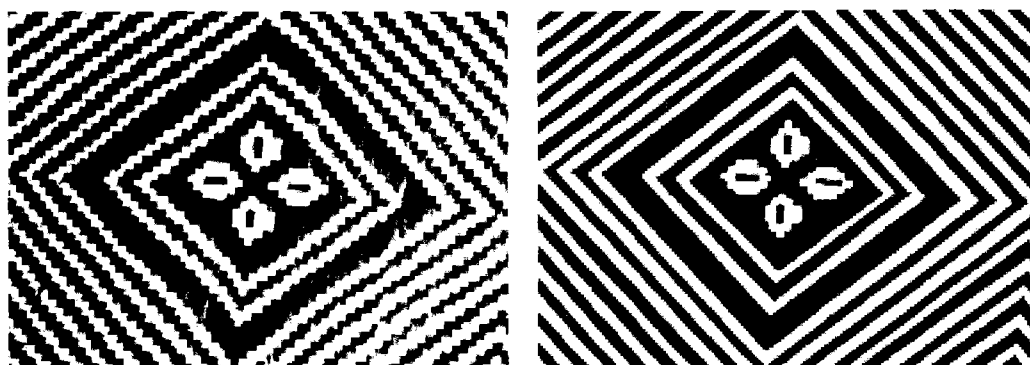
ภาพประกอบ 58 ลายสี่หน่วยใน

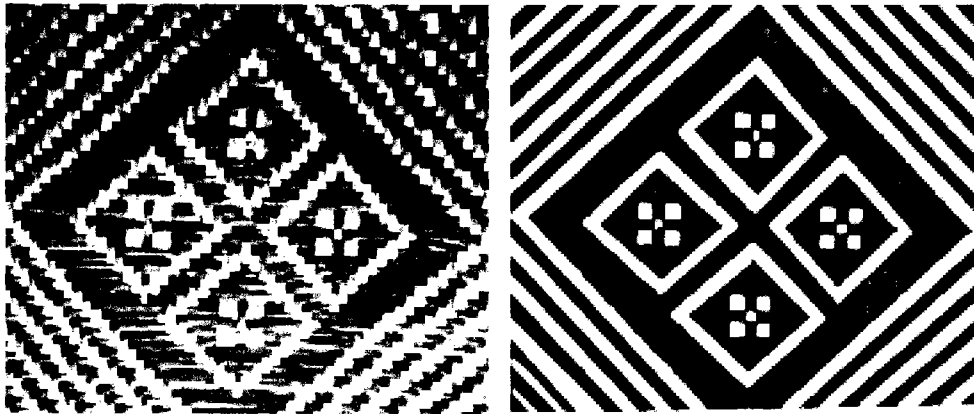
ภาพประกอบ 59 ลายดอกจิก

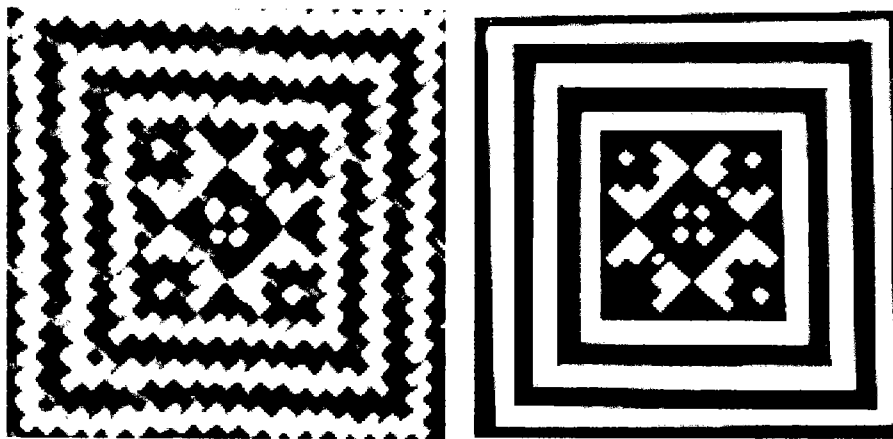
ภาพประกอบ 60 ลายลูกแก้วเนื่อง

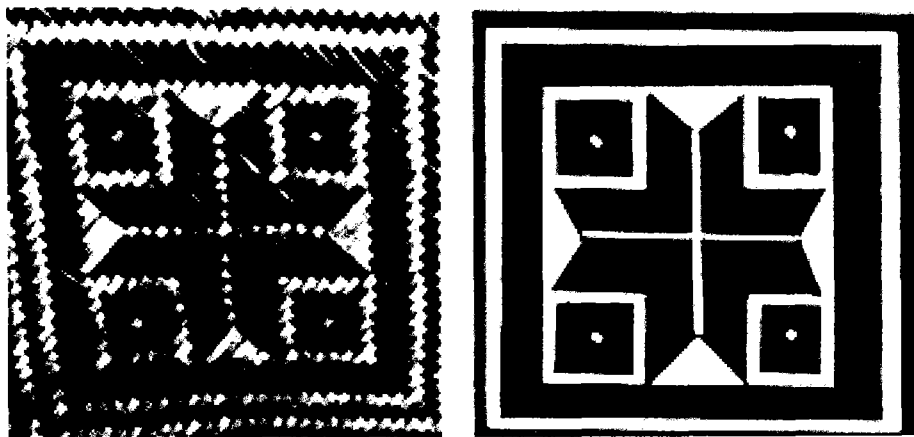
ภาพประกอบ 61 ลายผีเสื้อ

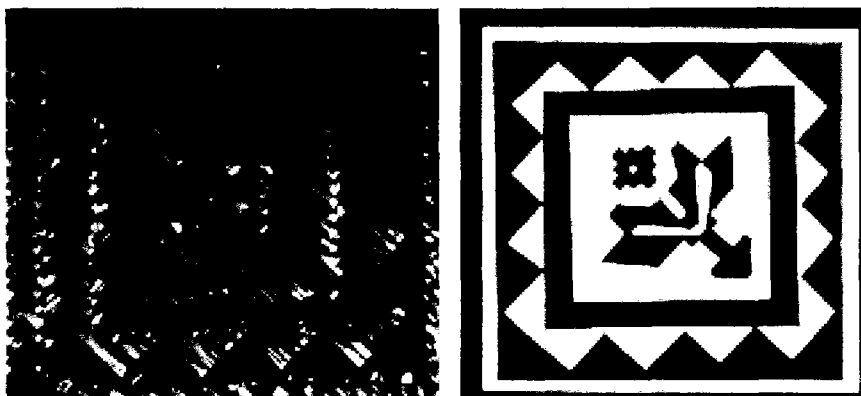
ภาพประกอบ 62 ลายดอกพุทธ

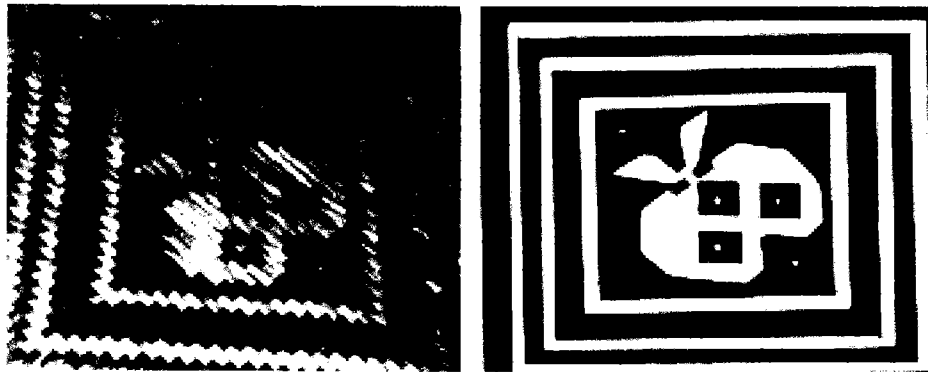
ภาพประกอบ 63 ลายดอกจันแซก

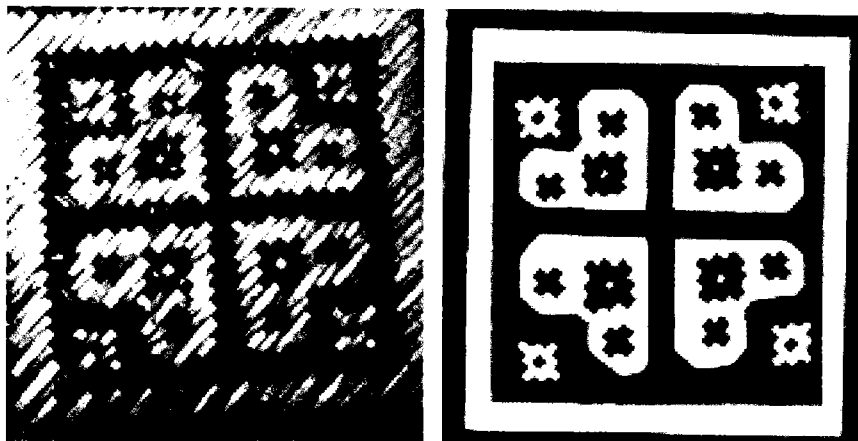
ภาพประกอบ 64 ลายดอกกุหลาบ

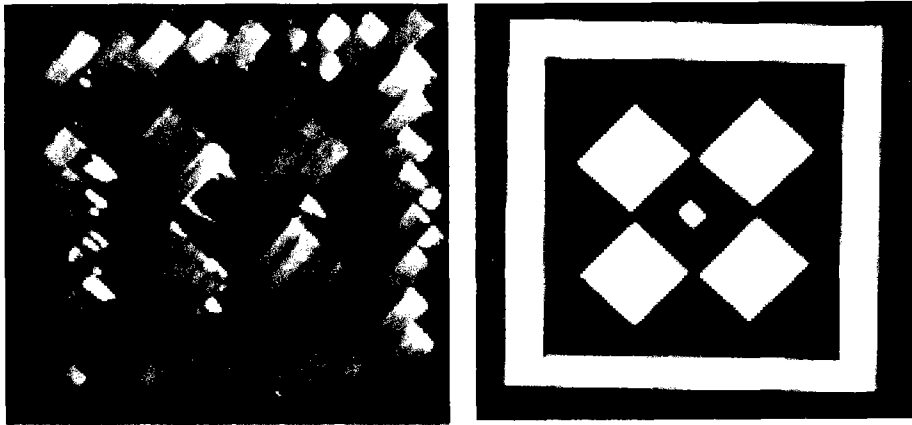
ภาพประกอบ 65 ลายช่อดอกไม้

ภาพประกอบ 66 ลายแอปเปิ้ล

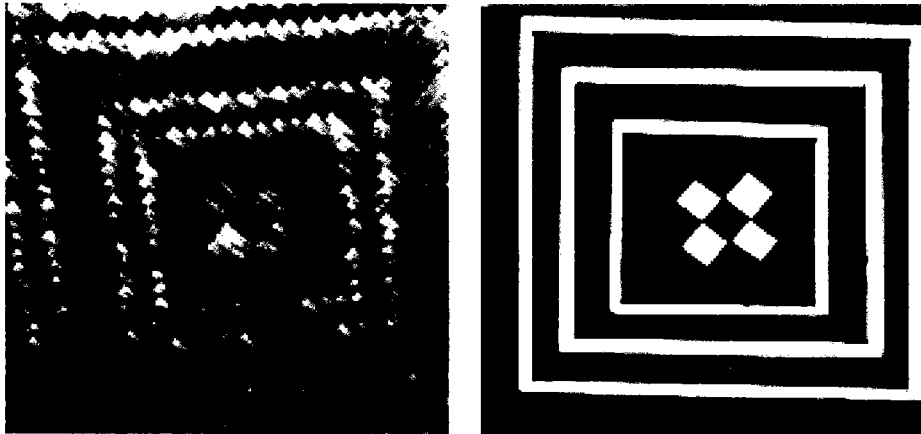
ภาพประกอบ 67 ลายใบโพธิ์

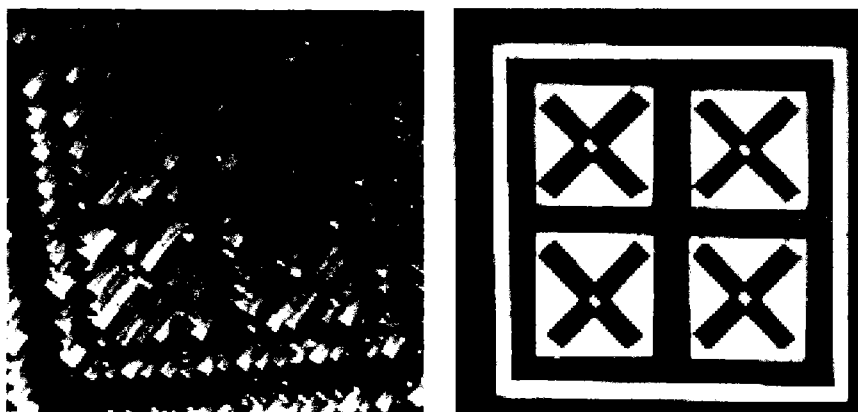
ภาพประกอบ 68 ลายขนก

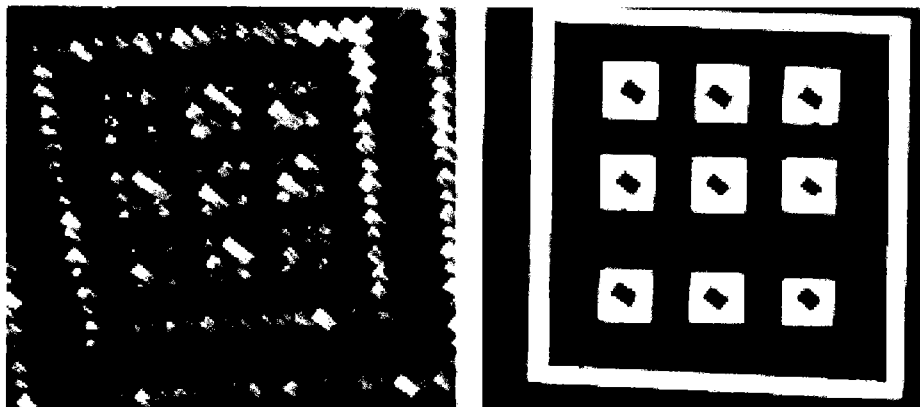
ภาพประกอบ 69 ลายดอกมะลิ

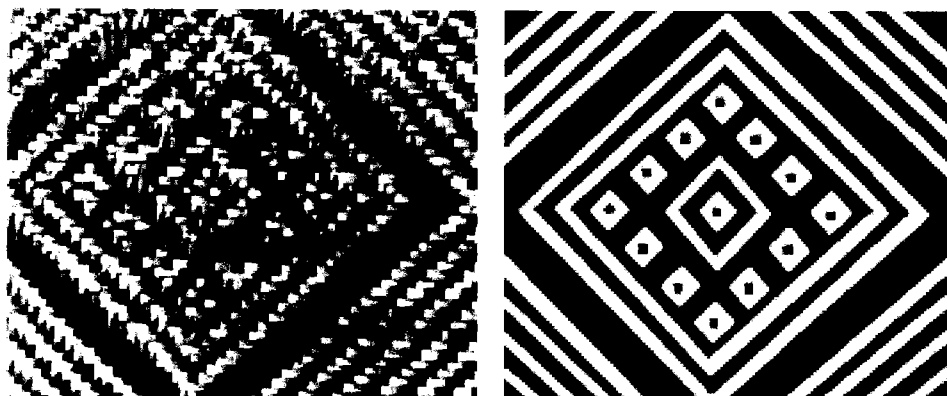
ภาพประกอบ 70 ลายลูกแก้ว

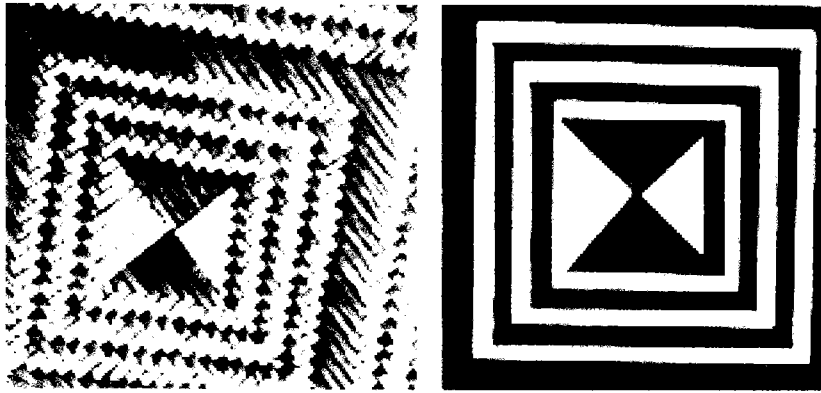
ภาพประกอบ 71 ลายกางเขน

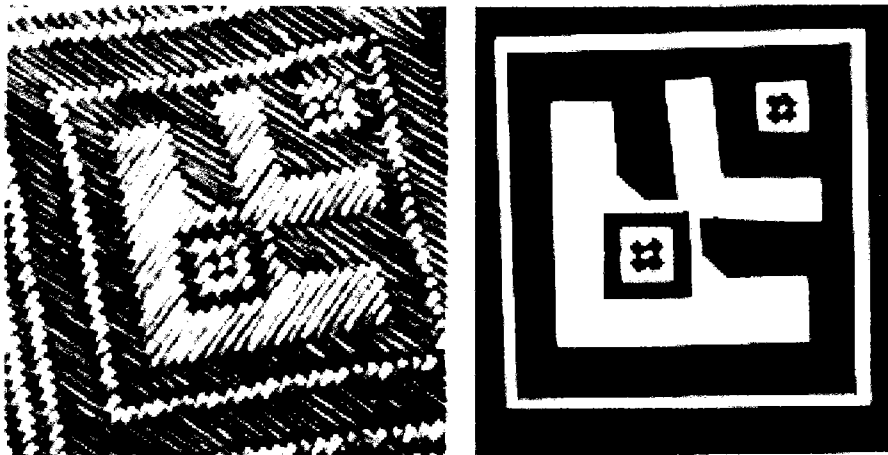
ภาพประกอบ 72 ลายเก้าหน่วยใน

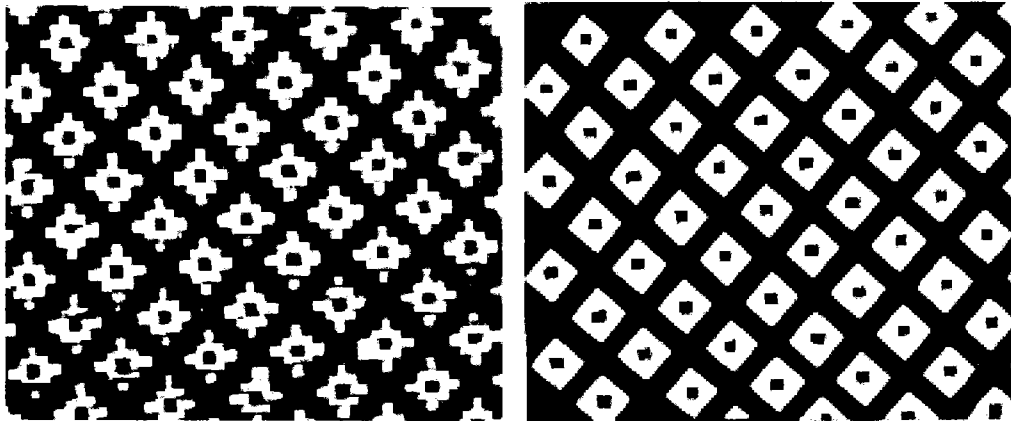
ภาพประกอบ 73 ลายดาวล้อมเดือน

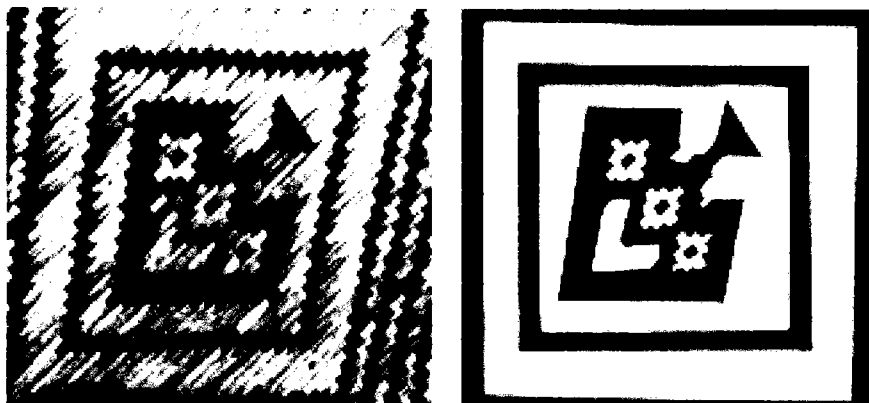
ภาพประกอบ 74 ลายพัด

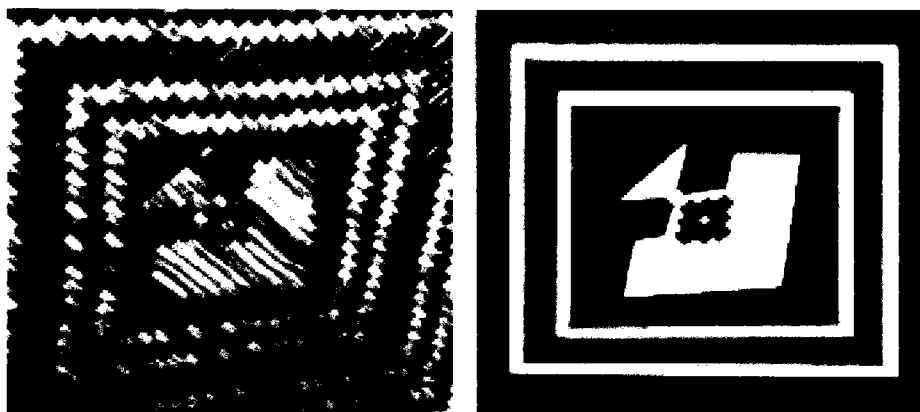
ภาพประกอบ 75 ลายปลา

ภาพประกอบ 76 ลายลูกดาว

ภาพประกอบ 77 ลายพัดสามดอก

ภาพประกอบ 78 ลายพัดดอกเดียว

จากการศึกษาลายสานกระจูดของบ้านทะเลน้อย พบว่า นอกจากลายสานประดิษฐ์ที่ปรากฏชื่อลายต่าง ๆ เหล่านี้แล้วยังมีลายสานที่ไม่ปรากฏชื่อลายอีกมากมาย คือเป็นลายสานที่ผู้สานไม่สามารถบอกชื่อลายได้ แต่สามารถแสดงลักษณะลายได้ ผู้สานจะเป็นผู้ออกแบบโดยการคิดแบบไว้ในใจแล้วลงมือสานจนสำเร็จรูปออกมา โดยใช้เทคนิคในการสลับสีจนเกิดลวดลายได้อย่างสวยงาม ชาวบ้านทะเลน้อยจะเรียกลายสานประเภทนี้ว่า “บันดิษฐ์” ซึ่งแปลว่า “ประดิษฐ์” ในที่นี้ผู้วิจัยไม่สามารถหาตัวอย่างลายสานประดิษฐ์ที่ไม่ปรากฏชื่อลายได้ เนื่องจากผลิตภัณฑ์บางส่วนที่บ้านทะเลน้อยที่เป็นลายสานลักษณะนี้ได้ถูกจำหน่ายไปหมดในขณะที่ผู้วิจัยไปทำการเก็บข้อมูลภาคสนาม

จากการศึกษางานหัตถกรรมกระจูดบ้านทะเลน้อยพบว่ามีลายสานประดิษฐ์มากมายไม่น้อยกว่า 30 ลาย โดยชาวบ้านทะเลน้อยได้เรียกลายสานไว้หลายชนิด โดยมักเรียกชื่อเลียนแบบตามลักษณะของลวดลายนั้น ซึ่งชื่อเรียกลวดลายเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กับลวดลายสานที่ได้ซึ่งก็แล้วแต่ที่ชาวบ้านผู้สานจะเป็นผู้คิดประดิษฐ์ชื่อเรียกกันเอง และมีทั้งการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ลายสานของบ้านทะเลน้อยนี้แต่เดิมสานกันด้วยลายขัตรีธรรมดาซึ่งถือเป็นลายพื้นฐานของเครื่องจักสานต่อเมื่อมีการส่งเสริมงานหัตถกรรมแพร์หลายชิ้นผู้สานจึงได้เรียนรู้และดัดแปลงพัฒนาลายเป็นลายอิสระ แต่ลายสานอิสระนั้นแต่ละลายย่อมมีลายสานพื้นฐานเป็นตัวเชื่อมต่อแล้วจึงดัดแปลงพัฒนาเป็นลวดลายต่าง ๆ เป็นลายประดิษฐ์ตามความรู้สึกนึกคิดของผู้สานเอง

ลายสานหัตถกรรมกระจูดบ้านทะเลน้อยนี้มีความเด่นชัดในเรื่องของลายดอก ซึ่งมีมากมายหลากหลายด้วยกัน ส่วนใหญ่จะเน้นเฉพาะส่วนกลางของผืนผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการสลับตอกเป็นลวดลายขึ้น ส่วนลายรวมส่วนมากจะใช้ลายดั้งเดิมเป็นแกนหลักซึ่งก็คือลายสอง หรือเรียกอีกลักษณะหนึ่งว่า “ลายร่วม” นั้นหมายถึงมีลายสองเป็นลายร่วมส่วนหนึ่งหรือส่วนใหญ่ในลายดอกอื่น ๆ หากวิเคราะห์ในประเด็นทางศิลปะเพื่อประเมินค่าด้านความงามของลวดลายนั้น พอสรุปได้ดังนี้

การใช้สี สีที่ใช้ในลายสานของบ้านทะเลน้อย มีทั้งสีที่สว่างและออกทึบ ๆ เช่น แดงสด สีนํ้าเงินเข้ม แดงเข้ม แดงเลือดหมู เขียวเข้ม น้ำตาลเข้ม น้ำตาลอ่อน เป็นต้น และการเน้นลวดลายให้เกิดความเด่นชัดของบ้านทะเลน้อยนั้น เกิดจากนำเส้นตอกระดูกที่ย้อมสีสานทำให้เป็นลวดลาย และเกิดจากการนำเส้นตอกระดูกที่ย้อมสีสลับตอกสานเป็นพื้นของลวดลายนั้นเพื่อเน้นให้เส้นตอกที่ไม่ได้ย้อมสีเด่นเป็นลวดลายขึ้นมา ซึ่งบางลายโดยเฉพาะลายดอกนั้นมักนิยมใช้สีที่ย้อมเพียงแค่นี้เท่านั้น สลับกับเส้นตอกที่ไม่ได้ย้อมสี ทำให้เกิดลวดลายที่สวยงามโดยไม่เด่นในเรื่องสี แต่เด่นชัดในลวดลายสานมากกว่า จังหวะ หรือช่วงจังหวะ ในลายสานบ้านทะเลน้อยนั้นโดยเฉพาะลายดอก มีการวางลวดลายให้มีจังหวะกับรูปทรงและโครงสร้างของลวดลาย ให้ความความประสานกลมกลืนกันได้อย่างดี ลายดอกส่วนใหญ่ เด่นชัดด้วยองค์ประกอบกลางภาพ

จุดเด่นในงานศิลปะ ลายสานบ้านทะเลน้อยมีการสร้างจุดเด่นโดยการเน้นลวดลายด้วยการใช้เส้นตอสีสลับตอกสองแบบดังที่กล่าวมาแล้ว มีความประสานกลมกลืนกันด้วย สี ขนาด และน้ำหนักความเข้ม โครงสร้างของลายสาน การวางองค์ประกอบของลวดลายนั้นหากเป็นลายดอกน้ำหนักส่วนใหญ่จะอยู่ตรงกลาง ซึ่งสานเป็นลายดอก จากนั้นก็มีการสานตีกรอบลายดอกด้วยลายสองซึ่งเป็นลายร่วม

จากการศึกษาลายสานบ้านทะเลน้อย จะเห็นได้ว่า ลายสานของบ้านทะเลน้อยนั้นมีความแตกต่างกับลายสานของบ้านทอนอย่างชัดเจน ในด้านการผูกลายที่มีความต่อเนื่องและสวยงามของบ้านทอน ในขณะที่ลายสานของบ้านทะเลน้อยนั้นนิยมการแบ่งแยกเน้นเฉพาะลายดอกที่มีความหลากหลาย ซึ่งถ้าสังเกตจริง ๆ แล้วลายสานของบ้านทอนที่เป็นลายดอกนั้น มีความเหมือนกันกับบ้านทะเลน้อยด้วยเหมือนกัน แต่เป็นการนำลายดอกนั้นมาผสมผสานและต่อลายออกมาเป็นลายสานประดิษฐ์หรือลายสานพัฒนาใหม่ ๆ ขึ้นมาซึ่งทำให้สวยงามและดูละเอียดกว่าลายสานบ้านทะเลน้อย โดยเฉพาะเมื่อนำมาสานเป็นผลิตภัณฑ์ประเภทเสื้อรุ่นใหม่ จะเห็นความแตกต่างของลายสานทั้งสองแหล่งได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

รูปแบบผลิตภัณฑ์กระจุบบ้านทะเลน้อย

หัตถกรรมกระจุบบ้านทะเลน้อยแต่เดิมเป็นหัตถกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน เช่นเดียวกับหัตถกรรมประเภทอื่น ๆ หัตถกรรมกระจุบที่นำมาใช้สอยในชีวิตประจำวันของชาวบ้านทะเลน้อย เช่น เสื่อสำหรับรองนั่ง รองนอน กระสอบสำหรับใส่สิ่งของต่าง ๆ จำพวก ข้าวเปลือก ข้าวสาร ไร่ข้าว และของแห้งอื่น ๆ กระสอบหมากสำหรับใส่หมากพลู เป็นต้น ระยะเวลาการสร้างรูปแบบของผลิตภัณฑ์กระจุบสำหรับใช้ในชีวิตประจำวันค่อย ๆ ขยายกว้างออกไป เช่น ทำเป็นหมวกกันแดด พัด และที่ใส่ของจดหมาย เป็นต้น ส่วนความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบผลิตภัณฑ์มักจะขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เข้าไปมีส่วนผลักดันให้รูปแบบผลิตภัณฑ์เปลี่ยนแปลงไป เช่น ความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ ที่ต้องการผลิตให้ได้จำนวนมาก ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เห็นได้ชัดหากมองจากอดีตถึงปัจจุบัน จากเดิมหัตถกรรมกระจุบถูกผลิตขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน ปัจจุบันเมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปการผลิตหัตถกรรมกระจุบของชาวบ้านทะเลน้อยจึงเน้นหนักไปในทางการค้าเนื่องจากชาวบ้านทะเลน้อยหันมาประกอบการผลิตหัตถกรรมกระจุบเป็นอาชีพหลัก เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ชุมชน จึงได้มีการรวมกลุ่มจัดตั้งกลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมกระจุบขึ้น ทำให้รูปแบบ

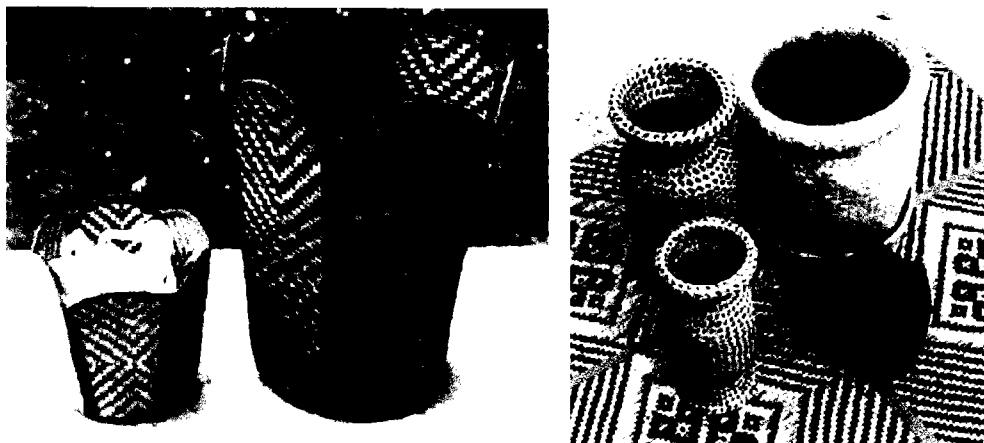
ผลิตภัณฑ์กระจุบบ้านทะเลน้อยพัฒนาขึ้นตามสภาพความต้องการของตลาดมากยิ่งขึ้น จากการศึกษา รูปแบบผลิตภัณฑ์บ้านทะเลน้อย สามารถแยกได้ 2 แบบ ดังนี้

1. ผลิตภัณฑ์กระจุบบนแบบดั้งเดิม ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้จะสานด้วยลายสองตลอด และใช้เส้นตอก กระจุบที่ไม่ย้อมสี ผลิตภัณฑ์แบบดั้งเดิมของบ้านทะเลน้อย เช่น เสื่อกระจุบบนแบบดั้งเดิม สบั้งกระจุบ สบอบ หมากกระจุบ สบอบหมวกกระจุบ เป็นต้น

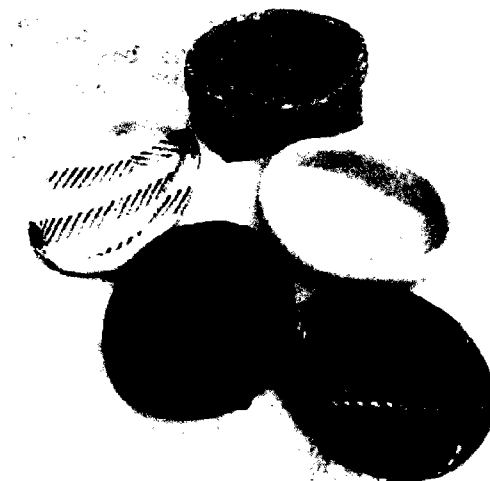
2. ผลิตภัณฑ์กระจุบบนแบบพัฒนา ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้จะสานเป็นลวดลายต่าง ๆ โดยใช้กระจุบที่ย้อมสี เพื่อให้ลวดลายเด่นชัดและสวยงาม ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้รูปแบบจะต้องเป็นไปตามความต้องการของตลาด มีพ่อค้า แม่ค้าคนกลางมาสั่งให้ทำพร้อมทั้งกำหนดรูปแบบและลวดลายมาให้ด้วย เพราะฉะนั้นรูปแบบ จะต้องสนองความต้องการของตลาดได้ การทำงานก็มีการแบ่งขั้นตอนการทำ แต่เดิมผู้ผลิตจะผลิตครบทุก ขั้นตอนจนสำเร็จเป็นชิ้นผลิตภัณฑ์ แต่ปัจจุบันมีการแบ่งหน้าที่กันแยกขาดจากกัน เช่น ผู้นำวัสดุกลุ่มหนึ่ง ผู้ผลิตหรือผู้สานกลุ่มหนึ่ง และผู้ประกอบรูปลักษณะผลิตภัณฑ์กลุ่มหนึ่ง เป็นการผลิตที่มุ่งให้ได้จำนวนมาก การผลิตหัตถกรรมกระจุบเพื่อความต้องการของตลาดนี้ จึงทำให้เกิดผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ ๆ เกิดขึ้นหลากหลาย จากการศึกษา รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมกระจุบบ้านทะเลน้อย พบว่ามีผลิตภัณฑ์แบบพัฒนาดังต่อไปนี้

- 2.1 เสื่อกระจุบที่เป็นผลิตภัณฑ์รุ่นใหม่
- 2.2 เสื่อปูโต๊ะกระจุบ
- 2.3 หมวกกระจุบบนต่าง ๆ
- 2.4 กระเป๋ากระจุบบนต่าง ๆ
- 2.5 พัดกระจุบ
- 2.6 กระบุงกระจุบ , แจกันกระจุบ
- 2.7 ตะกร้ากระจุบ
- 2.8 ฝาชีกระจุบ
- 2.9 ที่ใส่ของจดหมายกระจุบ
- 2.10 ปิ่นโตกระจุบ
- 2.11 ขอบยาสูบกระจุบ
- 2.12 ฝี่เสื่อกระจุบ
- 2.13 ถาดผลไม้กระจุบ
- 2.14 ที่รองแก้ว รองจานกระจุบ
- 2.15 หีบกระจุบ

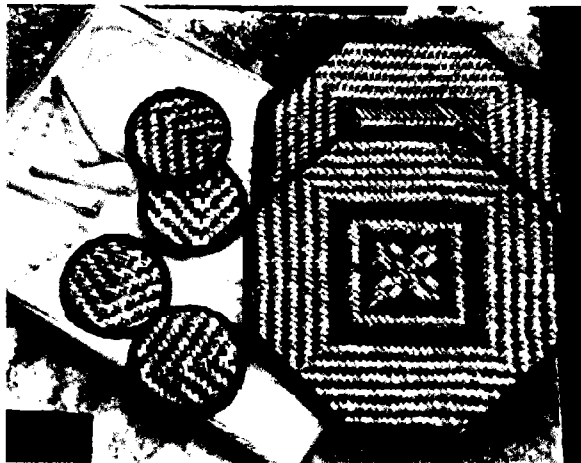
ตัวอย่างรูปแบบผลิตภัณฑ์กระจูดบ้านทะเลน้อย

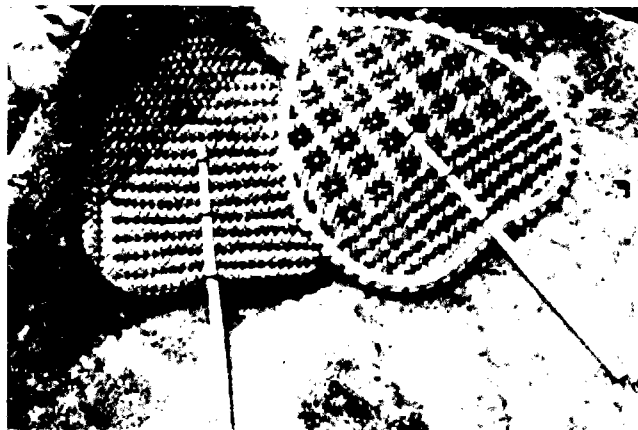
ภาพประกอบ 79 แจกัน , กระบุง , สมุก กระจูด

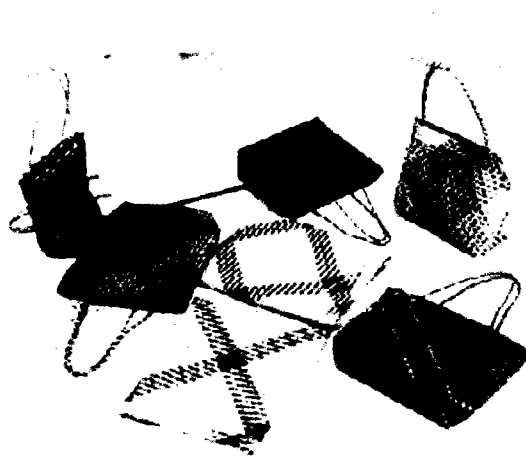
ภาพประกอบ 80 ถาดผลไม้กระจูด

ภาพประกอบ 81 ที่รองแก้ว , ที่รองจานกระจุต

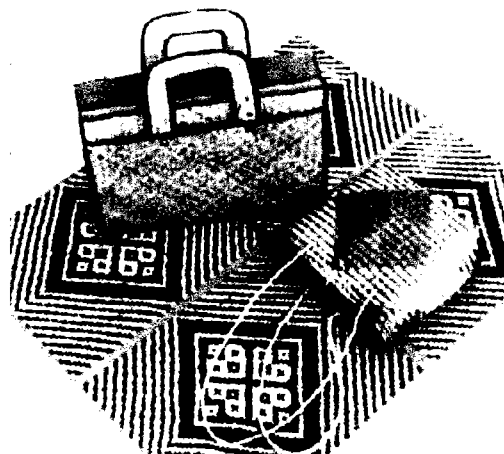
ภาพประกอบ 82 พัดกระจุต

ภาพประกอบ 83 กระเป๋ากะจูด แบบที่ 1

ภาพประกอบ 84 กระเป๋ากะจูด แบบที่ 2

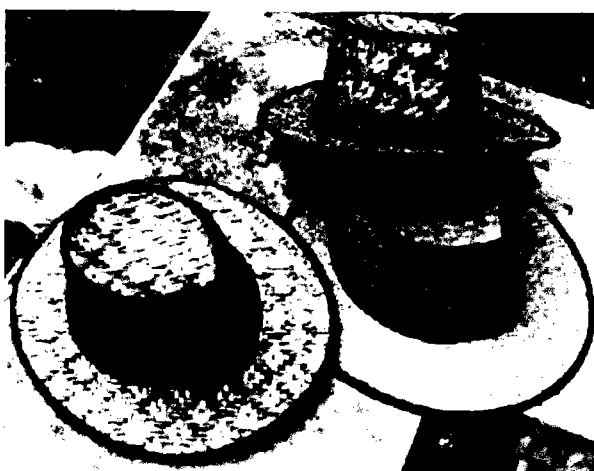
ภาพประกอบ 85 กระเป๋ากะจูด แบบที่ 3

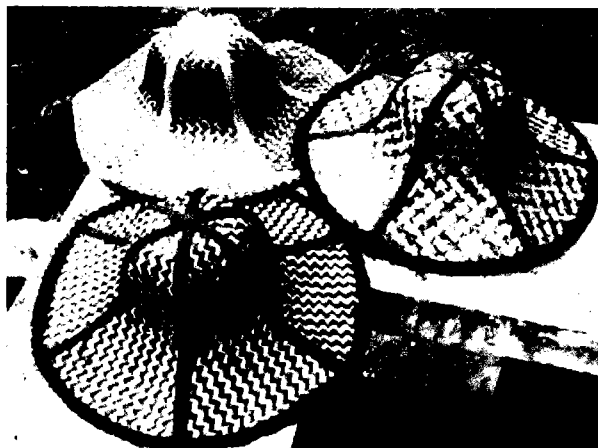
ภาพประกอบ 86 กระเป๋ากะจูด แบบที่ 4

ภาพประกอบ 87 เสื้อผ้าได้ะ กระจุค

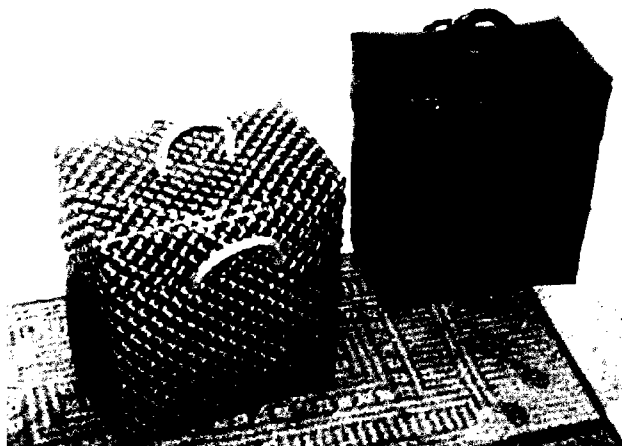
ภาพประกอบ 88 หมวกกระจุคชาย

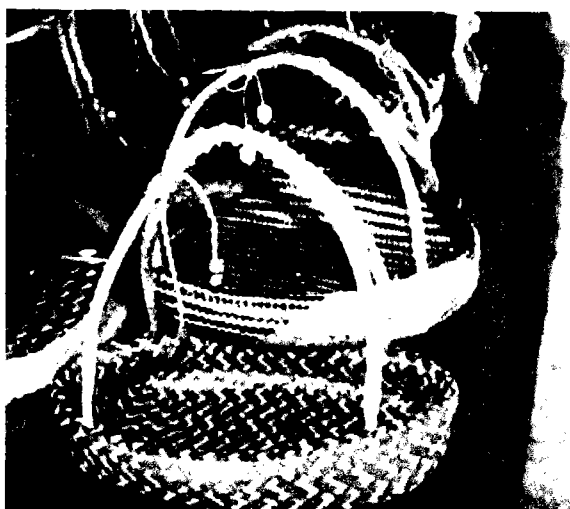
ภาพประกอบ 89 หมวกกระจูดหญิง

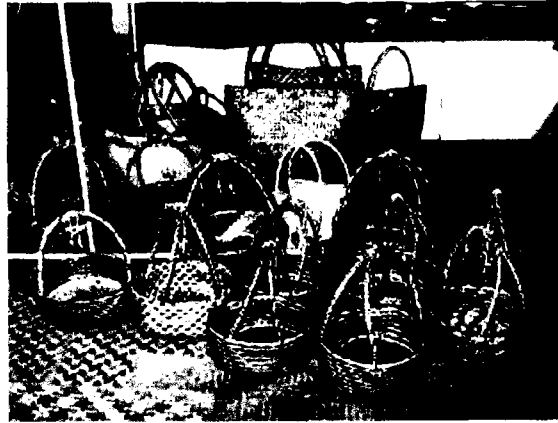
ภาพประกอบ 90 ตะกร้าผ้ากระจูด

ภาพประกอบ 91 หีบกระจุย

ภาพประกอบ 92 ตะกร้ากระจุย แบบที่ 1

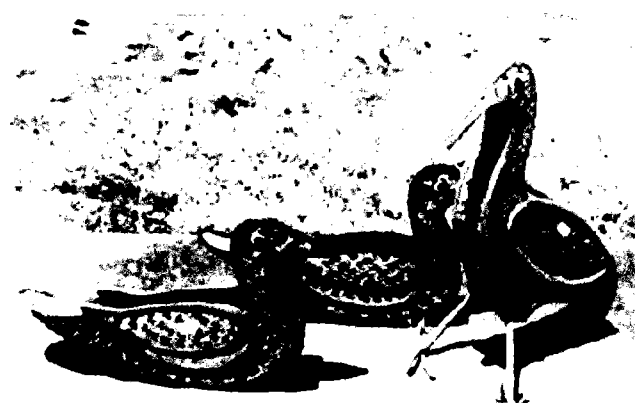
ภาพประกอบ 93 ตะกร้ากระจูด แบบที่ 2

ภาพประกอบ 94 เสื่อกระจูดแบบดั้งเดิม และรุ่นใหม่

ภาพประกอบ 95 ที่ใส่ของจดหมาย แบบที่ 1

ภาพประกอบ 96 ที่ใส่ของจดหมาย แบบที่ 2 (รูปนก)

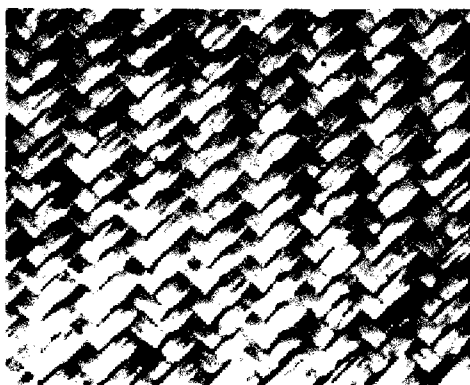
จากการศึกษารูปแบบผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมกระจูดบ้านทะเลน้อยพบว่า ผลิตภัณฑ์กระจูดบ้านทะเลน้อยมีผลิตภัณฑ์แบบพัฒนามากมาย ซึ่งรูปแบบนั้นสนองความต้องการของตลาด อีกทั้งรูปแบบผลิตภัณฑ์ยังมีมากกว่าผลิตภัณฑ์กระจูดที่บ้านทอน จังหวัดนราธิวาส แต่รูปแบบผลิตภัณฑ์แบบดั้งเดิมนั้นมีความคล้ายคลึงกัน นั่นก็คือผลิตภัณฑ์จำพวก เสื่อกระจูดแบบดั้งเดิมที่ไม่นิยมการย้อมสี สบั้งกระจูด สบหมาก กระจูด สบหมากกระจูด เป็นต้น แต่ปัจจุบันผลิตภัณฑ์กระจูดบ้านทะเลน้อยแบบดั้งเดิมนั้นไม่นิยมผลิตแล้ว เนื่องจากไม่เป็นที่ต้องการทางการตลาด ซึ่งผิดกับผลิตภัณฑ์กระจูดบ้านทอน ซึ่งยังคงผลิตผลิตภัณฑ์กระจูดแบบดั้งเดิมอยู่ เพียงแต่ลดขนาดหรือเพิ่มขนาดของผลิตภัณฑ์ และการใช้เส้นตอกที่ย้อมสีสานเป็นลวดลายเพื่อความสวยงามขึ้น

หัตถกรรมกระจูดบ้านปอกรัง ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ลายสานกระจูดบ้านปอกรัง

หัตถกรรมกระจูดบ้านปอกรัง เป็นแหล่งผลิตหัตถกรรมกระจูดที่ยังไม่พัฒนาไปมากเหมือนกับที่บ้านทอนและบ้านทะเลน้อย เนื่องจากอาชีพในการทำหัตถกรรมกระจูดของชาวบ้านปอกรังนั้นไม่ได้ทำกันเป็นอาชีพหลัก อาชีพหลักของชาวบ้านปอกรังนั้นคือการทำสวนยางพาราและสวนผลไม้ ซึ่งผิดกับชาวบ้านทอน และบ้านทะเลน้อย ซึ่งผลิตงานหัตถกรรมกระจูดเป็นอาชีพหลัก ด้วยเหตุผลนี้ ลายสานของชาวบ้านปอกรังจึงมีไม่มากนัก จากการศึกษาลายสานกระจูดบ้านปอกรังพบว่ามียลายสานต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. ลายสานแบบดั้งเดิม ลายสานแบบดั้งเดิมที่ปรากฏในหัตถกรรมกระจูดบ้านปอกรังมีเพียงลายเดียวเท่านั้น คือ ลายสอง โดยใช้สานผลิตภัณฑ์ประเภทดั้งเดิม เช่น เสื่อ และกระสอบ เป็นต้น จากลายสองที่เคยสานผลิตภัณฑ์ประเภทเสื่อ และกระสอบเพียงอย่างเดียวในตอนแรก ต่อมาจึงได้มีการสานขึ้นรูปเป็นผลิตภัณฑ์ในรูปแบบอื่น ๆ ได้อีก เช่น หมวกกระเป่า เป็นต้น ซึ่งใช้เป็นสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันมาหลายชั่วอายุคน และได้ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพประกอบ 97 ลายสานแบบดั้งเดิม (ลายสอง)

2. ลายสานประดิษฐ์ ผลจากการศึกษาลายสานบ้านป๋อกรังพบว่า มีลายสานประดิษฐ์อยู่เพียงไม่กี่ลายเท่านั้น มีไม่มากเหมือนกับลายสานกระจุบบ้านทะเลน้อย แต่ลายสานบ้านป๋อกรังบางลายมีความเหมือนและคล้ายคลึงกับบ้านทะเลน้อยทั้งลักษณะของลายสานและชื่อเรียกลายสาน ลายสานประดิษฐ์บ้านป๋อกรังมีดังนี้

2.1 ลายลูกกบ

2.2 ลายสองสลับสี

2.3 ลายดอกพิกุล

2.4 ลายกลีบตาเล็ก

2.5 ลายสก็อต

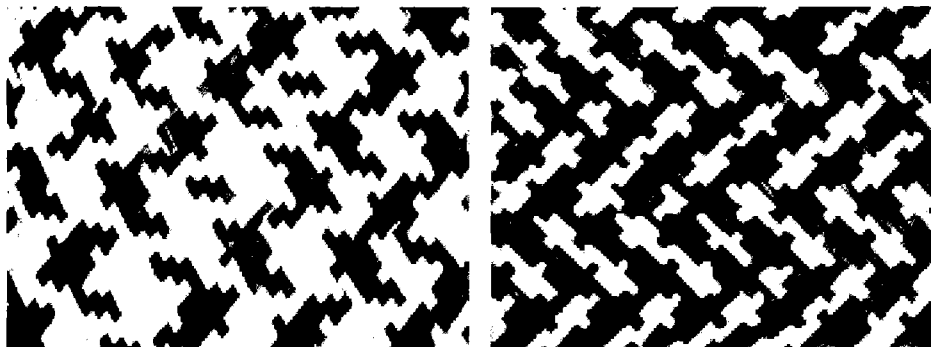
2.6 ลายลูกศร

2.7 ลายดอกจัน

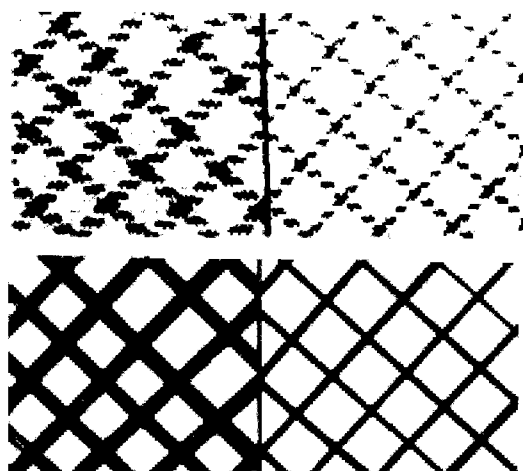
2.8 ลายเข็นคร

2.9 ลายวงแหวน

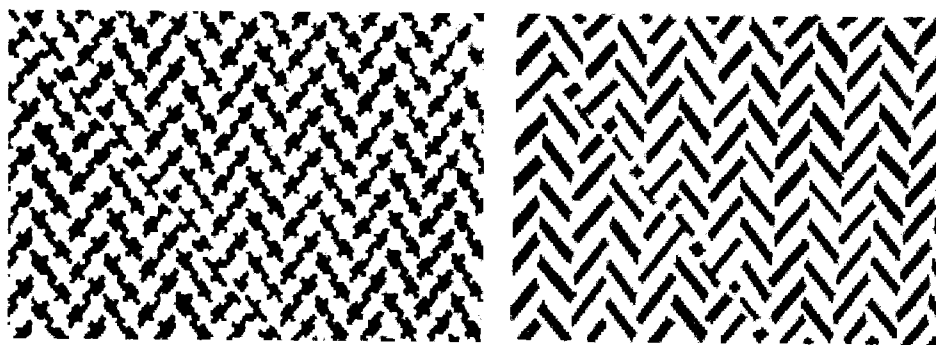
ตัวอย่างลายสานประดิษฐ์บ้านป๋อกรัง

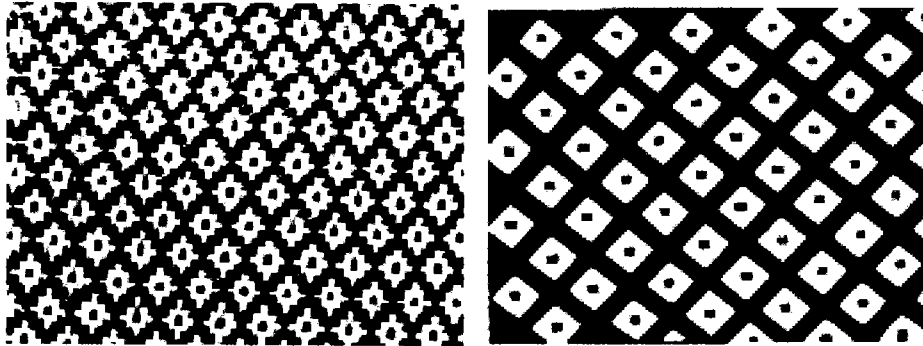
ภาพประกอบ 98 ลายลูกกบ

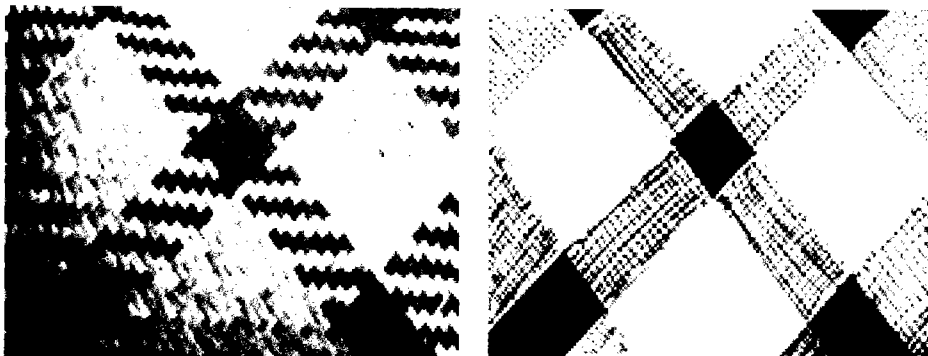
ภาพประกอบ 99 ลายสองสลับสี แบบที่ 1 และ 2

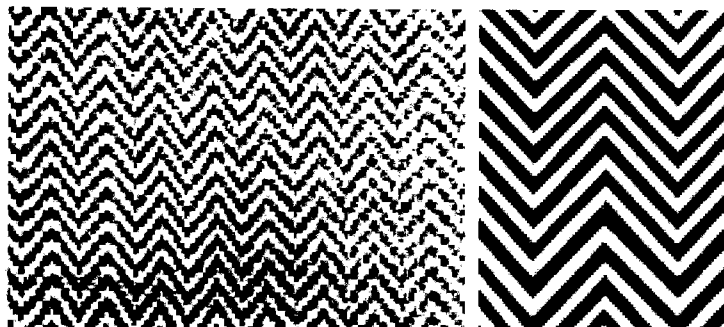
ภาพประกอบ 100 ลายสองสลับสี แบบที่ 3

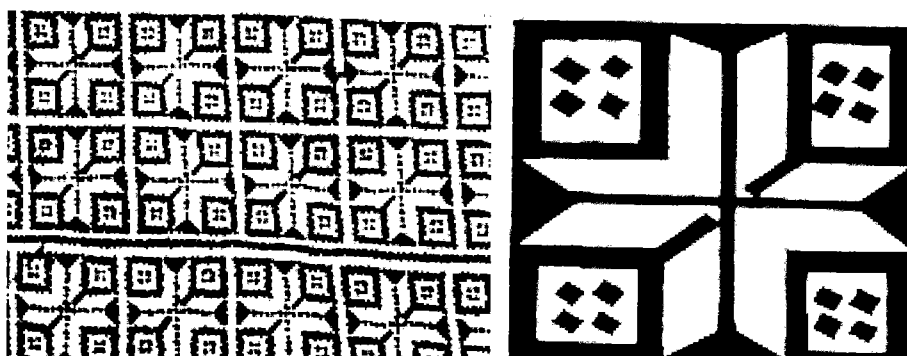
ภาพประกอบ 101 ลายดอกพิกุล

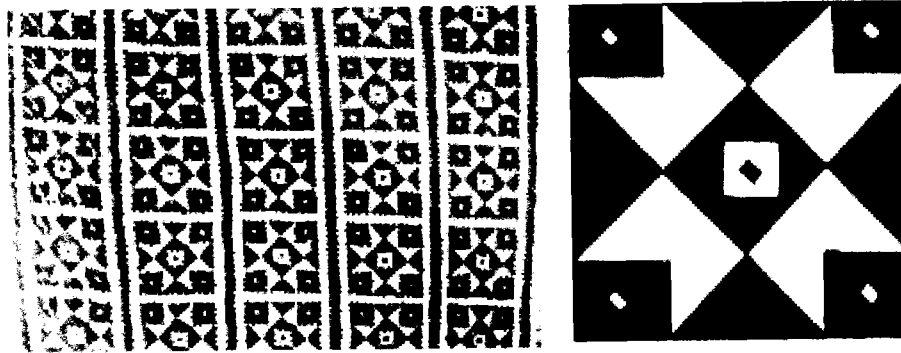
ภาพประกอบ 102 ลายสก็อต

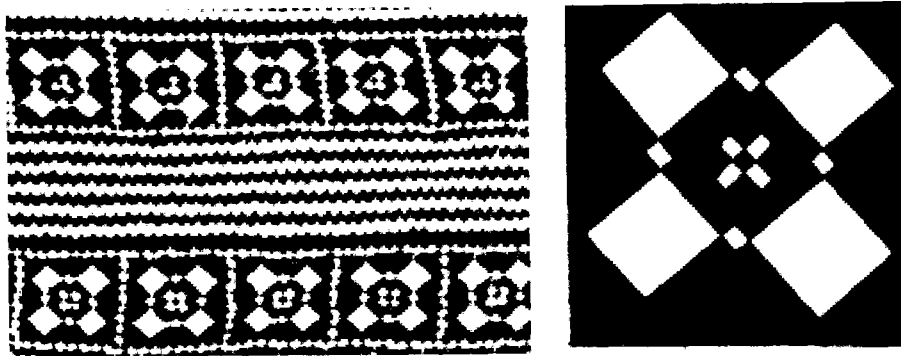
ภาพประกอบ 103 ลายกลับ (ตาเล็ก)

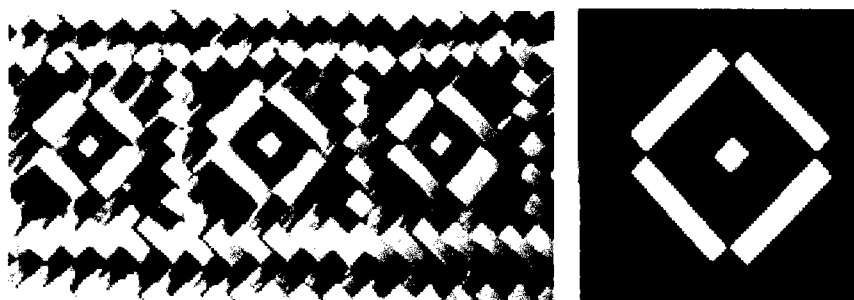
ภาพประกอบ 104 ลายลูกศร

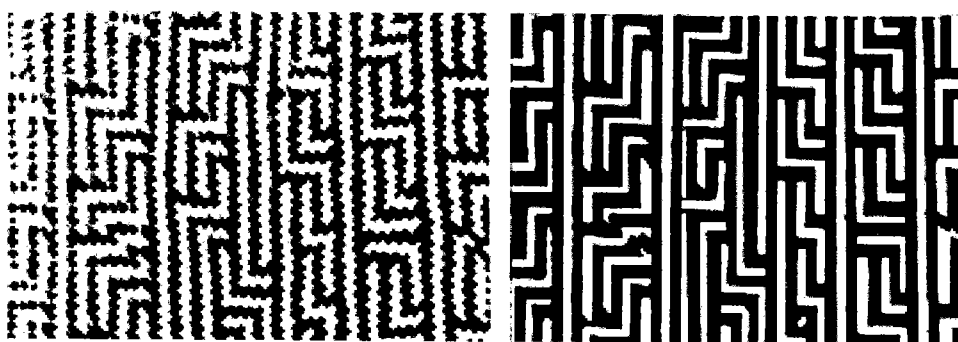
ภาพประกอบ 105 ลายดอกจัน

ภาพประกอบ 106 ลายวงแหวน แบบที่ 1

ภาพประกอบ 107 ลายวงแหวน แบบที่ 2

ภาพประกอบ 108 ลายเข็มนาฬิกา

จากการศึกษาลายसानบ้านปอกรัง จะเห็นได้ว่า ลายสานหัตถกรรมกระจุ๊ดบ้านปอกรังนั้น มีความคล้ายคลึงกับลายสานบ้านทะเลน้อยเป็นอย่างมาก แต่ลายสานของบ้านปอกรังมีไม่มากเท่าลายสานของบ้านทะเลน้อย ลายสานของบ้านปอกรังมีเพียงประมาณ 10 ลายเท่านั้น ในขณะที่ลายสานบ้านทะเลน้อยมีมากกว่า 30 ลาย ทั้งนี้เนื่องมาจากหัตถกรรมกระจุ๊ดบ้านปอกรังมีการพัฒนาที่ช้ากว่าบ้านทะเลน้อยเนื่องจากเหตุผลทางเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพเป็นหลัก ชาวบ้านปอกรังไม่ได้ทำหัตถกรรมกระจุ๊ดเป็นอาชีพหลัก แต่ทำเพื่อเป็นอาชีพเสริม อาชีพหลักคือการทำสวนยางพารา และสวนผลไม้ ซึ่งแตกต่างกับชาวบ้านทะเลน้อย และชาวบ้านทอน ซึ่งทำอาชีพการผลิตหัตถกรรมกระจุ๊ดเป็นอาชีพหลัก ลายสานของบ้านปอกรังจึงยังไม่ค่อยได้รับการพัฒนา เพราะเวลาในการเรียนรู้หัตถกรรมจักสานเป็นลวดลายใหม่ ๆ มีจำกัด และเหตุผลที่ลายสานของบ้านปอกรังมีความคล้ายคลึงกับบ้านทะเลน้อยนั้น สืบเนื่องมาจากแต่เดิมลายสานของชาวบ้านปอกรังมีเพียงแค่ลายสองซึ่งเป็นลายพื้นฐานที่ชาวบ้านทำกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เพื่อใช้ในการเกษตร จักสานเป็นเสื่อ กระสอบ กระบุงต่าง ๆ ต่อมาเมื่อหัตถกรรมกระจุ๊ดของบ้านทะเลน้อยได้รับการพัฒนามาจนมีชื่อเสียง และสร้างรายได้ให้กับชุมชน ชาวบ้านปอกรังจึงมีความสนใจที่จะผลิตหัตถกรรมกระจุ๊ดเพื่อสร้างรายได้บ้างเป็นอาชีพเสริม อีกทั้งต่อมาหน่วยงานของรัฐได้เข้ามามีบทบาทในการเผยแพร่ความรู้ในเรื่องงานจักสานเพื่อส่งเสริมเป็นงานหัตถกรรมที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน จึงส่งครูเข้ามาสอนตามแหล่งผลิต ซึ่งก็นำเอาลายสานของชาวบ้านทะเลน้อย มาสอนให้กับชาวบ้านปอกรังในเบื้องต้น เนื่องจากบ้านทะเลน้อยได้พัฒนาลวดลายเกิดขึ้นมากแล้ว แต่ลายสานของบ้านปอกรังยังคงพัฒนาได้ไม่มากเท่าที่ควรเนื่องจากเหตุผลดังกล่าว

รูปแบบผลิตภัณฑ์กระจูดบ้านปอกรัง

จากการศึกษาพบว่า ผลิตภัณฑ์กระจูดบ้านปอกรังนั้นสามารถแบ่งได้เป็น 2 แบบเหมือนกับผลิตภัณฑ์กระจูดบ้านทะเลน้อยคือ แบบดั้งเดิม และแบบพัฒนา โดยผลิตภัณฑ์แบบดั้งเดิมนั้นจะสานด้วยลายสองตลอดและไม่นิยมย้อมสี แต่ปัจจุบันไม่ค่อยมีการผลิตแล้วเนื่องจากเป้าหมายของการผลิตในยุคแรกเพียงเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันจึงไม่คำนึงถึงความสวยงามมากนัก ทำให้ผลิตภัณฑ์แบบดั้งเดิมนี้อาจไม่เป็นที่นิยมในปัจจุบันที่เน้นถึงความสวยงามเป็นหลักประโยชน์ใช้สอยเป็นรอง

ผลิตภัณฑ์ประเภทดั้งเดิมของบ้านปอกรังมีดังนี้

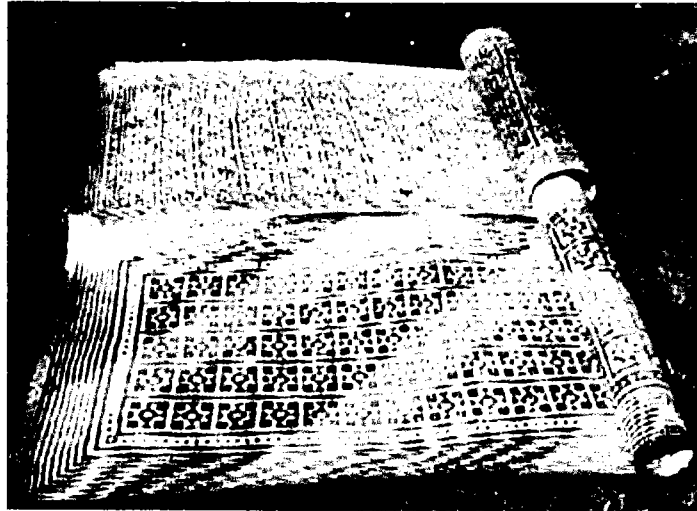
1. เสื่อกระจูดแบบดั้งเดิม ซึ่งไม่นิยมย้อมสีกระจูด ไม่มีการเล่นลวดลาย
2. สอบนั่งกระจูด เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้ใส่ข้าวเปลือก ข้าวสาร รำข้าว และของแห้งอื่น ๆ
3. สอหมากกระจูด เป็นผลิตภัณฑ์ที่เอาไว้ใส่หมากพลู สามารถพกติดตัวได้สะดวก
4. สอหมกกระจูด เป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำขึ้นเพื่อใส่ของเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ด้าย เข็มเย็บผ้า ยาสูบ

ยาสามัญประจำบ้าน เป็นต้น

ผลิตภัณฑ์แบบพัฒนา ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้จะสานเป็นลวดลายต่าง ๆ โดยใช้กระจูดที่ย้อมสีเพื่อทำให้ลวดลายเด่นชัดและสวยงาม จากการศึกษารูปแบบผลิตภัณฑ์กระจูดบ้านปอกรังพบว่า มีผลิตภัณฑ์แบบพัฒนาดังนี้

1. เสื่อกระจูดรุ่นใหม่
2. ถาดผลไม้กระจูด
3. กระปุกกระจูด
4. แผ่มีใส่เอกสารกระจูด
5. หมอนกระจูด
6. กระบุงกระจูด
7. หมวกกระจูด
8. กระเป๋ากระจูดแบบต่าง ๆ
9. ตะกร้ากระจูด
10. แจกันกระจูด

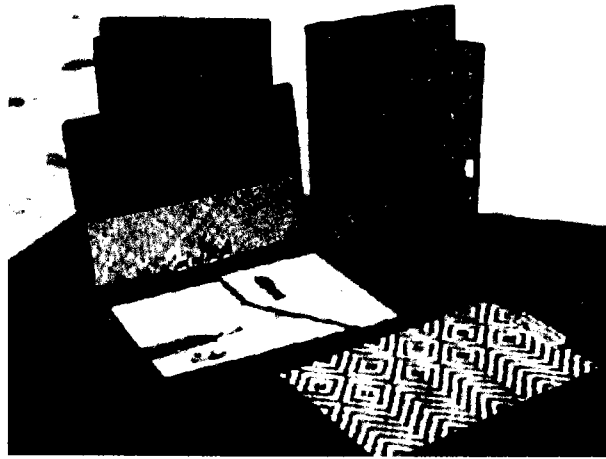
ตัวอย่างผลิตภัณฑ์กระจูด แบบพัฒนา

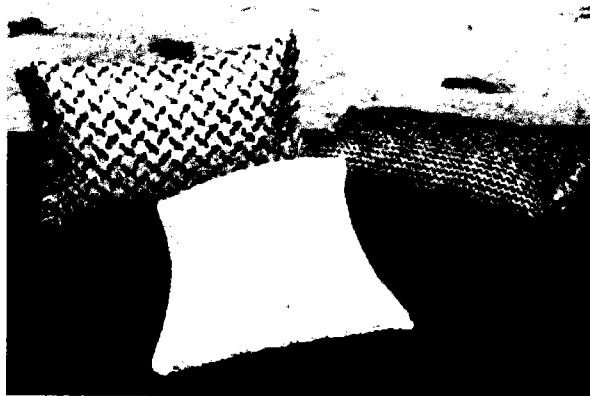
ภาพประกอบ 109 เสื่อกระจูดลายดอก (เสื่อกระจูดรุ่นใหม่)

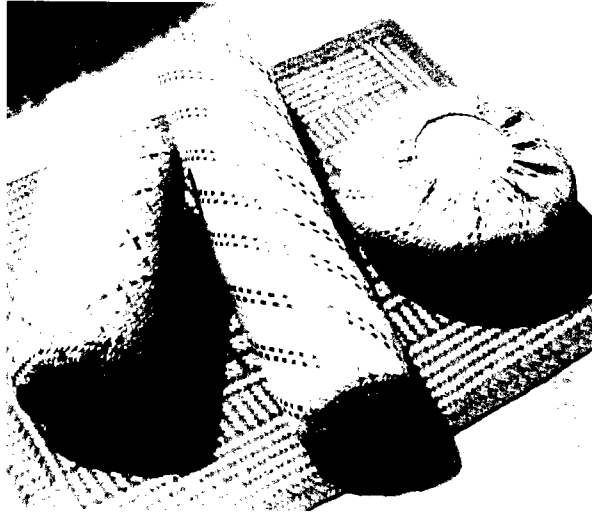
ภาพประกอบ 110 ถาดผลไม้และกระจูด

ภาพประกอบ 111 แฟ้มใส่เอกสารกระจุย

ภาพประกอบ 112 หมอนกระจุย แบบที่ 1

ภาพประกอบ 113 หมอนกระจุย แบบที่ 2

ภาพประกอบ 114 กระบุง หรือถังกระจุย

ภาพประกอบ 115 ถาดผลไม้กระจุย

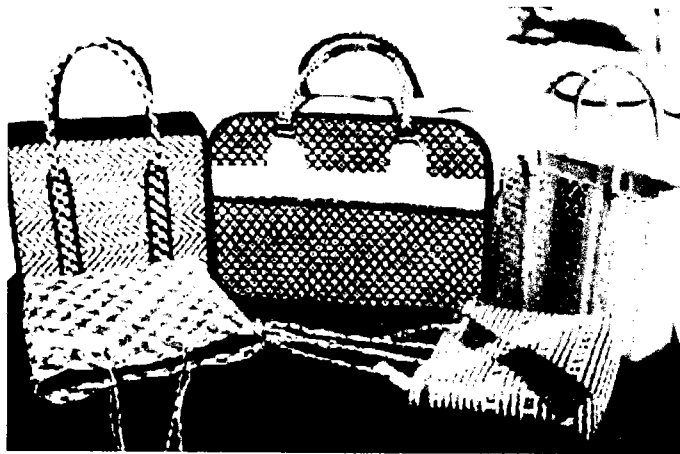
ภาพประกอบ 116 หมวกกระจุย

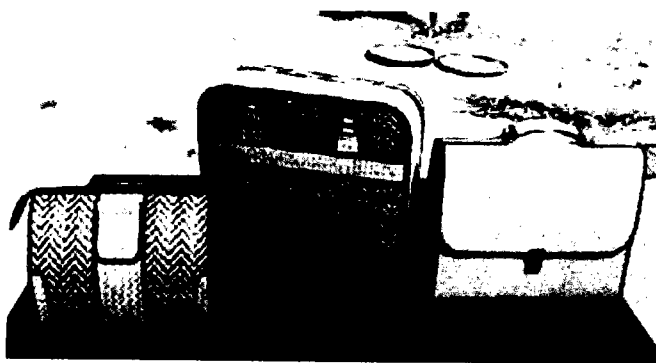
ภาพประกอบ 117 แจกันกระจุต

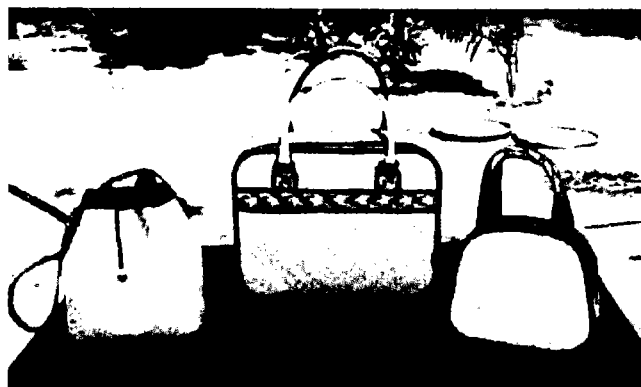
ภาพประกอบ 118 ตะกร้ากระจุต

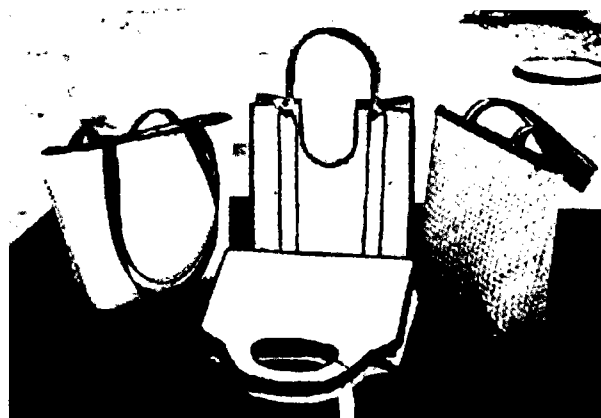
ภาพประกอบ 119 กระเป๋ากระจูด แบบที่ 1

ภาพประกอบ 120 กระเป๋ากระจูด แบบที่ 2

ภาพประกอบ 121 กระเป๋ากระจูด แบบที่ 3

ภาพประกอบ 122 กระเป๋ากระจูด แบบที่ 4

จากการศึกษารูปแบบผลิตภัณฑ์กระจุดบ้านบ่อกรัง จะเห็นได้ว่า ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ นั้นนอกเหนือจากผลิตภัณฑ์แบบดั้งเดิมแล้ว มีผลิตภัณฑ์กระจุดแบบพัฒนาเกิดขึ้นมากมาย อาจจะไม่มากเท่าผลิตภัณฑ์ของบ้านทะเลน้อย รูปแบบของผลิตภัณฑ์บ้านบ่อกรังนั้นบางชิ้นอาจจะเหมือนกันกับบ้านทะเลน้อย แต่หลายชิ้นก็แตกต่างกันโดยสิ้นเชิงอาจจะเป็นผลิตภัณฑ์ประเภทเดียวกันแต่รูปแบบต่างกัน เช่น ผลิตภัณฑ์ประเภทกระเป๋าหมวก เป็นต้น แต่ผลิตภัณฑ์จากกระจุดของบ้านบ่อกรังก็เป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้และชื่อเสียงให้กับชุมชนไม่แพ้กับที่บ้านทอน และบ้านทะเลน้อย เช่นกัน

จากการศึกษาลายสาน และรูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมกระจุดทั้งสามแหล่งผลิต คือ บ้านทอน จังหวัดนราธิวาส บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง และบ้านบ่อกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี จะเห็นได้ว่าแต่ละแหล่งผลิตมีความคล้ายคลึงกัน และมีความแตกต่างกัน ทั้งในเรื่องของลายสาน และรูปแบบผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้เป็นไปด้วยเหตุผลทางด้านต่าง ๆ ประเด็นหนึ่งที่เห็นได้ชัดนั้นก็คือ ความแตกต่างทางลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น หากจะมองในแง่นี้ผู้วิจัยเห็นว่ามีส่วนสำคัญอย่างหนึ่งที่มีผลทำให้ลายสานและรูปแบบผลิตภัณฑ์ของบ้านทอนนั้นแตกต่างกับของบ้านทะเลน้อย และบ้านบ่อกรัง ค่อนข้างชัดเจนในเรื่องของความสวยงามและความละเอียดของลวดลายกระจุด ซึ่งท้องถิ่นบ้านทอนนั้นเป็นชุมชนที่นับถือศาสนาอิสลามทั้งหมด ใช้ภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพปัจจุบันส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการประมง และผลิตหัตถกรรมกระจุด เนื่องจากพื้นที่บ้านทอนอยู่ติดกับทะเล และมีบริเวณที่เป็นพืกระยะธรรมชาติในพื้นที่ใกล้เคียงจำนวนมาก ทางด้านวัฒนธรรมของชุมชนบ้านทอนนั้นชาวบ้านยึดถือและสืบทอดวัฒนธรรมอันอยู่ภายใต้ข้อบัญญัติของศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด เช่น การถือศีลอด (ปอซอ) วันอิฎิ้ลฟิตรี วันอิฎิ้ลอฎฮา ประเพณีศพ ประเพณีแต่งงาน เป็นต้น วัฒนธรรมเหล่านี้ทางศาสนาอิสลามเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อลายสาน และรูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมกระจุดของชาวบ้านทอนทั้งสิ้น หากวิเคราะห์ลายสานของบ้านทอน จะเห็นได้ว่า ลายสานของบ้านทอนนั้นมีลักษณะลวดลายที่ละเอียด ซับซ้อน มีการผูกลายดอกที่สวยงาม ซึ่งหากมองแล้วคล้ายกับลวดลายในงานสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ที่ประดับตกแต่งอยู่ภายในมัสยิด ซึ่งจากการสัมภาษณ์ นางอามีเนาะ สาและ ผู้เป็นประธานกลุ่มหัตถกรรมกระจุดบ้านทอนถึงอิทธิพลทางศาสนาอิสลามว่ามีผลต่อลายสานกระจุดของบ้านทอนหรือไม่ ได้รับคำตอบว่าจริง ๆ แล้วปัจจุบันที่ทำลายสานกันอยู่ไม่ได้มีอิทธิพลทางศาสนาอิสลามเข้ามาเป็นตัวกำหนดว่ารูปแบบของลายสานจะต้องเป็นลายเกี่ยวกับศาสนา เพียงแต่ลายสานหลายลายที่เป็นลายดั้งเดิมได้รับการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษนั้นอาจได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อทางศาสนาอิสลามเข้ามาโดยไม่รู้ตัวเมื่อมีการประดิษฐ์คิดค้นลายสานตั้งแต่บรรพบุรุษ เพราะชุมชนบ้านทอนนั้นยังคงรักษาและสืบทอดประเพณีต่างๆ ไว้อย่างเคร่งครัดจนถึงปัจจุบัน และหัตถกรรมกระจุดก็มีบทบาทในการรับใช้การปฏิบัติประเพณีทางศาสนาอิสลามตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา เช่น การสานเสื่อ เพื่อปูนั่งในมัสยิด หรือการกระทำพิธีกรรมต่าง ๆ ฉะนั้นลายสานของบ้านทอนจึงได้รับการสานหรือพัฒนามาจากการจดจำลวดลายจากการเข้ามัสยิด หรือประเพณีทางศาสนาอิสลาม แล้วเมื่อลงมือสานหรือประดิษฐ์เป็นลวดลายงานหัตถกรรมกระจุด ลายสานของบ้านทอนจึงออกมาลักษณะอย่างที่เราเห็น

เพราะฉะนั้นสิ่งเหล่านี้เองที่ถือว่า ลายसानบ้านทอนนั้นมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากบ้านทะเลน้อยและบ้านปอกรัง ในแง่ของลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ในท้องถิ่นของบ้านทอนอิทธิพลทางศาสนาอิสลามมีส่วนที่ทำให้ลายसानหัตถกรรมกระจุของบ้านทอนนั้นมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกับลายบ้านทะเลน้อย และบ้านปอกรัง ซึ่งเป็นชาวพุทธ ลวดลายในงานจักสานกระจุของบ้านทะเลน้อยและบ้านปอกรังมิได้มีอิทธิพลมาจากลวดลายทางพุทธศาสนา แต่ได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ รอบตัว เช่น ดอกไม้ สัตว์ ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น ลักษณะเฉพาะที่กล่าวมา เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเพณีทางศาสนา หรือสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ ที่ส่งผลต่อลายสาน และรูปแบบหัตถกรรมกระจุ อันที่จะทำให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นที่ทำให้ผลิตภัณฑ์หรือลายสานของท้องถิ่นนั้นแตกต่างจากที่อื่น แต่หากจะมาวิเคราะห์ในตัวผลงานหัตถกรรมกระจุทั้งสามแหล่งผลิตแล้ว ผู้วิจัยสามารถเปรียบเทียบผลงานหัตถกรรมกระจุของทั้งสามแหล่งผลิตได้ดังนี้

ตาราง 3 เปรียบเทียบผลงานหัตถกรรมกระจุทั้งสามแหล่งผลิต

แหล่งผลิตหัตถกรรมกระจุ	ลายสาน	รูปแบบผลิตภัณฑ์
บ้านทอน จังหวัดนราธิวาส	1. มีลายสานดั้งเดิม 15 ลาย และยังมีลายสานประดิษฐ์อีกหลายลาย 2. ลายสานมีลักษณะเฉพาะตามอิทธิพลทางศาสนาอิสลาม	1. มีผลิตภัณฑ์แบบดั้งเดิม และแบบพัฒนาหลากหลายชนิด และยังคงผลิตผลิตภัณฑ์แบบดั้งเดิมจำหน่ายอยู่เพียงแต่ลดขนาดและเพิ่มสีสันในลายสานเข้าไป
บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง	1. มีลายสานดั้งเดิม 1 ลาย คือลายสอง และมีลายสานประดิษฐ์มากกว่า 30 ลาย 2. ลายสานมีอิทธิพลตามสิ่งแวดล้อม ไม่มีอิทธิพลทางศาสนา	1. มีผลิตภัณฑ์แบบดั้งเดิมและแบบพัฒนามากกว่า 15 ชนิด ผลิตภัณฑ์หลากหลายรูปแบบ
บ้านปอกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี	1. มีลายสานดั้งเดิม 1 ลาย คือลายสอง และมีลายสานประดิษฐ์อีก 9 ลาย	1. มีผลิตภัณฑ์แบบดั้งเดิมและแบบพัฒนามากกว่า 10 ชนิด ผลิตภัณฑ์หลากหลายรูปแบบ

ตาราง 3 (ต่อ)

แหล่งผลิตหัตถกรรมกระจูด	ลายสาน	รูปแบบผลิตภัณฑ์
บ้านทอน จังหวัดนราธิวาส	3. มีลักษณะลายที่สวยงาม ละเอียด มีการผูกลายที่ลักษณะใช้ ลายร่วมหลายลาย ประดิษฐ์เป็น ลายใหม่	2. การผลิตหัตถกรรมกระจูดไม่มี การใช้เครื่องจักร ใช้ฝีมือคนอย่าง เดียว ได้งานที่ประณีต ไม่มีเศษ วัสดุอื่นมาประกอบ
บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง	3. มีลายสองเป็นลายร่วมในลาย ดอกอื่น ๆ เกือบทุกลาย	2. ผลิตภัณฑ์ใช้เครื่องจักรในการ ประกอบ มีเศษผ้าและพลาสติก ประกอบตกแต่งเป็นผลิตภัณฑ์ ด้วย
บ้านบ่อกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี	2. ลายสานมีอิทธิพลตามสิ่งแวดล้อม ไม่มีอิทธิพลทางศาสนา 3. มีลายสองเป็นลายร่วมในลาย ดอกอื่น ๆ เกือบทุกลาย	2. ใช้เครื่องจักรบ้างในการประกอบ เป็นผลิตภัณฑ์ มีเศษผ้า ประกอบด้วย

จากตารางการเปรียบเทียบนั้นจะเห็นได้ว่าทั้งสามแหล่งผลิตหัตถกรรมกระจูด มีความเหมือนและแตกต่างกัน แต่ที่เห็นกันชัดเจนในเรื่องของลายสานนั้น บ้านทอน จังหวัดนราธิวาส จะมีความชัดเจนในเรื่องของลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นที่มีอิทธิพลทางศาสนาอิสลาม ส่งผลให้ลายสานมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นและแตกต่างออกไปจากบ้านทะเลน้อย และบ้านบ่อกรัง โดยบ้านทะเลน้อยและบ้านบ่อกรังนั้น มีความใกล้เคียงกันมากทั้งลายสานและรูปแบบผลิตภัณฑ์ แต่ทั้งลายสานและรูปแบบผลิตภัณฑ์ของบ้านทะเลน้อย มีการเติบโตและพัฒนาไปมากกว่าบ้านบ่อกรัง จะเห็นได้จากมีลายสานที่มากกว่า และมีรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายกว่า

สิ่งที่ทั้งสามแหล่งผลิตนี้มีความเหมือนกันอีกอย่างหนึ่งก็คือในเรื่องของลายสาน ทั้งสามแหล่งผลิตมีการใช้ลายสองเป็นลายร่วมในลายอื่น ๆ เหมือนกัน และอาจมีมากกว่าลายสอง หรือในลายประดิษฐ์ 1 ลายอาจมีลายอื่น ๆ ผสมผสานอยู่มากกว่า 2 ลาย

หัตถกรรมกระจูดนอกจากจะถูกผลิตขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยแล้ว ผู้ทำหรือผู้ผลิตก็มีได้มองข้ามเรื่องความงามไป หากแต่ได้พิจารณาถึงรูปทรงและความงดงามนำไปประกอบไปด้วย และยังช่างผู้ทำมีประสบการณ์จนเกิดความชำนาญมากขึ้นแล้ว ก็จะแสดงฝีมือให้ปรากฏทางศิลปะเกิดเป็นคุณค่าด้านความงามออกมา ดังจะเห็นได้ว่างานหัตถกรรมที่มีคุณภาพในการใช้สอยที่ดีมักจะมี ความงามและคุณค่าทางศิลปะประกอบไปด้วยอย่างแยกไม่ออก หากพิจารณาจากองค์ประกอบของสุนทรียภาพ ดังที่วินูลย์ ลีสุวรรณ (2527 : 56) ได้กล่าวไว้พอสรุปได้ดังนี้ การประเมินคุณค่าด้านความงามทางศิลปะ ประกอบด้วย ความสมดุล สัดส่วน จังหวะ ความประสานกลมกลืน ความขัดแย้ง และจุดเด่นในงานศิลปะ ซึ่งจากการศึกษาคุณค่าด้านความงามของงานหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิต พอสรุปได้ว่ามีมีลักษณะที่ไม่แตกต่างกันดังนี้

1. ความสมดุล จากการศึกษารื่องความสมดุลในงานหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิต โดยพิจารณาจากรูปทรง เส้นรอบนอก โครงสร้าง ลวดลาย ตลอดจนถึงวัสดุที่ใช้ พบว่าเป็นแบบสมดุลชนิดที่สองข้างเท่ากัน ทั้งในด้านรูปทรง โครงสร้าง ลวดลาย และวัสดุที่ใช้ ตัวอย่างเช่น การสานเสื่อ ชาวบ้านทั้งสามแหล่งผลิตจะใช้วิธีวางเส้นตอกสลับส่วนโคนและส่วนปลายที่ละเส้น เพื่อให้ริมทั้งสองด้านได้ขนาดที่เท่ากัน มีรูปทรงที่ดีเนื่องจากส่วนโคนและส่วนปลายต้นกระจูดมีขนาดไม่เท่ากัน

2. สัดส่วน จากการศึกษาสัดส่วนในงานหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิต พบว่าสัดส่วนของงานหัตถกรรมจะสัมพันธ์กับลวดลาย โครงสร้าง และรูปทรงของชิ้นงานก็มีขนาดที่เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย เช่น กระเป๋าถือสตรี เสื่อ หมวก เป็นต้น

3. จังหวะ จากการศึกษางานหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิต ในส่วนของจังหวะหรือช่วงจังหวะ พบว่าในเรื่องของการวางลวดลายนั้น มีการวางลวดลายให้มีจังหวะสัมพันธ์กันโครงสร้างให้มากที่สุด

4. ความประสานกลมกลืน จากการศึกษางานหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิตในเรื่องแง่ความประสานกลมกลืน พบว่างานหัตถกรรมทั้งสามแหล่งผลิตมีความประสานกลมกลืนกันด้วย รูปทรง ลวดลาย และรูปลักษณะ

5. ความขัดแย้ง จากการศึกษางานหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิตในเรื่องความขัดแย้ง พบว่ายังไม่เกิดความขัดแย้งมากนัก จะมีบ้างก็ในส่วนของการเลือกใช้สีที่บางสีมีความแย้งลักษณะความเด่นชัดของลวดลาย และการใช้เชือกพลาสติกเข้าไปประกอบเป็นชิ้นผลิตภัณฑ์ ที่พบจะเป็นที่บ้านทะเลน้อย เช่นการนำเชือกพลาสติกไปประกอบเป็นสายกระเป๋ากระจูด

6. จุดเด่นในงานศิลปะ จากการศึกษางานหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิตพบว่า มีการสร้างจุดเด่นทั้งที่เกิดจากการเน้นรูปทรง โครงสร้าง สี และลวดลาย ส่วนที่เน้นมากที่สุด คือเน้นลวดลาย ซึ่งหากรวมลายสานของทั้งสามแหล่งผลิตแล้วจะเห็นว่ามีความหลากหลายหลายด้วยกัน แต่ละลายก็มีจุดเด่นที่ชัดเจนและสามารถดึงดูดใจผู้พบเห็นได้

จะเห็นได้ว่าจุดเด่นของหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิตนั้นอยู่ที่การเน้นลวดลาย ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกน่าสนใจ ความงามและคุณค่าทางศิลปะของชิ้นงาน ส่วนมากจะมีลักษณะเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน และประสานกลมกลืนกับประโยชน์ใช้สอย ความงามที่ปรากฏตามหลักองค์ประกอบของสุนทรียภาพจะเป็นผลจากการทำงานจำนวนมาก จนเกิดประสบการณ์มีความชำนาญที่สั่งสมทั้งสืบต่อกันมาจากรบรรพบุรุษ และเกิด

จากการเรียนรู้ การประดิษฐ์สร้างสรรค์ลายสานและรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ จนเป็นงานหัตถกรรมท้องถิ่นที่สร้างชื่อเสียงและรายได้ให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี

เรื่องการใช้สีในงานหัตถกรรมกระจูด สีที่ใช้อยู่เป็นสีเคมีที่ใช้ในการย้อมกกโดยเฉพาะ แต่ก็สามารถย้อมกระจูดได้ซึ่งทั้งสามแหล่งผลิตใช้เหมือนกัน ลักษณะของสีที่เลือกใช้ก็เหมือนกัน ส่วนมากที่พบในลวดลายหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิตจะเป็น สีแดง สีเขียว สีน้ำเงิน สีน้ำตาล ซึ่งย้อมเพื่อสานโดยการสลับเส้นตอกให้เกิดเป็นลวดลายที่สวยงามและเด่นชัดขึ้นเท่านั้น การย้อมสีนี้ในสมัยก่อนมีการทดลองนำเปลือกไม้ หรือต้นไม้ที่นำมาบดและต้มน้ำเพื่อให้สีต่าง ๆ มาย้อมกระจูด แต่เนื่องจากสีที่ได้ไม่มีความสด และย้อมไม่ค่อยติด จึงหันมาใช้สีเคมีเพียงอย่างเดียว สำหรับสีที่เห็นในงานหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิตนั้น เป็นสีที่มีลักษณะโทนสีเช่นเดียวกันมีทั้งสามสีในลวดลายเดียว หรือเพียงแค่สองสี เพื่อสลับกับเส้นตอกที่ไม่ย้อมสี แล้วเกิดเป็นสีล้นที่สวยงาม ในเรื่องของสีที่ใช้นี้จึงไม่แตกต่างกัน

วิวัฒนาการของลายสานและรูปแบบผลิตภัณฑ์ของหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิตมีลักษณะของการพัฒนามาในลักษณะเดียวกันซึ่งก็คือ การสืบทอดภูมิปัญญาในเรื่องของหัตถกรรมกระจูดมาจากบรรพบุรุษในการผลิตเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันดังจะเห็นได้จากผลจากการศึกษา ลายสานและรูปแบบผลิตภัณฑ์ของทั้งสามแหล่งผลิตนั้น ลายสานแรกเริ่มจากบรรพบุรุษมีการสานเพียงแค่ลายง่าย ๆ เพื่อให้เกิดเป็นภาชนะไว้ใช้สอย เช่น ลายสอง เป็นต้น โดยยังไม่คำนึงถึงความสวยงามของลวดลายเท่าใดนัก เพราะไม่มีค้าย้อมสีเส้นตอกกระจูด ต่อมาเมื่อมีการค้าถึงถึงความสวยงามจึงได้มีการย้อมสีกระจูดขึ้น ลายสานจึงได้มีการพัฒนาขึ้นมาบ้างโดยมีสีสันเพิ่มขึ้นจากเพียงแค่ลายสองลายเดียว จึงมีการสลับสีเส้นตอกกระจูดเวลาสานทำให้เกิดเป็นลวดลายใหม่ ๆ ที่สวยงามแปลกตาขึ้น อีกทั้งเมื่อหน่วยงานของรัฐเข้ามาสนับสนุน จึงมีการเรียนรู้และพัฒนาเป็นลายอื่น ๆ ขึ้นมาอีกจนถึงปัจจุบัน

รูปแบบผลิตภัณฑ์ก็เช่นเดียวกัน จะเห็นได้จากผลการศึกษาว่าแต่เดิมผลิตภัณฑ์ที่ชาวบ้านผลิตขึ้นมาเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันนั้นมีเพียงแค่ เสื่อ กระสอบ สอบนั่ง สอบนมก สมุก เป็นต้น นั่นก็เพื่อใช้รองนั่ง และเป็นภาชนะสำหรับเก็บผลิตผลทางการเกษตรเท่านั้น สังเกตได้ว่าผลิตภัณฑ์กระจูดแบบดั้งเดิมนี้ ทั้งสามแหล่งผลิตมีผลิตภัณฑ์เหล่านี้ใช้เหมือนกัน ซึ่งหลังจากหน่วยงานของรัฐเข้ามาส่งเสริมจึงได้มีการเรียนรู้ที่จะผลิตเป็นผลิตภัณฑ์อื่น ๆ เพิ่มขึ้นตามยุคสมัย ตามสภาพสังคมและเศรษฐกิจ เพื่อเป็นรายได้ช่องทางหนึ่งในการหาเลี้ยงครอบครัว ผลิตภัณฑ์รุ่นใหม่ ๆ จึงเกิดขึ้นมากมาย เช่น หมวก กระเป๋า แฟ้มเอกสาร แจกัน หีบ ฯลฯ เป็นต้น อีกทั้งยังมีการส่งเสริมผลิตภัณฑ์กระจูดเหล่านี้เพื่อการส่งออกอีกด้วย โดยรัฐเป็นผู้เข้ามาสนับสนุนโดยการหาตลาดให้ทั้งในและต่างประเทศ

ปัจจุบันทั้งสามแหล่งผลิตหัตถกรรมกระจูดนี้คือบ้านทอน จังหวัดนราธิวาส บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง และบ้านบ่อกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นแหล่งผลิตหัตถกรรมกระจูดที่ใหญ่ที่สุดในภาคใต้เป็นแหล่งที่สร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัด ทั้งการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจ ชาวบ้านมีงานผลิตหัตถกรรมกระจูดตลอดทั้งปี เนื่องมาจากมีพ่อค้าคนกลางมาสั่งทำสินค้าจากหัตถกรรมกระจูดมากมายหลายแบบ เพื่อส่งขายในประเทศ และต่างประเทศสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านผู้ผลิตได้เป็นอย่างดี ชาวบ้านทอนเองก็ผลิตอาชีพหัตถกรรมกระจูดเป็นอาชีพหลัก ชาวบ้านทะเลน้อยก็ผลิตอาชีพหัตถกรรมกระจูดเป็นอาชีพหลัก ถึงแม้ว่าชาวบ้านบ่อกรังจะมีอาชีพหลักอยู่แล้วนั่นก็คือการทำสวนยางพารา หรือสวนผลไม้ แต่เมื่อว่างเว้นจากการทำสวน หรือหมดฤดูการเก็บ

เกี่ยว ก็จะมาเน้นรวมกลุ่มกันผลิตหัตถกรรมกระจูดกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ทั้งนี้เนื่องมาจากรายได้ที่เข้ามาจากงานหัตถกรรมกระจูดนั้นแน่นอนกว่ารายได้หลักจากการประกอบอาชีพทำสวนนั่นเอง ส่วนสาเหตุหลักของการที่ชาวบ้านทอนและบ้านทะเลน้อยนั้นประกอบอาชีพการผลิตหัตถกรรมกระจูดเป็นอาชีพหลักนั้นก็สืบเนื่องมาจากสภาพทางภูมิศาสตร์ของท้องถิ่นซึ่งทั้งสองแหล่งผลิตมีพื้นที่ติดทะเล (ลักษณะเป็นทะเลสาบ) และดินไม่เหมาะสำหรับการทำการเพาะปลูก อีกทั้งเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมเป็นป่าพรุอยู่จำนวนมาก และต้นกระจูดที่ขึ้นเองตามธรรมชาติก็มากมาย ชาวบ้านทั้งสองแหล่งผลิตจึงหันมาผลิตหัตถกรรมกระจูดเป็นอาชีพหลัก

การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับงานหัตถกรรมกระจูด

กฤษณา วงษาสันต์ (2542:253) ได้ให้ความหมายโดยรวมเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) ไว้ว่า ปัจจุบันยังไม่มีผู้ใดให้ความหมายไว้อย่างชัดเจน แต่พอทำความเข้าใจได้ดังนี้ หมายถึง ความรู้หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ หรือถ่ายทอดกันจากสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน เช่น จากสถาบันครอบครัว สถาบันความเชื่อและศาสนา สถาบันการเมืองและการปกครอง สถาบันเศรษฐกิจ และสถาบันทางสังคมอื่น ๆ เป็นต้น

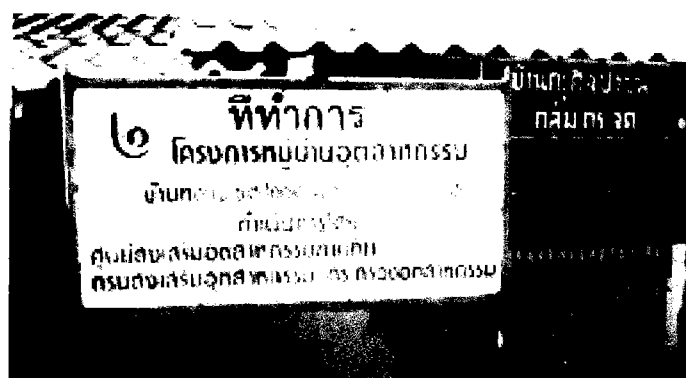
✓ หัตถกรรมกระจูด ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอันหนึ่ง ซึ่งเป็นงานหัตถกรรมจักสานที่ได้รับการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตของชาวภาคใต้เป็นอย่างมาก ตลอดเวลาหลายชั่วอายุคนนั้น จุดประสงค์หลักของการสร้างงานหัตถกรรมกระจูดขึ้นมาก็เพื่อประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ใช้สอยในการอุปโภคบริโภค หรือการใช้สอยในพิธีกรรมศาสนา และความเชื่อถือตามชนบประเพณี แต่เดิมการสืบทอดหัตถกรรมกระจูดนั้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน แล้วต่อมาก็จะมีการปรับเปลี่ยนพัฒนาขึ้นตามความเปลี่ยนแปลงของประโยชน์ใช้สอยและความต้องการทางด้านจิตใจ อีกทั้งผลงานหัตถกรรมกระจูดยังแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของกลุ่มคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมประเภทนี้ เพราะผลงานหัตถกรรมจะสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมของชุมชนในด้านต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น ทั้งสภาพการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนในชุมชน สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนได้อย่างดี

จากการศึกษาการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับงานหัตถกรรมกระจูดบ้านทอน จังหวัดนราธิวาส บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง และบ้านบ่อกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า ลักษณะการสืบทอดงานหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิตนั้นมีความเหมือนกันเป็นอย่างมาก นั่นก็คือการสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ คนเฒ่า คนแก่ เป็นผู้ถ่ายทอดประสบการณ์งานจักสานกระจูดสู่รุ่นลูก รุ่นหลาน เพื่อการประโยชน์ใช้สอยในการยังชีพ และการสืบทอดงานฝีมือการจักสานกระจูดนี้เกิดขึ้นควบคู่ไปกับวัฒนธรรมต่าง ๆ ในชีวิตความเป็นอยู่ประจำวันของท้องถิ่น หรือชุมชนนั้น ๆ ซึ่งวัฒนธรรมท้องถิ่นของทั้งสามแหล่งผลิตนั้น มีความคล้ายคลึงกันเป็นอย่างมาก เนื่องจากเพราะเป็นชุมชนท้องถิ่นทางภาคใต้ อาจแตกต่างกันไปตามลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น เช่น ลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นชาวบ้านทอน จังหวัดนราธิวาสนั้น นางรอกีเยาะ สะแม ได้ให้สัมภาษณ์ผู้วิจัยไว้ว่า บ้านทอนเป็นชุมชนที่นับถือศาสนาอิสลามทั้งสิ้น มีพื้นที่ติดกับทะเลแต่เดิมเป็นชุมชนที่ทำอาชีพการประมงและการเกษตร โดยผู้ชายเป็นผู้ทำอาชีพนี้และผู้หญิงก็ผลิตหัตถกรรมกระจูดเพื่อประโยชน์ใช้สอยเกี่ยวกับอาชีพ

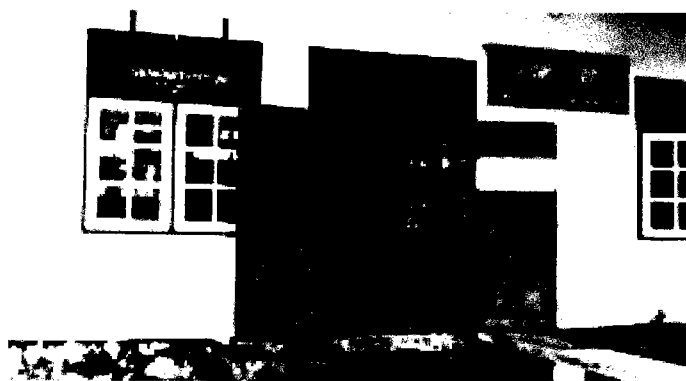
ประมง และการเกษตร และวัฒนธรรมทางศาสนา ผลงานหัตถกรรมกระดูกของชาวบ้านทอนในสมัยก่อน จึงมีลักษณะที่ตอบสนองสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ประจำวัน เช่น การผลิตเป็นเสื่อเอาไว้นั่ง ปูนอน ปูในมัสยิด ปูตากพืชผลทางการเกษตร เช่น ข้าว ถั่ว เป็นต้น ผลิตเป็นกระสอบ เพื่อใส่สิ่งของชนิดต่าง ๆ ซึ่งมีขนาดและลักษณะพอเหมาะแก่ประโยชน์ใช้สอย เช่น สอบหมาก สอบนั่ง สอบนอน สมุก เป็นต้น ซึ่งก็คล้ายคลึงกับลักษณะเฉพาะของชุมชนบ้านทะเลน้อย ซึ่งมีพื้นที่ติดกับทะเลเช่นกัน ลักษณะการผลิตหัตถกรรมกระดูกเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันก็มีลักษณะคล้ายกัน แตกต่างกันตรงที่ชุมชนท้องถิ่นบ้านทะเลน้อยนั้นเป็นชุมชนที่นับถือศาสนาพุทธ ผลิตภัณฑ์ประเภทเสื่อจึงมีใช้ปูนั่งกันเ็นวัด ซึ่งก็ถือว่าการใช้เ็นวัฒนธรรมเกี่ยวกับศาสนาเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นศาสนาอิสลามหรือศาสนาพุทธ หัตถกรรมกระดูกจึงมีบทบาทในการรับใช้ศาสนาด้วย ซึ่งก็สอดคล้องกับที่นางจิตตรา ทองข้า ได้ให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยในเรื่องนี้ว่า ตั้งแต่จำความได้นั้นก็เห็นการผลิตหัตถกรรมกระดูกเป็นข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว คือ ของใช้จำพวก เสื่อ กระสอบใส่ข้าวเปลือก ใส่ฟริกแห้งต่าง ๆ อีกทั้งตอนเด็ก ๆ เมื่อพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย พาไปวัดก็ต้องหอบเอาเสื่อกระดูกไปรองนั่งในการทำบุญตักบาตร หรือฟังธรรมด้วย ซึ่งเสื่อกระดูกนี้ทุกครอบครัวในชุมชนต้องนำติดตัวกันไปเองเวลาไปวัด หรือไม่กี่ทางวัดจัดเตรียมเอาไว้ให้ซึ่งก็ได้มาจากการที่ชาวบ้านนำเสื่อกระดูกไปถวายวัดเพื่อใช้ในพิธีหรือรองรับญาติโยมนั่นเอง เช่นเดียวกับลักษณะเฉพาะของชุมชนบ้านบ่อกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในแง่ของประโยชน์ใช้สอยเกี่ยวกับศาสนาซึ่งเป็นศาสนาพุทธเช่นเดียวกับบ้านทะเลน้อย แต่ที่ชุมชนบ้านบ่อกรังแตกต่างกับ บ้านทอน และบ้านทะเลน้อยนั้น คือลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่พื้นที่ของชุมชนบ้านบ่อกรังไม่ได้อยู่ติดกับทะเล แต่ก็ได้มีผลที่แตกต่างกันมากนักในแง่ของวัฒนธรรมการใช้สอย เพราะอย่างไรก็ตามหัตถกรรมกระดูกของชาวบ้านบ่อกรังนั้นก็ยังมีประโยชน์ใช้สอยตามวิถีชีวิตของชุมชนลักษณะเดียวกัน ดังที่นางแกลง ร่าหมาน ได้ให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยว่า ชุมชนบ้านบ่อกรังนั้น ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ตั้งแต่การทำนา การทำสวน ยางพารา การทำสวนผลไม้ต่าง ๆ ผลิตภัณฑ์จากหัตถกรรมกระดูกจึงเป็นภาชนะสำหรับใส่และตากพืชผลทางการเกษตร อีกทั้งใช้เ็นประเพณีทางศาสนาต่าง ๆ ด้วย เช่น การไปวัด ทำบุญ เวียนเทียน ล้วนต้องใช้เสื่อกระดูกสำหรับปูนั่งทั้งสิ้น ซึ่งลักษณะของวัฒนธรรมการใช้สอยนี้ทั้งสามแหล่งผลิตมีลักษณะที่คล้ายกันเป็นอย่างมาก

จากที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าหัตถกรรมกระดูกนั้นแต่เดิมทั้งสามแหล่งผลิต ถูกผลิตขึ้นเพื่อรองรับประโยชน์ใช้สอยในวิถีชีวิตประจำวันของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนซึ่งอาจแตกต่างกันบ้างตามลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ซึ่งพอสรุปได้ว่าการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของหัตถกรรมกระดูกนั้นมีลักษณะเหมือนกัน คือสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ นั่นคือการสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต แต่หากจะมองลักษณะการสืบทอดงานหัตถกรรมกระดูกในปัจจุบันทั้งสามแหล่งผลิต ก็พอสรุปได้ว่า หลังจากที่ดีดินั้นการผลิตหัตถกรรมกระดูกเพื่อตอบสนองการค้าเ็นชีวิตประจำวันแล้ว เพื่อประโยชน์ใช้สอยต่าง ๆ เมื่อรัฐบาลเล็งเห็นถึงการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวภาคใต้ เพื่อการสร้างรายได้เพิ่มให้กับชุมชน จึงได้มีการส่งผู้เชี่ยวชาญทางด้านลวดลายในงานจักสานรวมทั้งผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ เข้ามาสอนตามชุมชนที่ผลิตงานหัตถกรรมกระดูกอยู่แล้ว ทำให้ลายสานกระดูกมีเพิ่มขึ้นมามากมาย ซึ่งแต่เดิมมีลายสานที่ได้รับการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษเพียงแค่ลายเต้านั้น คือลายสอง ยกเว้นที่บ้านทอนซึ่งลายสานดั้งเดิมมีมากกว่าสิบลาย ซึ่งหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาเ็นบทบาทในการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพผลิตหัตถกรรม

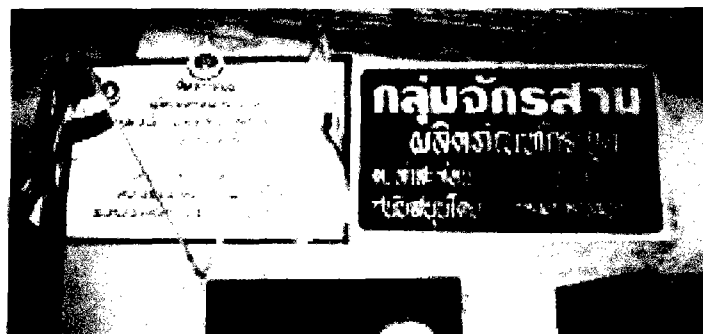
กระจุนี้คือกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม นางอามีเนาะ สาและ ประธานกลุ่มจักสานกระจุบ้านทอนได้ให้สัมภาษณ์ผู้วิจัยในเรื่องนี้ว่า กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมได้เข้ามาจัดตั้งศูนย์กลางการศึกษาและเรียนรู้เกี่ยวกับลายสานและผลิตภัณฑ์หัตถกรรมกระจุขึ้นที่จังหวัดนราธิวาส ซึ่งมีชื่อว่า โครงการศูนย์การศึกษาการพัฒนาพิภพหอง ซึ่งเป็นโครงการพระราชดำริขององค์สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากชุมชนผู้ผลิตหัตถกรรมกระจุบ้านทอน และโครงการนี้เองที่จัดตั้งบุคลากรมาช่วยสอนในเรื่องของลายสานกระจุและรูปแบบผลิตภัณฑ์กระจุแบบใหม่ ๆ ให้กับผู้นำกลุ่มจักสานกระจุเพื่อกลับไปเผยแพร่ให้กับสมาชิกคนในกลุ่มต่อไป ด้วยเหตุนี้ทำให้ลายสานและผลิตภัณฑ์กระจุของบ้านทอนนั้นมีเพิ่มขึ้นมาก อีกทั้งหน่วยงานของรัฐเหล่านี้ยังขยายพื้นที่ไปตามจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งทำให้ชุมชนบ้านทะเลน้อยก็ได้รับการฝึกสอนลายสานและการทำผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ที่บ้านปอกรัง ก็เช่นเดียวกัน ซึ่งลักษณะการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมกระจุในระยะหลังนี้ เกิดขึ้นจากการที่ภาครัฐเข้ามาส่งเสริมให้กับผู้นำในชุมชนหรือกลุ่มแม่บ้านที่ผลิตงานหัตถกรรมกระจุ แล้วกลุ่มผู้นำชุมชนก็สอนต่อแก่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ สืบเรื่อยมาจนปัจจุบัน อีกทั้งยังมีการส่งเสริมให้ชาวบ้านผู้ผลิตจัดตั้งกลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมกระจุขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางในการผลิตและจัดจำหน่ายในชุมชนนั้น ๆ เองอีกด้วย คือที่บ้านทอน ก็ได้มีการจัดตั้งเป็นกลุ่มผู้ผลิตหัตถกรรมกระจุขึ้นโดยเป็นโครงการของรัฐที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม โดยมีชื่อว่าโครงการหมู่บ้านอุตสาหกรรม ซึ่งมีสมาชิกในชุมชนบ้านทอนซึ่งอยู่หมู่ที่ 10 ตำบลโคกเคียน อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส เป็นสมาชิกซึ่งส่วนใหญ่เป็นแม่บ้านจำนวนประมาณ 20 คน โดยมีนางอามีเนาะ สาและ เป็นประธานกลุ่ม ที่บ้านทะเลน้อย มีการจัดตั้งกลุ่มสตรีผลิตหัตถกรรมกระจุบ้านทะเลน้อย ซึ่งตั้งอยู่ หมู่ที่ 3 ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง มีสมาชิกที่เป็นชาวบ้านในชุมชนประมาณ 40 คน โดยมีนางหนูชีพ จันทวิเศษ เป็นประธานกลุ่ม และที่บ้านปอกรังก็เช่นเดียวกัน มีการจัดตั้งกลุ่มจักสานผลิตภัณฑ์กระจุ ซึ่งตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีสมาชิกประมาณ 30 คน โดยมีนางปรีชา แดงมา เป็นประธานกลุ่ม ซึ่งในการจัดตั้งกลุ่มผลิตหัตถกรรมกระจุทั้งสามแห่งนี้อยู่ในโครงการจัดตั้งหมู่บ้านอุตสาหกรรม ซึ่งส่งสนับสนุนจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรมทั้งสิ้น การช่วยหรืออยู่อยู่ในรูปของการให้ทุนสนับสนุนในเรื่องเครื่องจักรอุตสาหกรรม เช่น จักรอุตสาหกรรม เครื่องรีดยาง (ที่นำมารีดกระจุ) และการหาตลาดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ในการติดต่อออกร้านตามที่หน่วยงานราชการจัดขึ้น เป็นต้น

ภาพประกอบ 123 ที่ทำการกลุ่มผลิตหัตถกรรมกระจูดบ้านทอน

ภาพประกอบ 124 ที่ทำการกลุ่มผลิตหัตถกรรมกระจูดบ้านทะเลน้อย

ภาพประกอบ 125 ที่ทำการกลุ่มผลิตหัตถกรรมกระจูดบ้านป่องรัง

ประเด็นที่สำคัญในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานหัตถกรรมกระจูดนี้ เมื่อภาครัฐเข้ามาสนับสนุนในการผลิตลายสานและผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ขึ้นมา โดยทั้งสามแหล่งผลิต ไม่ว่าจะเป็นบ้านทอน จังหวัดนราธิวาส บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง และบ้านป่องรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี คำถามที่ได้คือ แล้วลายสาน หรือรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการสอนจากหน่วยงานของรัฐนั้น ผลงานที่ได้ในแต่ละแหล่งผลิตจะไม่ออกมาเหมือนกันหรือไม่เมื่อการส่งเสริมนี้มาจากหน่วยงานเดียวกัน คือกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ครูผู้เข้ามาสอนก็อาจเป็นกลุ่มคนเดียวกันตระเวนสอนไปทั่วทุกจังหวัดทางภาคใต้ จากการศึกษาลายสาน และรูปแบบผลิตภัณฑ์ของทั้งสามแหล่งผลิตแล้ว ผู้วิจัยพบว่า ลายสานนั้นมีหลายลายที่ทั้งสามแหล่งผลิตใช้ร่วมกัน หรือมีเหมือนกันเช่น ลายดอกบวงดอกยกยวนที่บ้านทะเลน้อย กับบ้านป่องรัง ซึ่งลักษณะลายสานคล้ายกันมาก แต่ที่บ้านทอนจังหวัดนราธิวาส มีหลายลายที่ทั้งบ้านทะเลน้อย และบ้านป่องรังไม่มี รวมทั้งรูปแบบผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ที่มีความคล้ายกันแต่ก็ไม่เหมือนกัน ดังที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า ถึงแม้จะได้รับการส่งเสริมฝึกหัดลายสาน และผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ซึ่งมาจากองค์กรเดียวกัน หรือผู้ถ่ายทอดกลุ่มเดียวกัน เมื่อกลุ่มผู้สาน หรือผู้ผลิต เกิดความชำนาญในลวดลายเบื้องต้นที่ได้รับการถ่ายทอดนั้นก็สมารถที่จะดัดแปลงเพิ่มเติม พัฒนา ไปเป็นลายสานใหม่ ๆ ได้ ซึ่งการพัฒนาลายสานและรูปแบบผลิตภัณฑ์นี้ เป็นไปตามสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น หรือชุมชนนั้น ๆ เพื่อไม่ให้เหมือนกับชุมชนอื่น ๆ เช่น ลายสานบ้านทอน ก็พัฒนาลวดลายไปแบบหนึ่ง ลายสานของบ้านทะเลน้อยก็พัฒนาไปแบบหนึ่ง ซึ่งในแบบนั้น ๆ อาจมีลายร่วมลายเดียวกันอยู่ แต่ถูกดัดแปลงประดิษฐ์ให้แตกต่างกันโดยผูกลายอื่นสานเข้าไปด้วยทำให้เกิดเป็นลายใหม่ขึ้นมา เช่นเดียวกันกับรูปแบบผลิตภัณฑ์ ซึ่งแต่ละแหล่งผลิตย่อมมีความคล้ายคลึงกันในรูปของประโยชน์ใช้สอย แต่รูปแบบของผลิตภัณฑ์นั้นมีความแตกต่างกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การสร้างเอกลักษณ์ของแหล่งผลิตเพื่อไม่ให้มีความเหมือนกัน และขึ้นอยู่กับความต้องการทางการตลาดว่าต้องการรูปแบบผลิตภัณฑ์แบบไหนด้วย

จากการศึกษางานหัตถกรรมกระจูดบ้านทอน จังหวัดนราธิวาส บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง และ บ้านบ่อกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี จะเห็นได้ว่า หัตถกรรมกระจูดเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่ชาวบ้านในท้องถิ่นได้ สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน แล้วมีการปรับเปลี่ยนพัฒนาขึ้นตามความเปลี่ยนแปลงของ ประโยชน์ใช้สอยและความต้องการทางด้านจิตใจ นอกจากนั้นงานหัตถกรรมกระจูดยังแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิต ของกลุ่มคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมประเภทนี้ เพราะผลงานหัตถกรรมกระจูดจะสะท้อนให้เห็น วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องอันสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น ทั้งสภาพการดำรงชีวิตของกลุ่ม คนในชุมชน สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างจากการศึกษาพบว่าผู้ผลิตอาชีพ หัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิตนี้เริ่มจากความจำเป็นทางด้านประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันของ ครอบครัวและมีแหล่งกระจูดอยู่ในบริเวณชุมชน เมื่อได้สร้างสรรค์ผลงานขึ้นแล้วยังได้มีการพัฒนาทั้งด้าน รูปแบบ ลายสาน เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตนและชุมชน จนกลายเป็นอาชีพผลิตหัตถกรรมกระจูด ขึ้นเพื่อซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน ในชุมชนของตน และต่างชุมชนออกไป ดังที่ชาวบ้านในชุมชนผู้ผลิตหัตถกรรม กระจูดทั้งสามแหล่งผลิตนี้ทั้งการจัดหาต้นกระจูดมาขายในหมู่บ้าน มีการผลิตหัตถกรรมกระจูด ตลอดจนรับซื้อ หัตถกรรมกระจูดไปจำหน่ายนอกชุมชน จึงนับว่าเป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่ง ถือว่าเป็นวัฒนธรรมทางด้านอาชีพและเศรษฐกิจของชาวบ้านผู้ผลิตหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิต อีกทั้ง การผลิตหัตถกรรมกระจูดนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมด้านความสัมพันธ์ในครอบครัวและสังคมอีกด้วย กล่าวคือ การผลิตงานหัตถกรรมกระจูดในชุมชนมีการแบ่งหน้าที่กันทำ งานที่ต้องใช้แรงงานมาก เช่น การถอน กระจูด การขนย้ายกระจูด เป็นต้น จะเป็นหน้าที่ของพ่อบ้านหรือลูกชายเป็นผู้รับผิดชอบ ซึ่งทำให้ได้ปริมาณ งานมากและเพียงพอกับความต้องการในการผลิต ส่วนงานในขั้นตอนอื่น ๆ เช่น การคิดขนาด การคลุกโคลน การตาก การสาน เป็นต้น จะเป็นหน้าที่ของแม่บ้านหรือลูกสาวเป็นผู้รับผิดชอบ ซึ่งถือว่าเป็นงานที่เบา ใช้ แรงงานน้อย และกระทำกันในบ้านหรือบริเวณบ้านจึงเหมาะกับผู้หญิง อีกทั้งงานบางขั้นตอนต้องใช้ความ ประณีตในการทำ ผู้หญิงจึงสามารถทำได้ดีกว่าผู้ชาย อนึ่งผู้ขายนั้นเมื่อเสร็จสิ้นจากงานถอนกระจูดแล้วยัง สามารถทำงานอื่นได้อีก เช่น ออกเรือหาปลา ทำสวน ทำการเกษตร ซึ่งเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวอีก ทางหนึ่งได้ด้วย

การผลิตหัตถกรรมกระจูดนั้น นอกจากภายในครอบครัวได้แบ่งสรรหน้าที่รับผิดชอบแล้ว ยังช่วยให้ แม่สามารถดูแลลูกได้อย่างใกล้ชิด เพราะเป็นงานที่ทำอยู่กับบ้าน ลูก ๆ ก็สามารถช่วยเหลืองานในด้านต่าง ๆ ได้ และยังเป็นการสืบทอดความรู้และประสบการณ์ให้กับเด็กได้นำไปใช้ในอนาคต และยังเป็นการสืบทอดงาน หัตถกรรมประเภทนี้ให้คงอยู่คู่ชุมชนต่อไป นอกจากงานหัตถกรรมกระจูดจะสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวแล้ว ยังเป็นงานที่ช่วยให้ชาวบ้านในชุมชนได้สร้างความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี เช่น การมานั่งสานกระจูดร่วมกัน ไม่ ว่าจะเป็นในกลุ่มที่จัดตั้งเป็นศูนย์กลางการผลิต หรือแม้แต่บริเวณบ้านซึ่งติดกัน เช่น ใต้ต้นไม้ ซึ่งชาวบ้านมานั่ง สานรวมกัน สานไปพลางคุยไปพลาง สร้างความคุ้นเคยและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่อกัน ส่วนลูก ๆ ก็เล่น อยู่ในบริเวณนั้น เป็นการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนและเสริมสร้างพัฒนาการทางด้านสังคมให้กับเด็กได้เป็น อย่างดี

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจุذب้านทอน จังหวัดนราธิวาส บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง และบ้านปอกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้วิจัยได้กำหนดความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า และวิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า ไว้ดังนี้

1. ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

- 1.1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์ผลงานศิลปหัตถกรรมกระจุذب้านทอน จังหวัดนราธิวาส พัทลุง และสุราษฎร์ธานี ในประเด็น รูปแบบ ลวดลาย และ กรรมวิธี
- 1.2 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบผลงานศิลปหัตถกรรมกระจุذب้านทอน จังหวัดนราธิวาส พัทลุง และสุราษฎร์ธานี ในประเด็น ลักษณะเฉพาะของถิ่น ความเหมือนและความแตกต่าง
- 1.3 เพื่อศึกษาการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวภาคใต้ในด้านงานศิลปหัตถกรรมกระจุذب้านทอน

2. ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจุذب้านทอนในจังหวัด นราธิวาส พัทลุง และ สุราษฎร์ธานี ดังนี้

2.1 **ขอบเขตด้านพื้นที่** การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจุذب้านทอนใน 3 แหล่งผลิตที่สำคัญและใหญ่ที่สุด คือ

- 2.1.1 บ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส
- 2.1.2 บ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง
- 2.1.3 บ้านปอกรัง ตำบลท่าสะทอน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

2.2 **ขอบเขตด้านเนื้อหา** งานวิจัยฉบับนี้จะมุ่งศึกษาถึงเรื่องเนื้อหา ดังนี้

- 2.2.1 ขั้นตอนและวิธีการผลิตหัตถกรรมกระจุذب้านทอน
- 2.2.2 ลายสาน และรูปแบบผลิตภัณฑ์ หัตถกรรมกระจุذب้านทอนในสามแหล่งผลิตใหญ่ บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง บ้านทอน จังหวัดนราธิวาส และบ้านปอกรัง ตำบลท่าสะทอน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- 2.2.3 ลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ความเหมือน และความแตกต่าง การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ของผลงานศิลปหัตถกรรม กระจุذب้านทอนในจังหวัดนราธิวาส พัทลุง และสุราษฎร์ธานี

3. วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจุภาคใต้ 3 จังหวัด ครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาในขอบเขตพื้นที่ 3 จังหวัด ที่เป็นแหล่งผลิตศิลปหัตถกรรมกระจุที่สำคัญและใหญ่ที่สุด คือ

1. บ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส
2. บ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง
3. บ้านบ่อกรัง ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

โดยผู้วิจัยจะดำเนินการศึกษาค้นคว้าตามลำดับขั้นตอนโดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจุภาคใต้ 3 จังหวัด ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของกลุ่มประชากรและพื้นที่ศึกษาไว้ 3 พื้นที่ศึกษา คือ

3.1.1 กลุ่มผู้ผลิตงานศิลปหัตถกรรมกระจุบ้านทอน หมู่ที่ 10 ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส

3.1.2 กลุ่มผู้ผลิตงานศิลปหัตถกรรมกระจุบ้านทะเลน้อย หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 ตำบลพนางตุง อำเภอ ควนขนุน จังหวัดพัทลุง

3.1.3 กลุ่มผู้ผลิตงานศิลปหัตถกรรมกระจุบ้านบ่อกรัง หมู่ที่ 6 ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

3.2 วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ดังนี้ คือ

3.2.1 ขั้นสำรวจ รวบรวมและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยการสำรวจ รวบรวม และศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะศึกษาจากแหล่งเอกสารต่าง ๆ เช่น

3.2.1.1 เอกสารที่เกี่ยวกับหัตถกรรมพื้นบ้าน

3.2.1.2 เอกสารที่เกี่ยวกับเครื่องจักสาน

3.2.1.3 เอกสารที่เกี่ยวกับกระจุและหัตถกรรมกระจุ

3.2.1.4 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา คือ เอกสารเกี่ยวกับบ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส เอกสารเกี่ยวกับบ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง และ เอกสารเกี่ยวกับบ้านบ่อกรัง ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อนำมาเป็นความรู้พื้นฐานและเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

3.2.2 ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศิลปหัตถกรรมกระจุที่บ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส ที่บ้านทะเลน้อย ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง และที่บ้านบ่อกรัง ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ด้วยการสังเกต สัมภาษณ์ และบันทึกเสียง ตลอดจนถ่ายภาพขั้นตอนกรรมวิธีการผลิต, ลายสาน และรูปแบบผลิตภัณฑ์ รวมทั้งการสืบทอดความรู้ ประสบการณ์ ของชาวดั้งในเรื่องหัตถกรรมกระจุ

3.2.3 จัดกระทำข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม และจากเอกสารที่เกี่ยวข้องมาศึกษา ตรวจสอบ โดยจำแนกตามประเด็นตามขอบเขตด้านเนื้อหา

3.2.4 ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นขอบเขตด้านเนื้อหา

3.2.5 ชั้นเสนอผลการศึกษาค้นคว้า เสนอผลการศึกษาค้นคว้าด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ และมีภาพประกอบในบางตอน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ ข้อมูลเพื่อให้ได้ตามจุดมุ่งหมายที่ได้กำหนดไว้ ผู้วิจัยได้กำหนดการวิเคราะห์ข้อมูลของการศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจูดในจังหวัด นราธิวาส พัทลุง และสุราษฎร์ธานี ดังนี้

4.1 นำข้อมูลที่ได้จากรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม และจากเอกสารที่เกี่ยวข้องมาศึกษา ตรวจสอบ โดยจำแนกตามประเด็นตามขอบเขตด้านเนื้อหาดังนี้คือ

4.1.1 ขั้นตอนและวิธีการผลิตหัตถกรรมกระจูด

4.1.2 ลายสาน และรูปแบบผลิตภัณฑ์ หัตถกรรมกระจูด บ้านทะเลน้อย จังหวัด พัทลุง บ้านทอน จังหวัดนราธิวาส และบ้านบ่อกรัง ตำบลท่าสะท่อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

4.1.3 วิเคราะห์ผลงานศิลปหัตถกรรมกระจูดในจังหวัด นราธิวาส พัทลุง และ สุราษฎร์ธานี ในประเด็น รูปแบบ ลวดลาย และกรรมวิธี

4.1.4 เปรียบเทียบผลงานศิลปหัตถกรรมกระจูดในจังหวัด นราธิวาส พัทลุง และสุราษฎร์ธานี ในประเด็น ลักษณะเฉพาะของถิ่น ความเหมือนและความแตกต่าง

4.1.5 การสืบทอดความรู้ทางด้านหัตถกรรมกระจูดของชาวภาคใต้

4.2 นำผลที่ได้มาสรุป เรียบเรียง โดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ และการเสนอภาพประกอบตามขั้นตอนขอบเขตด้านเนื้อหา

สรุปผล

จากการศึกษาค้นคว้าเรื่องศิลปหัตถกรรมกระจุบบ้านทอน จังหวัดนราธิวาส บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง และบ้านปอกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลของการศึกษาค้นคว้าสรุปได้ดังนี้

1. ขั้นตอนและกรรมวิธีการผลิตหัตถกรรมกระจุบบ้านทอน จังหวัดนราธิวาส บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง และบ้านปอกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีขั้นตอนและกรรมวิธีการผลิตที่เหมือนกันดังนี้

1.1 ขั้นตอนการเตรียมกระจุบ จากการศึกษพบว่าทั้งสามแหล่งผลิตมีวิธีการเตรียมกระจุบที่เหมือนกันดังนี้

1.1.1 การถอนกระจุบ การถอนกระจุบไม่ว่าจะถอนจากแหล่งธรรมชาติหรือถอนจากนากระจุบ ผู้ถอนจะต้องเลือกต้นกระจุบที่โตเต็มที่ซึ่งมีอายุประมาณ 1 – 2 ปี เพราะจะได้ต้นกระจุบที่สวย ดอกบางมีความเหนียวนิ่มไม่เปราะหรือแตกง่าย การถอนกระจุบ มีวิธีการถอน 2 แบบดังนี้

1.1.1.1 แบบธรรมชาติ วิธีนี้สำหรับผู้หญิงเป็นผู้ถอน โดยการรวบปลายต้นกระจุบหลาย ๆ ต้นจนเต็มกำมือ ทำให้แน่นแล้วกระตุกหรือกระชากแรง ๆ การถอนแบบนี้ครั้งหนึ่ง ๆ จะได้ต้นกระจุบประมาณ 20 – 30 ต้น

1.1.1.2 แบบหักคอไธ่แท่ง วิธีนี้ผู้ชายจะเป็นผู้ถอน โดยรวบปลายต้นกระจุบหลาย ๆ ต้น และพับหักปลายกระจุบลงแล้วดึง หรือกระชากแรง ๆ การถอนแบบนี้จะได้ต้นกระจุบมากกว่าการถอนแบบธรรมชาติ หรือเรียกการถอนแบบนี้ได้อีกอย่างหนึ่งว่า “การหั่นกระจุบ” การถอนแบบนี้เป็นที่นิยมในการถอนกระจุบของบ้านทะเลน้อย

1.1.2 การเกี่ยวกระจุบ ผู้เกี่ยวจะใช้เคียวเกี่ยวต้นกระจุบโดยการรวบบริเวณตอนกลางของต้นกระจุบ แล้วใช้เคียวเกี่ยวบริเวณโคนต้นครั้งละ 5 – 10 ต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระจุบในบริเวณใกล้เคียง ถ้ามีขนาดตามความต้องการหลายต้นก็จะรวบเกี่ยวในครั้งเดียวกัน ซึ่งการเกี่ยวกระจุบนี้เป็นที่นิยมของชาวบ้านทอน จังหวัดนราธิวาส มาก เพราะประหยัดแรงงานและเวลาในการถอนกระจุบ

เมื่อถอนต้นกระจุบเสร็จแล้วจะนำมามัดรวมเป็นมัด ๆ แต่ละมัดสามารถนำมาแยกแบ่งได้ประมาณ 4 – 5 กำผืน ซึ่ง 1 กำผืน หรือ ที่ชาวบ้านทอนเรียกว่า 1 อีเกะห์ จะมีกระจุบประมาณ 400 – 500 ต้น และสามารถนำมาสานเสื่อได้ 1 ผืน จากนั้นนำมัดกระจุบมาตัดโคนให้เสมอกัน แล้วนำไปตั้งพิงในแนวตอกย่น เพื่อเตรียมตัดขนาด

1.1.3 การตัดขนาดกระจุบ เป็นการตัดแยกความสั้นยาวของต้นกระจุบ การตัดขนาดเริ่มจากผู้คัดต้องย่นให้สูงกว่าปลายต้นกระจุบ โดยให้ปลายกระจุบอยู่ที่ระดับเอวของผู้คัดแล้วใช้วิธีดึงปลายต้นกระจุบที่ยื่นยาวกว่าต้นอื่นออกไปจากมัด นำต้นกระจุบที่มีขนาดยาวเท่า ๆ กันมัดรวมไว้ด้วยกัน กระจุบ 1 มัดใหญ่จะประมาณ 5 ครั้ง แต่ละกำผืนจะได้กระจุบที่มีความยาวแตกต่างกันประมาณ 1 / 2 ฟุต กระจุบที่ยาวที่สุดประมาณ 3 เมตร หลังจากใช้กระจุบเสร็จ แล้วนำไปตัดปลายให้เสมอกัน เพื่อเตรียมนำไปคลุกน้ำดินโคลนในขั้นต่อไป

1.1.4 การนำเอากระจุตไปคลุกน้ำดินโคลน หลังจากคัดขนาดกระจุตได้ตามความต้องการแล้ว ชาวบ้านจะนำกระจุตไปคลุกน้ำดินโคลนเพื่อป้องกันมิให้กระจุตเหี่ยว บิดงอ เป็นสีแดง และการคลุกน้ำดินโคลนจะทำให้ต้นกระจุตมีสีเขียว นุ่มนวล การเตรียมที่สำหรับคลุกน้ำดินโคลน ทำได้โดยการขุดหลุมลึกประมาณ 1 – 2 ฟุต ส่วนความยาวของหลุมให้ยาวกว่ามัดกระจุตที่มีเส้นตอกยาวที่สุดเล็กน้อย ดินโคลนที่ใช้นำมาจากการนำดินเหนียวเนื้อละเอียดสีขาวมาผสมกับน้ำให้เข้าเป็นเนื้อเดียวกัน วิธีคลุกน้ำดินโคลน จะเอามัดกระจุตครั้งละ 1 กำปั้น แลลงในหลุมน้ำดินโคลนที่เตรียมไว้คลุกเคล้าให้ทั่ว พอครบดินเกาะผิวเส้นตอกกระจุตบาง ๆ ให้เอาขึ้นตั้งทิ้งไว้กับรั้วบ้านหรือรั้วชานบ้าน เพื่อเตรียมนำไปตากแดด

1.1.5 การตากกระจุต การตากกระจุตของทั้งสามแหล่งผลิต มีวิธีการตากที่สรุปได้ 3 วิธีคือ

1.1.5.1 การตากแบบเส้นตรง หรือการตากโดยการเรียงต้นกระจุต คือการวางเส้นตอกกระจุตบนพื้นดินที่มีหญ้ารองรับอยู่ หรือที่เตรียมไว้สำหรับตากกระจุต โดยแผ่กระจายเส้นตอกกระจุตให้ได้รับแสงแดดอย่างเต็มที่ส่วนใหญ่จะทำการในวันแรกของการตากกระจุต ซึ่งจะทำการกระจุตแห้งทั่วถึงกันทุกส่วน ถ้าแสงแดดจางจะใช้เวลากตากประมาณ 2 – 3 วัน ต่อจากนั้นนำเส้นตอกกระจุตมามัดรวมกัน เก็บไว้บนบ้านหรือใต้ถุนบ้าน กระจุตที่ตากแห้งนี้สามารถเก็บไว้ได้ประมาณ 1 – 2 ปี การตากวิธีนี้ ทั้งสามแหล่งผลิตใช้เหมือนกัน

1.1.5.2 การตากกระจุตโดยผูกปลายกระจุต โดยการเอาต้นกระจุตที่คลุกโคลนแล้วมาผูกปลายกระจุตไว้แล้วแผ่กระจายออกไปเป็นรูปพัด วิธีนี้มักจะทำกันในวันที่ 2 – 3 ของการตากทั้งนี้เพราะส่วนปลายของกระจุตซึ่งบางและเล็กกว่า ส่วนโคนจะแห้งเร็วกว่าจึงผูกปลายไว้ และที่สำคัญทำให้ง่ายในการเก็บ การตากวิธีนี้ ทั้งสามแหล่งผลิตใช้เหมือนกัน

1.1.5.3 การตากแบบกระโจม การตากแบบนี้ พบได้ที่บ้านทะเลน้อยแห่งเดียว จะใช้วิธีมัดกระจุตในแนวตั้งให้เส้นตอกยื่น แล้วแผ่เส้นตอกกระจุตกางออกเป็นฐาน เพื่อให้เส้นตอกกระจุตได้แห้งเร็วขึ้น ซึ่งเป็นวิธีที่นิยมตากเฉพาะในพื้นที่ที่มีความชื้นและสูง การตากวิธีนี้ไม่ค่อยเป็นที่นิยมนัก เนื่องจากจะแห้งช้าและเวลาลมพัดจะทำให้เส้นตอกกระจุตล้มได้ง่าย

1.1.6 การกลิ้งกระจุต ก่อนจะนำเส้นตอกกระจุตที่ตากแห้งไปใช้ต้องนำเส้นตอกกระจุตเหล่านั้นมาลอกกาอยู่ที่โคนต้นออกให้หมด แล้วนำไปตากน้ำค้างประมาณ 1 – 2 คืน การตากน้ำค้างเพื่อไม่ให้เส้นตอกกระจุตแตกและยังทำให้เส้นตอกกระจุตอ่อนตัว นุ่ม เวลานั้นไปสานจะดูสวยงาม หลังจากตากน้ำค้างเสร็จแล้วจึงนำกระจุตไปกลิ้งได้

วิธีกลิ้งกระจุต ลูกกลิ้งกระจุตสมัยก่อนนิยมทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ปัจจุบันนิยมใช้ลูกกลิ้งคอนกรีตทรงกระบอกคล้ายครกตำข้าว น้ำหนักประมาณ 100 กิโลกรัม กลิ้งทับบนเส้นตอกกระจุตทีละ 1 กำปั้น โดยกลิ้งกลับไปมาประมาณ 5 – 6 ครั้ง จนกระทั่งเส้นตอกกระจุตแบนเรียบ หลังจากนั้นนำเส้นตอกกระจุตที่กลิ้งแล้วไปตากแดด ประมาณ 10 นาที แล้วจึงนำไปทิ่มหรือตำ หรือเข้าเครื่องรีดต่อไป ขั้นตอนการกลิ้งกระจุตนี้ ปัจจุบันชาวบ้านทะเลน้อยยังใช้อยู่ เป็นขั้นตอนก่อนที่จะนำกระจุตไปรีดอีกที ส่วนชาวบ้านทอน และบ้านบ่อรังใช้วิธีการตำกระจุตก่อนที่จะไปสู่ขั้นตอนการรีดกระจุต

1.1.7 การทิ่มหรือตำกระจุต การตำกระจุตเป็นขั้นตอนที่ทำให้กระจุตแบนเรียบสำหรับนำไปผลิตงานหัตถกรรมของทั้งสามแหล่งผลิต เช่นเดียวกับขั้นตอนการกลิ้งกระจุตของชาวบ้านทะเลน้อย ปัจจุบันวิธีนี้ไม่ค่อยได้ใช้แล้วเนื่องจากวิธีการตำทำให้เสียเวลาในการผลิต จึงใช้วิธีการรีดกระจุตแทน ทั้งนี้เพราะ

สะดวก รวดเร็ว ประหยัดเวลา และแรงงาน โดยวิธีการทิ่มหรือตำกระดูกนั้นจะนำเอาเส้นตอกกระดูกประมาณ ครั้งละ 1 กำผืน ไปวางไว้บนไม้กระดานผิวเรียบที่มีความกว้างประมาณ 8 – 10 นิ้ว ยาวประมาณ 3 เมตร และหนาประมาณ 2 – 4 นิ้ว ไม้กระดานรองนี้จะวางไว้บนพื้นดินเรียบหรือฝังอยู่ในดินก็ได้ ใช้เท้าทั้งสองข้างขึ้นไปเหยียบบนมัดกระดูก แล้วใช้สากไม้ที่มีลักษณะคล้ายหมากตำข้าว แต่มีขนาดใหญ่และยาวกว่า โดยผู้ตำจะเริ่มตำจากด้านหนึ่งไปจนสุดปลายอีกด้านหนึ่งของเส้นตอก ตำกลับไปกลับมาหลายครั้ง แล้วพลิกกลับอีกด้านหนึ่ง ตำเหมือนขั้นตอนแรกจนเส้นตอกอ่อนตัวและแบนเรียบทุกเส้น การตำกระดูกอาจใช้วิธีตำคนเดียวหรือสองคนก็ได้ วิธีการทิ่มหรือตำกระดูกนี้ จะได้เส้นตอกกระดูกที่แบนเรียบมีรอยแตกไม่มากนัก เส้นตอกจะไม่บิดงอ มีความอ่อนนิ่มเสมอกันตลอด เวลาทานจะไม่เจ็บมือ แต่ต้องใช้เวลาและสิ้นเปลืองแรงงานมาก

1.1.8 การรีดกระดูก การทำให้เส้นตอกกระดูกแบน นอกเหนือจากการใช้แรงคนในการกลิ้งหรือตำกระดูกแล้ว ยังมีวิธีการอีกอย่างหนึ่งคือ การใช้เครื่องรียางรีดกระดูก

การรีดกระดูกด้วยเครื่องรียาง เป็นขั้นตอนการผลิตที่ทั้งสามแหล่งผลิตใช้เหมือนกัน และถือว่ามีความสำคัญสำหรับการผลิตงานหัตถกรรมกระดูกมาก ทำได้โดยการใช้เครื่องรียาง รีดกระดูกครั้งละ 1 มัด รีดไปมาประมาณ 5 – 6 ครั้ง ก็จะได้เส้นตอกกระดูกที่ดูอ่อนตัว แบนเรียบ ซึ่งใช้เวลาประมาณ 15 – 20 นาที ซึ่งการรีดกระดูกด้วยเครื่องรียางนี้ จะทำให้ประหยัดแรงงานและเวลา แต่จะได้เส้นตอกที่มีรอยแตกมาก มีความนิ่มไม่เสมอกันตลอดเส้น การรีดกระดูกนี้เป็นขั้นตอนที่เมื่อย้อมสีเสร็จแล้ว สามารถนำมารีดซ้ำอีกครั้งได้เพื่อให้เส้นตอกแบนเรียบมากขึ้นก่อนที่จะนำไปสาน

การย้อมสีกระดูก การย้อมสีกระดูกจะทำในส่วนที่ต้องการนำเอาเส้นตอกกระดูกไปสานเป็นลวดลายเท่านั้น การย้อมสีกระดูกชาวบ้านทั้งสามแหล่งผลิตมีวิธีการย้อมและการใช้สีที่เหมือนกัน สีที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นสีวิทยาศาสตร์ที่หาซื้อได้ทั่วไป ส่วนใหญ่จะมีสีแดง สีม่วง สีเขียว และน้ำเงิน ส่วนงานหัตถกรรมที่มีความปราณีตสวยงามก็มักจะมีสีอื่น ๆ เช่นสีส้ม สีนํ้าตาล ดำ สีเหลือง เป็นต้น หรือในบางแหล่งผลิตยังมีการนำสีที่ได้จากธรรมชาติมาย้อมด้วย

1.2 ขั้นตอนการผลิตหัตถกรรมกระดูก จากการศึกษาขั้นตอนการผลิตหัตถกรรมกระดูกทั้งสามแหล่งผลิตพบว่าขั้นตอนและรายละเอียดในการผลิตที่เหมือนกันพอสรุปได้ดังนี้

1.2.1 การสาน การศึกษาเกี่ยวกับการสานกระดูกสามารถแยกประเด็นศึกษาได้ดังนี้

1.2.1.1 ลายสาน ลายสานกระดูกแต่เดิมมีเพียงไม่กี่ลาย ลายสานที่นิยมกันโดยทั่วไปคือ ลายสอง ใช้สานผลิตภัณฑ์ประเภทดั้งเดิมมีไม่กี่ชนิด เช่น เสื่อ กระสอบนอน กระสอบนั่งและกระสอบหมาก เป็นต้น ต่อมาเมื่อมีการย้อมสีกระดูกจึงมีการประดิษฐ์คิดลายหลากหลายเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้ลายสานกระดูกมีลายสานที่ไม่ปรากฏชื่อลายเกิดขึ้นมากมาย ในการศึกษาครั้งนี้พบว่าหัตถกรรมกระดูกบ้านทอน บ้านทะเลน้อย และบ้านบ่อกรังมีลายสานที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงการได้รับการพัฒนาลายสานใหม่ๆ ในปัจจุบันเกิดขึ้นมากมายดังจะได้กล่าวในบทต่อไป

1.2.1.2 วิธีสาน การสานกระดูกมีวิธีการที่แตกต่างกันไปตามชนิดและรูปแบบของผลิตภัณฑ์ เช่น การสานเสื่อจะเริ่มสานจากริมปลายเส้นตอกด้านหนึ่งไปจนสุดปลายเส้นตอกอีกด้านหนึ่ง โดยการวางเส้นตอกสลับส่วนโคนและส่วนปลายทีละเส้น ทั้งนี้เพราะส่วนโคนของเส้นตอกจะมีขนาดโตกว่าส่วนปลาย ซึ่งการวางเส้นตอกแบบนี้จะทำให้เสื่อมีรูปทรงสวยงามริมเสื่อทั้งสองด้านก็ยาวเสมอกัน แต่ถ้าเป็นการ

สานภาชนะจำพวกกระสอบนั่งหรือกระสอบหมาก จะเริ่มต้นสานจากกึ่งกลางของเส้นตอกแล้วค่อยๆสานขยายออกไปจนจบดีทุกด้าน ซึ่งจากการศึกษาวิธีสานของทั้งสามแหล่งผลิตพบว่าวิธีสานที่คล้ายคลึงกัน

1.2.1.3 ผู้สาน จากการศึกษาหัตถกรรมกระจุตทั้งสามแหล่งผลิตพบว่า ผู้สานมีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย แต่ส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง มีตั้งแต่เด็กอายุ 5 – 6 ขวบ จนถึงคนชราอายุ 70 – 80 ปี แต่โดยเฉลี่ยเป็นหญิงที่อยู่ในเกณฑ์อายุตั้งแต่ 18 – 50 ปีที่เป็นแรงงานสำคัญในการผลิต

1.2.1.4 เวลาและสถานที่ใช้สาน จากการศึกษาขั้นตอนการผลิตหัตถกรรมกระจุตทั้งสามแหล่งผลิตพบว่า การสานกระจุตส่วนใหญ่จะสานในเวลากลางวันเมื่อว่างจากภารกิจประจำวัน โดยนั่งสานกันอยู่ภายในบ้าน ชานบ้าน หรือบริเวณบ้าน บางทีจะมีการนั่งจับกลุ่มพูดคุยกันพลางสานกันไปพลางระหว่างสมาชิกในครอบครัวหรือเพื่อนบ้านใกล้เคียง ส่วนท่วงในการสานมักจะนั่งชันเข่าข้างใดข้างหนึ่งตามความถนัดของผู้สานหรือการนั่งขัดสมาธิธรรมดาคือ

1.2.2 การเก็บริม ผลิตภัณฑ์จากกระจุตเมื่อสานเสร็จแล้วจะต้องมีการเก็บริม เพื่อป้องกันมิให้เส้นตอกกระจุตหลุดได้ง่าย จากการศึกษาขั้นตอนการเก็บริมของทั้งสามแหล่งผลิตพบว่า การเก็บริมสามารถทำได้ 2 วิธีดังนี้

การเย็บก้นริม โดยการตัดส่วนริมของชิ้นผลิตภัณฑ์ให้เรียบร้อย แล้วนำมาเย็บก้นริมด้วยผ้ายัด โดยนำมาเย็บด้วยจักรเย็บผ้า ผลิตภัณฑ์ที่ใช้วิธีการเก็บริมลักษณะนี้มักจะเป็นผลิตภัณฑ์รุ่นใหม่ เช่น เสื้อที่มีลวดลาย หมวก และกระเป๋า เป็นต้น การเก็บริมวิธีนี้ชาวบ้านทอนไม่นิยมทำมากนัก

1.2.2.1 การเก็บริมแบบทั่วไป ซึ่งเรียกว่า “เม้น” หรือ “เม้ม” ชาวบ้านทอนเรียกว่า “ลือเปะ” สามารถทำได้ 2 แบบ ดังนี้

1.2.2.2 การพับกลับ ใช้วิธีการพับปลายเส้นตอกกลับเข้าหาด้านในของผลิตภัณฑ์ตามลายสานเดิม ซึ่งเรียกว่าวิธีการเม้นริมลักษณะนี้ว่าการ “เปะ”

1.2.2.3 การช่อริม ใช้วิธีการพับปลายเส้นตอกที่เหลือให้คลุมกันเองคล้ายกับการถัก แล้วใช้มีดหรือกรรไกรตัดส่วนที่เหลือออกทิ้งไป

ผลิตภัณฑ์ที่ใช้วิธีการเก็บริมด้วยการเม้นริมทั้ง 2 ลักษณะนี้มักจะเป็นผลิตภัณฑ์ประเภทดั้งเดิม เช่น เสื้อ กระสอบนอน และกระสอบนั่ง เป็นต้น

1.2.3 การประกอบรูปลักษณะของผลิตภัณฑ์ การผลิตหัตถกรรมกระจุตให้เป็นผลิตภัณฑ์รูปลักษณะต่างๆ นั้น ผลิตภัณฑ์บางประเภทสานเสร็จแล้วสามารถใช้ประโยชน์ได้ทันที โดยมากจะเป็นผลิตภัณฑ์ประเภทดั้งเดิม เช่น เสื้อ กระสอบ แต่มีผลิตภัณฑ์บางประเภทที่นำเอากระจุตที่สานแล้วมาตัดเป็นชิ้นส่วนก่อนประกอบเป็นรูปลักษณะต่างๆ ตามประโยชน์ใช้สอยผลิตภัณฑ์ประเภทนี้มักจะเป็นผลิตภัณฑ์รุ่นใหม่ เช่น กระเป๋าชนิดต่างๆ หมวกชนิดต่างๆ เป็นต้น จากการศึกษาวิธีการและขั้นตอนในการประกอบรูปลักษณะของผลิตภัณฑ์กระจุตทั้งสามแหล่งผลิตสามารถสรุปได้ดังนี้

1.2.3.1. นำกระจุตที่สานแล้วมาตัดเป็นชิ้นส่วนต่างๆตามแบบและชนิดของผลิตภัณฑ์ ยกเว้นผลิตภัณฑ์ที่สานเป็นผลิตภัณฑ์ได้เลย เช่น กระบุง กระสอบหมาก เสื้อ เป็นต้น ขั้นตอนก่อนการตัดชิ้นส่วนเพื่อประกอบนี้บางแหล่งผลิตจะมีการนำผลิตภัณฑ์ชิ้นส่วนมาทากา “วานิช หรือ เคลือบเล็คเกอร์” เพื่อป้องกันแมลง

และรักษาลักษณะให้มียอายุการใช้งานที่ยาวนานด้วย เช่น บ้านทะเลน้อย และบ้านปอกรัง ส่วนบ้านทอนนั้น ไม่นิยมการทำ “วานิช” เคลือบ เพราะต้องการรักษาความเป็นธรรมชาติของเส้นใยกระจูดไว้ให้มากที่สุด

1.2.3.2 กุ๊นริมขอบชิ้นส่วนกระจูดที่ตัดแล้วทุกชิ้น

1.2.3.3 นำชิ้นส่วนของผลิตภัณฑ์ที่กุ๊นริมแล้วมาสอยหรือเย็บติดกันตามรูปลักษณะของผลิตภัณฑ์ที่ต้องการหลังจากได้ดำเนินการครบทุกขั้นตอนตามวิธีการประกอบรูปลักษณะของผลิตภัณฑ์ดังกล่าวแล้ว จะได้ผลิตภัณฑ์ตามรูปลักษณะต่าง ๆ เช่น กระเป๋า พัด หมวก และที่ใส่ของจดหมาย เป็นต้น

2. ลายสาน และรูปแบบผลิตภัณฑ์ จากการศึกษาลายสานและรูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมกระจูดบ้านทอน จังหวัดนราธิวาส บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง และบ้านปอกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี สามารถแยกลายสานและรูปแบบผลิตภัณฑ์ตามแหล่งผลิตได้ดังนี้

2.1 ลายสานกระจูด จากการศึกษาลายสานกระจูดทั้งสามแหล่งผลิต สามารถแยกประเภทของลายสานได้ 2 ประเภท เหมือนกัน คือ ลายสานกระจูดแบบดั้งเดิม และลายสานกระจูดแบบพัฒนา ลายสานกระจูดแบบดั้งเดิม เป็นลายสานที่ได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่ได้สืบทอดสืบทอดกันมา ลายสานกระจูดแบบพัฒนา เป็นลายสานที่ผู้สานปรับปรุงพัฒนาลายสานดั้งเดิม โดยการผสมผสานและคิดค้นประดิษฐ์ ทำให้เกิดเป็นลายสานใหม่ ๆ ตามความต้องการของตลาด จากการศึกษาสามารถแยกตามแหล่งผลิตได้ดังนี้

2.1.1 ลายสานกระจูดบ้านทอน จากการศึกษาสามารถเก็บรวบรวมลายสานกระจูดบ้านทอนแบบดั้งเดิมได้ 15 ลาย คือ ลายสอง ลายอาเนาะซุงา (ลายน้ำไหล , ลายลำธาร) ลายบุงอตันหยง (ลายดอกพิกุล) ลายบุงอบี๋เม (ลายดอกคัลล่า) ลายบุงอญูญี (ลายดอกขมิ้น) ลายบุงอกรูดูโต๊ะ (ลายดอกบัว) ลายบุงอจีจิง (ลายวงแหวน) ลายบุงอตูแบลยา (ลายหน้าจั่วบ้าน) ลายบุงอกากีปะ (ลายฐานสี่) ลายบุงอตาเปาะสะโต (ลายกันมั่งคุด) ลายบุงอมุติง (ลายดอกโพธิ์) ลายบุงออาเนาะปาเนาะ (ลายลูกศร) ลายบุงาจาปูน (ลายดอกจำปูน) ลายบุงอตาเปาะบากู (ลายกันกระเชอ) ลายบุงอชีกูญูแว (ลายข้อศอกคางคาว) และยังมีลายสานแบบพัฒนาอีกหลายลายที่ผู้วิจัยไม่สามารถรวบรวมได้

2.1.2 ลายสานกระจูดบ้านทะเลน้อย จากการศึกษาลายสานกระจูดบ้านทะเลน้อยพบว่ามียลายสานแบบดั้งเดิมเพียงแค่ลายเดียวเท่านั้น คือ ลายสอง และมีลายสานพัฒนาหรือลายสานประดิษฐ์อีกประมาณ 30 ลาย คือ ลายลูกดาว ลายลูกกบ ลายลูกแก้ว ลายสี่หน่วยใน ลายเก้าหน่วยใน ลายบวก ลายพัด ลายใยแมงมุม ลายดอกจันแซก ลายก้างปลา ลายขนมปัง ลายแมลงหวี่ ลายลูกแก้วเนื่อง ลายพวงกุญแจ ลายกางเขน ลายดอกกุหลาบ ลายดาวล้อมเดือน ลายก้านต่อดอก ลายพรม ลายสก็อต

ลายดอกจิก ลายผีเสื้อ ลายดอกพุทธรักษา ลายแอปเปิ้ล ลายใบโพธิ์ ลายดอกมะลิ ลายหนึ่งหน่วยใน

ลายข้อศอกไม้ ลายพัดสามดอก ลายพัดดอกเดียว

2.1.3 ลายสานกระจูดบ้านปอกรัง จากการศึกษาลายสานกระจูดบ้านปอกรัง พบว่ามีลายสานแบบดั้งเดิมเพียงแค่ลายเดียว คือ ลายสอง เช่นเดียวกับบ้านทะเลน้อย และมีลายสานแบบพัฒนาหรือลายสานประดิษฐ์ 9 ลาย คือ ลายลูกกบ ลายสองสลัสี่ ลายดอกพิกุล ลายกลีบตาเล็ก ลายสก็อต ลายลูกศร ลายดอกจัน ลายเข็นคร ลายวงแหวน

2.2 รูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมกระจุต จากการศึกษารูปแบบผลิตภัณฑ์หัตถกรรมกระจุตบ้านทอน จังหวัดนราธิวาส บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง และบ้านบ่อกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่าทั้งสามแหล่งผลิตมีพัฒนาการของผลิตภัณฑ์ที่เหมือนกัน โดยสามารถแยกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

2.2.1 ผลิตภัณฑ์กระจุตแบบดั้งเดิม ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้จะสานด้วยลายสองตลอด และใช้เส้นดอกระจุตที่ย้อมสี ซึ่งทำขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ จากการศึกษาพบว่าทั้งสามแหล่งผลิตมีผลิตภัณฑ์กระจุตแบบดั้งเดิมเหมือนกัน ซึ่งได้แก่ผลิตภัณฑ์ประเภท เสื่อกระจุต สอบนึ่ง กระจุต สอบหมากกระจุต สอบหมูกกระจุต เป็นต้น

2.2.2 ผลิตภัณฑ์กระจุตแบบพัฒนา ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้จะสานเป็นลวดลายต่าง ๆ โดยใช้กระจุตที่ย้อมสี เพื่อให้ลวดลายเด่นชัด และสวยงาม ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้รูปแบบจะต้องเป็นไปตามความต้องการของตลาด มีการเน้นถึงประโยชน์ใช้สอยและความสวยงามควบคู่กันไป จากการศึกษารูปแบบผลิตภัณฑ์แบบพัฒนาของทั้งสามแหล่งผลิตสามารถแยกตามแหล่งผลิตได้ดังนี้

2.2.2.1 ผลิตภัณฑ์กระจุตแบบพัฒนาบ้านทอน ได้แก่ เสื่อกระจุตลายดอกผืนใหญ่ และผืนเล็ก ของกระจุต กระสอบนึ่ง กระสอบหมาก สมุก หมอนอิง ที่รองจาน กระเป๋าสตรีรูปแบบต่าง ๆ ตะกร้า เป็นต้น

2.2.2.2 ผลิตภัณฑ์กระจุตแบบพัฒนาบ้านทะเลน้อย ได้แก่ เสื่อกระจุตรุ่นใหม่ (ลายดอก) เสื่อปูโต๊ะ หมวกรูปแบบต่าง ๆ กระเป๋ารูปแบบต่าง ๆ พัด กระบุง แจกัน ตะกร้า ฝาชี ที่ใส่ของจดหมาย ปิ่นโต ของยาสูบ มีเสื่อ ถาดผลไม้ ที่รองแก้ว ที่รองจาน สมุก เป็นต้น

2.2.2.3 ผลิตภัณฑ์กระจุตแบบพัฒนาบ้านบ่อกรัง ได้แก่ เสื่อกระจุตลายดอก ถาดผลไม้ กระปุก แฟ้มใส่เอกสาร หมอน หมวก กระเป๋ารูปแบบต่าง ๆ ตะกร้า แจกัน เป็นต้น

3. การวิเคราะห์ผลงานหัตถกรรมกระจุตบ้านทอน จังหวัดนราธิวาส บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง และบ้านบ่อกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี จากการศึกษาผู้วิจัยสามารถแยกประเด็นต่าง ๆ เพื่อวิเคราะห์ผลงานหัตถกรรมกระจุตทั้งสามแหล่งผลิต ได้ดังนี้

3.1 ลายสาน จากการศึกษาลายสานหัตถกรรมกระจุตของทั้งสามแหล่งผลิตพบว่า ลายสานกระจุตบ้านทอนมีลายสานกระจุตแบบดั้งเดิมถึง 15 ลายซึ่งมีลายสานแบบดั้งเดิมมากที่สุดในบรรดาลายสานทั้งสามแหล่ง ลายสานกระจุตบ้านทะเลน้อยมีลายสานกระจุตแบบพัฒนามากที่สุดซึ่งมีมากถึง 30 ลาย ส่วนลายสานกระจุตบ้านบ่อกรังมีลายสานแบบพัฒนาเพียงแค่ 9 ลาย บ้านทะเลน้อย และบ้านบ่อกรังมีลายสานแบบดั้งเดิม คือ ลายสอง เพียงลายเดียวเท่านั้น ส่วนลายสานกระจุตแบบพัฒนาของบ้านทอนนั้นเท่าที่รวบรวมได้มีไม่มาก เพราะปัจจุบันลายสานที่ผลิตกันก็คือลายสานแบบดั้งเดิมซึ่งที่บ้านทอนนั้นมีมากถึง 15 ลาย และลายสานของทั้งสามแหล่งผลิตมีลายสองเป็นลายสานแบบดั้งเดิมเหมือนกัน การเรียกชื่อลายสานทั้งสามแหล่งผลิตจะเรียกหรือตั้งชื่อลายตามลักษณะสภาพแวดล้อมทั่วไป เช่น ดอกไม้ ผลไม้ สัตว์ สิ่งของเครื่องใช้ เป็นต้น ลักษณะของลายสานแต่ละแหล่งผลิตมีทั้งเหมือนกันในบางลวดลาย และก็มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงในบางลวดลาย แต่ลักษณะที่เหมือนกันในลายสานนั้นก็คือ มีการใช้ลายสานแบบดั้งเดิม คือลายสองเป็นลายร่วมในลายสานแบบพัฒนาอื่น ๆ หรือ ลายสานแบบพัฒนาทั้งสามแหล่งผลิต มีลายร่วมที่ใช้ด้วยกันหลายลายมาประดิษฐ์ผูกลาย หรือต่อลายให้เกิดเป็นลายสานพัฒนาลายใหม่ขึ้นมา เช่น ลายใบโพธิ์ ของบ้านทะเลน้อย มีลายร่วม 2 ลาย

คือ ลายสอง ลายลูกดาว หรือ ลายดอกบัว (บุงอกรุดูโต๊ะ) ของบ้านทอน มีลายดอกจันของบ้านป่อกรัง และลายผีเสื้อของบ้านทะเลน้อย เป็นลายร่วม เป็นต้น ลายสานของบ้านทอนมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกับบ้านทะเลน้อยและบ้านป่อกรัง โดยลวดลายที่ได้มีอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมทางศาสนาอิสลาม

3.2 รูปแบบผลิตภัณฑ์ จากการศึกษารูปแบบผลิตภัณฑ์กระจูดบ้านทอน จังหวัดนราธิวาส บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง และบ้านป่อกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี พอสรุปได้ว่ามีลักษณะของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในรูปแบบที่เหมือนกัน คือ มีผลิตภัณฑ์แบบดั้งเดิมเหมือนกันซึ่งหลังจากการได้รับการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ มาเป็นผลิตภัณฑ์แบบพัฒนา ก็มีลักษณะผลิตภัณฑ์ที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งเป็นไปตามความต้องการของตลาด แต่หาบองในแง่ความหลากหลายของรูปแบบผลิตภัณฑ์ บ้านทะเลน้อยมีความหลากหลายมากที่สุด รองลงมาคือบ้านป่อกรังซึ่งแม้ลายสานจะมีไม่มากเท่าที่อื่น แต่รูปแบบของผลิตภัณฑ์นั้นมีการพัฒนาจนมีมากมายหลายชนิด ลักษณะเฉพาะของผลิตภัณฑ์แบบพัฒนาของบ้านทอนก็คือ ยังมีลักษณะผลิตภัณฑ์แบบดั้งเดิมอยู่ เพียงแต่ปรับลดขนาดให้เป็นไปตามความต้องการของตลาดพร้อมทั้งใส่ลวดลายที่ย้อมสีลงในผลิตภัณฑ์นั้น ๆ ด้วย ผลิตภัณฑ์แบบพัฒนาของบ้านทอน ไม่นิยมการนำวัสดุสังเคราะห์มาประกอบเป็นผลิตภัณฑ์ เช่น ผ้า หนังเทียม เป็นต้น เพราะในการทำผลิตภัณฑ์ของชาวบ้านทอนนั้นไม่ใช้จักรอุตสาหกรรมมาช่วย ใช้ฝีมือ และแรงคน อย่างเดียว ด้วยเหตุนี้เองผลงานหัตถกรรมของบ้านทอนจึงมีความประณีตสวยงาม แต่ก็ทำให้รูปแบบของผลิตภัณฑ์ยังไม่หลากหลายเท่าที่ควร ซึ่งผิดกับที่บ้านทะเลน้อย และบ้านป่อกรังซึ่งมีการนำวัสดุประเภทนี้เข้ามาประกอบเป็นชิ้นส่วนผลิตภัณฑ์ทำให้สามารถพัฒนารูปแบบไปได้มากกว่าบ้านทอน เช่น ใช้ผ้าเย็บรองภายในกระเป๋ ใช้หนังทำหูกระเป๋ เป็นต้น ประเด็นการเลือกใช้ลายสานในงานผลิตภัณฑ์นั้น ทั้งสามแหล่งผลิตไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว อยู่ที่ความเหมาะสมของผลิตภัณฑ์นั้น ๆ และความต้องการของตลาดว่าต้องการลวดลายอย่างไร ผลิตภัณฑ์ดั้งเดิมส่วนใหญ่นิยมใช้ลายสองเพียงอย่างเดียวเพราะง่ายต่อการสานอาจใส่ลวดลายโดยใช้สีมาสลับกัน ส่วนลายอื่น ๆ ที่นิยมนั้นแล้วแต่ว่าลักษณะลายแบบไหนที่เป็นที่ชื่นชอบของลูกค้าก็จะได้รับการผลิตเป็นผลิตภัณฑ์มากกว่าลายอื่น เช่น ลายดอกต่าง ๆ จะนิยมใช้ในผลิตภัณฑ์ประเภทเสื้อ เช่นที่ บ้านทอน ผลิตภัณฑ์ประเภทเสื้อลายดอกจะเป็นที่นิยมมาก ที่บ้านทะเลน้อยก็เช่นเดียวกัน ส่วนบ้านป่อกรังไม่มีรูปแบบของลายที่เป็นที่นิยมตายตัว แต่ขึ้นอยู่กับความน่าสนใจของผลิตภัณฑ์รูปแบบนั้น ๆ มากกว่า

3.3 กรรมวิธี จากการศึกษากรรมวิธีการผลิตหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิตพอสรุปได้ว่าขั้นตอนส่วนใหญ่ทั้งสามแหล่งผลิตมีลักษณะที่เหมือนกัน แต่ที่บ้านทอน จังหวัดนราธิวาสนั้นมีลักษณะเฉพาะบางอย่างที่แตกต่างกับอีกสองแหล่งผลิตนั้นก็คือ ในขั้นตอนการสานหรือและการประกอบเป็นผลิตภัณฑ์ การสานของบ้านทอนมีวิธีการใช้น้ำช่วยยึดขณะที่มีการสานขึ้นรูปเป็นผลิตภัณฑ์ เพราะจะทำให้ลายสานที่ขึ้นรูปเป็นผลิตภัณฑ์นั้นเกิดการยึดเหนี่ยวที่เหนียวแน่นขึ้น ในขณะที่บ้านทะเลน้อย และบ้านป่อกรังไม่มีการใช้น้ำช่วยในการสาน และในการประกอบรูปลักษณะเป็นผลิตภัณฑ์ชาวบ้านทอนไม่มีการใช้เครื่องจักรเข้ามาช่วย ผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นได้จากแรงคนทั้งสิ้น ในขณะที่บ้านทะเลน้อย และบ้านป่อกรัง ใช้จักรอุตสาหกรรมในการช่วยเย็บประกอบ เช่น ใช้จักรเย็บหูกระเป๋ เย็บผ้าเป็นส่วนประกอบให้ติดกับชิ้นส่วนกระจูดที่สานแล้วตัด มาประกอบเป็นผลิตภัณฑ์รุ่นใหม่ต่าง ๆ เช่น แฝมเอกสาร กระเป๋าแบบต่าง ๆ

4. การเปรียบเทียบผลงานศิลปหัตถกรรมกระจุذب้านทอน จังหวัดนราธิวาส บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง และบ้านปอกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี จากการศึกษางานหัตถกรรมกระจุذب้านทอนทั้งสามแหล่งผลิตผู้วิจัยสามารถแยกประเด็นศึกษาเพื่อเปรียบเทียบผลงานหัตถกรรมกระจุذب้านทอนทั้งสามแหล่งผลิต ได้ดังนี้

4.1 ลักษณะเฉพาะของถิ่น ผลจากการศึกษาที่ได้ที่มามากที่กล่าวมาแล้วในประเด็น ลายสาน รูปแบบผลิตภัณฑ์และกรรมวิธีในการผลิตนั้น ลักษณะเฉพาะของถิ่นก็มีความสำคัญในการที่จะทำให้เกิดงานหัตถกรรมกระจุذب้านทอนทั้งสามแหล่งผลิตมีความแตกต่างกัน ในประเด็นนี้จากการศึกษาพอสรุปได้ว่าลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นบ้านทอน จังหวัดนราธิวาส มีอิทธิพลที่ส่งผลต่อลายสาน ที่มีความแตกต่างกันกับลายสานของบ้านทะเลน้อย และบ้านปอกรัง นั่นคือวัฒนธรรมของชุมชนบ้านทอนที่นับถือศาสนาอิสลาม โดยลายสานที่ได้นั้นมีลักษณะลวดลายที่มีกลิ่นไอของศาสนาอิสลาม เช่น ลักษณะลวดลายประดับตกแต่งตามมัสยิด เป็นต้น อีกทั้งผลงานหัตถกรรมกระจุذب้านทอนยังรับใช้วัฒนธรรมทางศาสนาอีกด้วย เช่น เสื่อกระจุذب้านทอนมีการใช้ประดับตกแต่งตามมัสยิด มีการใช้นั่งในการทำพิธีต่าง ๆ ซึ่งวัฒนธรรมของท้องถิ่นในการนับถือศาสนาที่ส่งผลต่อผลงานหัตถกรรมกระจุذب้านทอนด้วย ในขณะที่ชาวบ้านทะเลน้อย และชาวบ้านปอกรัง นับถือศาสนาพุทธเหมือนกัน ผลงานหัตถกรรมกระจุذب้านทอนก็รับใช้วัฒนธรรมทางศาสนาพุทธเหมือนกัน แต่ลักษณะเฉพาะทางการนับถือศาสนาของบ้านทะเลน้อย และบ้านปอกรัง ไม่ได้ส่งผลต่อลวดลายในงานหัตถกรรมกระจุذب้านทอน เหมือนกับบ้านทอน ลักษณะเฉพาะของถิ่นนั้นนอกจากลักษณะเฉพาะทางการนับถือศาสนาที่ส่งผลต่อลายสานแล้วของชาวบ้านทอน ลักษณะเฉพาะถิ่นในด้านอื่น ๆ ทั้งสามแหล่งผลิตไม่มีผลที่สะท้อนออกมาในประเด็นความแตกต่างของผลงานหัตถกรรมกระจุذب้านทอนทั้งสามแหล่งผลิต

4.2 ความเหมือน และความแตกต่าง ผลจากการศึกษาที่ได้ที่มามากที่กล่าวมาแล้วในประเด็น ลายสาน รูปแบบผลิตภัณฑ์และกรรมวิธีในการผลิตหัตถกรรมกระจุذب้านทอนทั้งสามแหล่งผลิตนั้นบ่งบอกถึงการเปรียบเทียบหัตถกรรมกระจุذب้านทอนทั้งสามแหล่งผลิตมีความเหมือนกันในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้ คือ ขั้นตอนกรรมวิธีการผลิต ลายสานดั้งเดิมมีเหมือนกัน คือ ลายสอง ลักษณะในการใช้ลายสานที่เป็นลายร่วมในลายอื่น ๆ การใช้สีในงานหัตถกรรมกระจุذب้านทอน พัฒนาการของลายสานและรูปแบบผลิตภัณฑ์ การตั้งชื่อลายสานตามสภาพแวดล้อมท้องถิ่น ลักษณะของลายสานบ้านทะเลน้อยและบ้านปอกรัง การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานหัตถกรรมกระจุذب้านทอน และมีความแตกต่างกันในเรื่อง กรรมวิธีการผลิตที่เป็นลักษณะเฉพาะบางส่วน เช่น ของบ้านทอนมีการใช้น้ำช่วยในการสานขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ บ้านทอนไม่มีการใช้วัสดุสังเคราะห์มาประกอบเป็นผลิตภัณฑ์ ชาวบ้านทอนไม่ใช้เครื่องจักรในการผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ ชาวบ้านทอนไม่มีการใช้สารเคลือบผิวผลิตภัณฑ์ ชาวบ้านทะเลน้อยมีวิธีการย้อมสีผลิตภัณฑ์ทั้งใบ และมีความแตกต่างกันในเรื่องลักษณะเฉพาะของลายสาน คือ ลายสานที่บ้านทอนมีลักษณะของลายสานแตกต่างกับบ้านทะเลน้อยและบ้านปอกรัง เนื่องจากมีความสวยงามและละเอียดซับซ้อนกว่าซึ่งเป็นผลมาจากอิทธิพลทางศาสนาอิสลาม บ้านทะเลน้อยมีลายสานมากที่สุด บ้านปอกรังมีลายสานน้อยที่สุด ลายสานบ้านทอนมีความสวยงามมากที่สุด

5. การสืบทอดความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานหัตถกรรมกระจุذب้านทอน จากการศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจุذب้านทอนทั้งสามแหล่งผลิต พอสรุปได้ว่าการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของหัตถกรรมกระจุذب้านทอนนั้น มีลักษณะเหมือนกัน คือ สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ นั่นคือการสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต หลังจากที่ดีดินนั้นการผลิตหัตถกรรมกระจุذب้านทอนเพื่อตอบสนองการดำเนินชีวิตประจำวันแล้ว เพื่อประโยชน์ใช้สอยต่าง ๆ เมื่อรัฐบาล

เล็งเห็นถึงการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวภาคใต้ เพื่อการสร้างรายได้เพิ่มให้กับชุมชน จึงได้มีการส่งผู้เชี่ยวชาญทางด้านลวดลายในงานจักสานรวมทั้งผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ เข้ามาสอนตามชุมชนที่ผลิตงานหัตถกรรมกระจูดอยู่แล้วซึ่งก็คือทั้งสามแหล่งผลิตซึ่งเป็นแหล่งผลิตที่ใหญ่ที่สุดของภาคใต้ ทำให้ลายสานและรูปแบบผลิตภัณฑ์กระจูดมีเพิ่มขึ้นมามากเพื่อสอดคล้องกับความต้องการตลาด และสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลด้วย

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจูดบ้านทอน จังหวัดนราธิวาส บ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง และบ้านบ่อกรัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1.1 หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องควรร่วมมือกันกำหนดทิศทางการอนุรักษ์และพัฒนาส่งเสริมงานหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทนี้ให้สามารถดำเนินการไปได้ ตามกระแสของเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

1.2 ควรได้รับความร่วมมือกันอย่างจริงจัง จากนักวิชาการ ผู้สนใจ นักพัฒนา และนักธุรกิจ ในการช่วยกันส่งเสริม อนุรักษ์ และพัฒนา งานหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทนี้ให้สามารถคงอยู่และสืบทอด รวมทั้งให้ความช่วยเหลือด้านการผลิตและการตลาดเพื่อรองรับให้กับกลุ่มผู้ผลิตตามความเหมาะสม

1.3 สถานศึกษาในชุมชนที่ผลิตหัตถกรรมกระจูดทั้งสามแหล่งผลิตควรบรรจุหลักสูตร “หัตถกรรมกระจูด” เป็นหลักสูตรท้องถิ่นให้นักเรียนได้ศึกษา เพื่อเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไป

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องเกี่ยวกับผลกระทบด้านต่าง ๆ ของหัตถกรรมกระจูดภาคใต้ เช่น สภาพสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น เป็นต้น

2.2 ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่อง “ลายสานหัตถกรรมกระจูด” เพื่อศึกษารวบรวมลายสาน และวิธีการสานในแต่ละลวดลาย อันจะเป็นประโยชน์ในการสืบทอดงานหัตถกรรมประเภทนี้ต่อไป

2.3 ควรมีการศึกษาวิจัยงานหัตถกรรมกระจูดเพื่อเปรียบเทียบกับงานหัตถกรรมจักสานประเภทอื่น เช่น หัตถกรรมจากกก หัตถกรรมจากย่านลิเภา หัตถกรรมไม้ไผ่ เป็นต้น โดยศึกษาเปรียบเทียบในประเด็นด้านต่าง ๆ เช่น ลายสาน รูปแบบผลิตภัณฑ์ และด้านอื่น ๆ เป็นต้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม . (2529) . *การฟอกและย้อมสีกระดาษ* . กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม
กระทรวงอุตสาหกรรม .

_____ . (2525) . *แม่ลายจักสาน* . กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวง
อุตสาหกรรม .

_____ . (2527) . *ออกแบบผลิตภัณฑ์กระดาษ* . กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม
กระทรวงอุตสาหกรรม ,

กฤษณา วงษาสันต์ . (2542) . *วิถีไทย* . หน้า 253 . กรุงเทพฯ : เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น .

กัมขี้น ทองนวล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ , แก้วทอง สอนสังข์ เป็นผู้สัมภาษณ์ , ที่บ้านเลขที่ 45 หมู่ที่ 2 ตำบล
พนาตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545

แก้ว คงสว่าง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ , แก้วทอง สอนสังข์ เป็นผู้สัมภาษณ์ , ที่บ้านเลขที่ 41 หมู่ที่ 2 ตำบล
พนาตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545 .

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ , (2534) . *รักษ์ทักษิณ* . กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม
แห่งชาติ ,

คลื่น มณีโชติ และ นันทาโรจนอุดมศาสตร์ . (2529) . “ลายจักสานภาคใต้ .” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้*
เล่ม 8 . หน้า 2174 – 2189 .

จิตตรา ทองขำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ , แก้วทอง สอนสังข์ เป็นผู้สัมภาษณ์ , ที่บ้านเลขที่ 15/1 หมู่ที่ 1 ตำบล
พนาตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545 .

เจ๊ะลีเมาะ มินมามู เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ , แก้วทอง สอนสังข์ เป็นผู้สัมภาษณ์ , ที่บ้านเลขที่ 81 หมู่ที่ 10
ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545 .

ฐานะกุล พัฒนสิงห์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ , แก้วทอง สอนสังข์ เป็นผู้สัมภาษณ์ , ที่องค์การบริหารส่วนต
ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2545 .

แถลง ร่าหมาน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ , แก้วทอง สอนสังข์ เป็นผู้สัมภาษณ์ , ที่บ้านเลขที่ 64 หมู่ที่ 6 ตำบล
สะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2545 .

นิกร นุชเจริญผล . (2525) . *ลายสาน* . ม.ป.พ.

ปรีชา แดงมา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ , แก้วทอง สอนสังข์ เป็นผู้สัมภาษณ์ , ที่บ้านเลขที่ 30/1 หมู่ที่ 6 ตำบลท่า
สะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2545 .

พรชัย สุจิตต์ และสุทวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ . (2529) . “หัตถกรรมพื้นบ้าน ,” *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้* เล่ม
10 . หน้า 4041 – 4047 . สงขลา . ม.ป.พ.

พิทยา บุชรรัตน์ . (2526) . “ การสานเสื่อกระดาษ (ทะเลน้อย) “ , *ศิลปวัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง* . หน้า 191 –
194 . พัทลุง : โรงพิมพ์พัทลุง ,

มานิช กงกะนันท์ . (ม.ป.ป.) . *เครื่องจักสานจังหวัดราชบุรี* . กรุงเทพฯ : กราฟิคอาร์ต ,

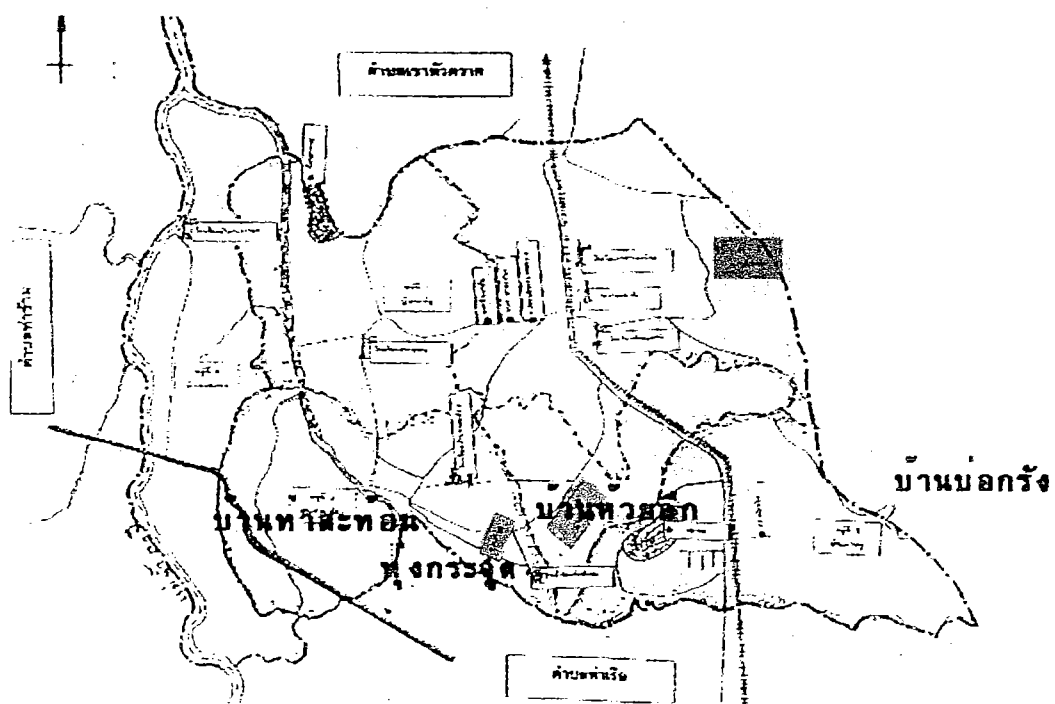
- รอกีเยาะ สะแม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, แก้วทอง สอนสังข์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 296/1 หมู่ที่ 10 ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545 .
- ฤทัยวรรณ ศุภเกษร . (2536). *การศึกษาสภาวะความยากจนของชุมชนทะเลน้อย* . วิทยานิพนธ์ วท.ม. (สิ่งแวดล้อม) สงขลา : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ . ถ่ายเอกสาร.
- วรรณ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน . (2531) . “ ศิลปหัตถกรรมพื้นถิ่น , “ ใน *พื้นถิ่นพื้นบ้าน* . หน้า 30 - 39 .
- วินัย วิริยะปานนท์ . (2527) . *เครื่องจักสาน* . กรุงเทพฯ : แพรวพิทยา .
- วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ . (2536) . “ เครื่องจักสานในประเทศไทย , “ *วัฒนธรรมพื้นบ้าน : ศิลปกรรม* . หน้า 359 – 369 . กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,
- _____ . (2532) . “ เครื่องจักสานพื้นบ้านของไทย , “ *มรดกของชาติ* . หน้า 28 – 40 . กรุงเทพฯ : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ,
- _____ . (2537) . *ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน* . กรุงเทพฯ : ปานยา ,
- วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ . (2533) . “ หัตถกรรมพื้นบ้าน , “ *เอกสารการสอนชุดวิชาศิลปะ การละเล่น และ การแสดงพื้นบ้านของไทย* . หน้า 158 – 199 . นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ,
- สมหมาย เปรมจิตต์ , ไชยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี และทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์ . (2526) . “ กำเนิดและ - วิวัฒนาการหัตถกรรมไทย . “ *การศึกษาวิเคราะห์เชิงสังคมและวัฒนธรรม* . เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ,
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาหัตถกรรมไทย . (2526) . รายงานการประชุมคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาหัตถกรรมไทย ครั้งที่ 3 . หน้า 4
- สุภาค อินทองคง . (2529) . “ กระจุต : หัตถกรรมพื้นบ้าน , “ *สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 1* . หน้า 8 – 14 . สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ,
- สุจิต จามรมาร . (2535 , สิงหาคม) . “ ท้องป่าพรุค้นหาย่านลิเภา สืบสานงานศิลป์ถิ่นใต้ , “ *อนุสารอ. ส .ท .* ” ปีที่ 6 (ฉบับที่ 67) : 99 – 102 .
- สุนีย์ ทองไชย . (2523) . *หัตถกรรมกระจูดบ้านทะเลน้อย* . วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ไทยคดีศึกษา) , สงขลา : มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา .
- หนูชีพ จันทวิเศษ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, แก้วทอง สอนสังข์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ศูนย์หัตถกรรมกระจูดบ้านทะเลน้อย หมู่ที่ 1 ตำบลพนาตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545.
- อภัย นาคคง . (2523) . “ หัตถกรรมพื้นบ้านและงานหัตถกรรมพื้นบ้านของสังคมไทย , “ ใน *การอบรมเจ้าหน้าที่ศูนย์วัฒนธรรมพื้นบ้าน* . หน้า 1 – 21 . สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ,
- อนันต์ การะเกตุ . (2539) . *หัตถกรรมกระจูดบ้านทอน* . วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ไทยคดีศึกษา) , .สงขลา : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยทักษิณ . ถ่ายเอกสาร

องค์การบริหารส่วนตำบล ท่าสะท้อน .(2543). บรรยายสรุปสุราษฎร์พัฒนายั่งยืน . หน้า 2 – 3 : อ. บ.ต. ท่าสะท้อน สุราษฎร์ธานี .

อามีเนาะ สาและ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ , แก้วทอง สอนสังข์ เป็นผู้สัมภาษณ์ , ที่ศูนย์หัตถกรรมกระจูดบ้านทอน หมู่ที่ 10 ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2545 .

อำนวย บุญอินทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ , แก้วทอง สอนสังข์ เป็นผู้สัมภาษณ์ , ที่บ้านเลขที่ 30/1 หมู่ที่ 6 ตำบลท่าสะท้อน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2545.

ภาคผนวก

ภาพประกอบ 128 แผนที่แสดงตำบลท่าเสา อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบล ท่าเสา (2543). บรรยายสรุปสุราษฎร์พัฒนายั่งยืน . หน้า 5

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นายแก้วทอง สอนสังข์
วันเดือนปีเกิด	3 มกราคม พ.ศ. 2519
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	264 / 8 หมู่ 15 ซ.เพชรเกษม 39 / 1 แขวงบางหว้า เขต ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ 10160
ตำแหน่งหน้าที่การงานในปัจจุบัน	ผู้จัดการผลิตภัณฑ์
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	ห้างหุ้นส่วนจำกัด Redbox จำกัด (02-8010737)

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2537	จบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จากโรงเรียนสาธิตสถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี จังหวัดสุราษฎร์ธานี
พ.ศ. 2539	จบชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) วิชาเอกศิลปการถ่ายภาพ จาก สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเพาะช่าง กรุงเทพฯ
พ.ศ. 2541	จบศิลปกรรมบัณฑิต (ศ.บ.) วิชาเอก ออกแบบพาณิชนศิลป์ และ ศิลปะการ ถ่ายภาพ จากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเพาะช่าง กรุงเทพฯ
พ.ศ. 2546	จบการศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม) วิชาเอกศิลปศึกษา จากมหาวิทยาลัยศรีนคริน ทรวิโรฒ ประสานมิตร กรุงเทพฯ